CUESC

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародна науково-практична конференція

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ»

4 лютого 2025 року

1256 1996 1233
LIHA-PRES
Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

УДК 34-043.86"364"(062.552)
А 43

Організаційний комітет:

Голова організаційного комітету **– Андрій БОРОВИК** – кандидат юридичних наук, доцент, відмінник освіти України, віцепрезидент із наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);
члени організаційного комітету:
Сергій КОРОЄД – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, виконувач обов'язків президента Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);
Лариса СОРОКА – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка докторантурою і аспіратурою Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);
Ксенія КУРКОВА – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка відділу науково-правових експертиз та законопроєктних робіт Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);
Олексій ДРОЗД – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, начальник Департаменту організації забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України (Україна);
Олег ДУБИНСЬКИЙ – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор із науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна);
Євген СОБОЛЬ – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Україна);
Максим КОРНІЄНКО – доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна);
Наталія ДЕРЕВЯНКО – докторка філософії в галузі права, доцентка, академік Академії адміністративно-правових наук, завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Україна);
Михайло ВІХЛЯЄВ – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Україна);
Валерій БУЖОР – доктор юридичних наук, професор, президент Незалежної кримінологічної асоціації Республіки Молдова, почесний президент Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіка Молдова);
Наталія МІШИНА – докторка юридичних наук, професорка, дослідниця Лабораторії SAGE Університету Стразбургу (Французька Республіка).

Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні : Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 4 лютого 2025 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 268 с.

ISBN 978-966-397-462-0

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні» (4 лютого 2025 р.).

УДК 34-043.86"364"(062.552)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2025
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2025

ISBN 978-966-397-462-0

ЗМІСТ

Зайва деталізація – на шкоду криміналізації (на прикладі законопроєкту реєстр. № 10190 від 25 жовтня 2023 року)
Акімов Михайло Олександрович 9

Військовий омбудсмен України як новітня правозахисна інституція
Алмаші Ірина Михайлівна 12

Судова гілка влади та суспільство: модерні канали комунікації, глобальні виклики і сучасні тренди
Бабкова Тетяна Вікторівна 16

Призупинення діяльності проросійських політичних партій та їх подальша заборона в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України
Банний Ігор Володимирович 20

Категорійно-понятєва визначеність правового концепту «адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації» на прикладі сфери захисту інформації
Батіщев Сергій 26

Вплив діяльності комісій ВУАН на розвиток науки звичаєвого права у 20-х рр. XX ст.
Бедрій Мар'ян Миронович 29

Цивільно-правова відповідальність незалежних директорів (незалежних невиконавчих директорів)
Блаженко Тетяна Володимирівна 33

Запобігання вчинення засудженими в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України нового злочину
Богатирьов Андрій Іванович 38

Функціонування в Україні пенітенціарних таборів для військовополонених російської федерації
Богатирьов Іван Григорович 40

Покарання як засіб протидії та запобігання кримінальним правопорушенням в Україні
Богатирьова Ольга Іванівна 43

Порушення права на захист при відборі біологічних зразків: окремі аспекти судової практики
Боровик Андрій Володимирович 45

Досвід адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності у США
Боровик Людмила Андріївна 47

Використання інновацій для протидії наркозлочинності
Бугера Сергій Іванович **49**

До питання вдосконалення правового регулювання обігу зброї в Україні
Верхотурова Мар'яна Андріївна **53**

Удосконалення правового захисту співробітників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків (з урахуванням особливостей їх діяльності у військовий час)
Вєдєнєєв Дмитро Валерійович,
Семенюк Олександр Сергійович **55**

Окремі аспекти боротьби з потраплянням у місця несвободи заборонених предметів у Республіці Польща
Віцен Властиміл **59**

Уніфікація юридичної термінології в контексті створення Єдиного глосарію правових термінів та з метою підвищення ефективності законодавства
Волохов Олексій Сергійович **62**

Правові та організаційні підходи до виконання судових рішень щодо засуджених в Україні
Гнатчук Алла Юріївна **66**

«Нормалізація» Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС
Давиденко Олександр Ігорович **69**

Актуальні питання публічного адміністрування: роздуми щодо подальших досліджень
Даниленко Анна **73**

Вплив правил етичної поведінки на оцінювання результатів службової діяльності державних службовців
Даниленко-Негара Юлія Сергіївна **75**

Перспективи забезпечення права на екологічну безпеку в Україні: міжнародно-правовий аспект
Деревянко Наталія Зеновіївна, Петрушин Борис Борисович **79**

Дитина у джерелах права Київської Русі
Єфремова Наталя Володимирівна **82**

Розширення горизонтів – правила гри в міжнародній торгівлі для українських правників
Жукова Надія Дамірівна **87**

Сутність позитивного впливу глобальної інформатизації на процеси та механізми забезпечення публічних інтересів
Захаров Володимир **91**

Electronic commerce and legal protection of trademark rights
Zinych Liubomyr Vasylovych **93**

Аналіз проблем розвитку правової системи України
Зінченко Роман Миколайович **97**

Компетентні правоохоронні органи у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження
Зубенко Сергій Євгенович **100**

Відмова у митному оформленні при декларуванні товару: підстави та правові наслідки
Іванченко Едуард Пилипович **102**

Злочини, пов'язані із військовими конфліктами: класифікація та криміналістичні особливості
Калюга Каріна Вікторівна **106**

Правомірність вторинних санкцій з точки зору інституту юрисдикції в міжнародному праві
Карлюга Єлизавета Кирилівна **110**

Конституційне регулювання обов'язку не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки в Україні та європейських державах
Кириченко Юрій Вікторович **114**

Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчиняють знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу
Климович Владислав Андрійович **117**

Право особи на відкритий судовий розгляд як елемент права особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження під час воєнного стану в Україні
Ковальська Дарія Тарасівна **121**

Ефективність та незалежність в діяльності органів прокуратури: взаємозв'язок та перспективи укріплення
Корнющенко Сергій Сергійович **125**

Державні гарантії захисту прав військовослужбовців-позичальників в період дії воєнного стану
Короєд Сергій Олександрович **130**

Загальні та спеціальні принципи публічного адміністрування підприємницької діяльності
Кравченко Олександр Сергійович **134**

Цивільно-правова природа 3D-біодрукованих органів і тканин людини
Крушельницька Ганна Леонідівна **136**

Основні завдання оперативно-чергової служби органів охорони державного кордону
Кузьмич Микола Миколайович **139**

Покарання за «міжнародні» та «загальнокримінальні» злочини: однакове визначення, тотожна мета?
Кузьмін Едуард Едуардович 143

Принцип передачі повноважень як юридична підстава правонаступництва Європейського Союзу стосовно держав-членів
Куян Михайло Володимирович..... 146

Щодо питання робочого часу у контексті гідної праці
Лактіонов Ігор Володимирович 150

Медико-санітарне забезпечення засуджених і ув'язнених в місцях несвободи ДКВС в Україні
Михайлик Олександр Григорович 155

Напрямки взаємодії правової активності та правового менталітету
Міма Ірина Володимирівна..... 158

Інституційна спроможність податкових органів в Україні як один з критеріїв вступу до ЄС
Монаєнко Антон Олексійович..... 162

Строк звернення до адміністративного суду під час дії воєнного стану
Негара Родіон Віталійович..... 164

Окремі питання судової практики за ст. 212 Кримінального кодексу України
Олефіренко Сергій Володимирович 168

Правові аспекти здійснення державного фінансового аудиту Державною аудиторською службою України
Пазевич Тетяна Романівна, Петренко Ганна Олександрівна 173

Критерії класифікації принципів публічного адміністрування у сфері альтернативної енергетики України
Панасюк Максим 177

Альтернативні способи вирішення сімейних конфліктів в контексті розвитку правової системи України
Перкальов Андрій Олексійович..... 180

Обов'язки бюджетних установ щодо забезпечення цільового використання бюджетних коштів
Пилип'як Вадим Володимирович 184

Особливості застосування охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини у діяльності місцевих органів публічної адміністрації
Писаренко Олександра Валеріївна..... 188

Принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин
Платонов Ігор Миколайович..... 191

Конференції Міжнародного комітету Червоного Хреста
щодо роззброєння та їхня роль в становленні міжнародно-правового
режиму обмеження звичайної зброї
Плотніков Олексій Вікторович 193

Забезпечення прав та свобод людини в місцях несвободи
Державної кримінально-виконавчої служби України
Подлєгаєв Костянтин Миколайович 197

Щодо особливостей здійснення кримінального провадження
в умовах воєнного стану: практика ЄСПЛ
Потапов Ігор Федорович 199

Модель судового розгляду у кримінальному провадженні
Сеник Тарас Богданович 203

Суб'єкти адміністративно-правового регулювання використання
та розвитку інформаційних технологій в Україні
Серебро Михайло Володимирович 206

Роль судового прецеденту як виду правового акту у формуванні
правової системи України
Сидоренко Ольга Олександрівна 210

Верховенство права, дотримання прав і свобод людини як головні
умови розвитку правової системи України в умовах воєнного стану
Сидоркіна Раїса Дем'янівна, Соколов Сергій Андрійович 214

Зміст та механізм отримання реабілітаційних послуг
Соцька Алла Миколаївна 217

Розвиток правової системи в адміністративному праві:
кроки вдосконалення
Тихонова Дар'я Сергіївна 222

Рівень професійної підготовки персоналу пенітенціарної системи України
як ключовий чинник забезпечення ефективності роботи системи
**Ткаченко Олександр Григорович, Разумейко Наталія Сергіївна,
Олефір Людмила Іванівна 224**

Місце Вищого антикорупційного суду в санкційному механізмі
про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави
Федрак Анастасія Миколаївна 227

Особливості розвитку правової системи України в умовах
гібридної війни
Харитонов Євген Олегович, Харитонова Олена Іванівна 230

Вплив релігій на права людини
Царенко Ольга Михайлівна, Савчук Андрій Олегович 234

Вчинення злочину внаслідок провокації: правове обґрунтування сторони захисту
Цьома Єлизавета Володимирівна 238
Особливості формування правової системи України в умовах глобальної конституційної реформи на сучасному етапі
Чукаєва Вероніка Олександрівна 241
Суб'єкт порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням
Шамсутдінов Олександр Володимирович..... 244
Трансформація адміністративно-правового статусу управління дотримання прав людини Національної поліції України в умовах воєнного стану: виклики та перспективи розвитку
Шаповалова Катерина Іванівна 248
Вплив СОР на формування кліматичного законодавства України
Шарапова Валерія Віталіївна..... 252
Дослідження голосу і усного мовлення людини мовознавчими методами як один із видів дослідження судової експертизи відео-, звукозапису
Шелепкова Світлана Миколаївна 256
До питання становлення адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні
Шира Олександр Володимирович 260
Онтологічне моделювання концепту «правова система»
Ющенко Світлана Сергіївна 264

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-1

ЗАЙВА ДЕТАЛІЗАЦІЯ – НА ШКОДУ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 10190 ВІД 25 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ)

Акімов Михайло Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Починаючи із лютого 2022 року, до Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] у середньому щомісячно вносилися зміни та доповнення (а до деяких статей – неодноразово). Природно, що законодавець повинен реагувати на виклики, щодо яких чинні засоби правового регулювання суспільних відносин не містять адекватних відповідей. Водночас кожне подібне доповнення чинного законодавства про кримінальну відповідальність означає його поступове переобтяження нормами, потреба у яких вельми спірна.

Законопроєкт реєстр. № 10190 від 25 жовтня 2023 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство», далі – законопроєкт 10190 [2], розроблений, як зазначається в пояснювальній записці, з метою реалізації механізму захисту та поновлення прав осіб, потерпілих від протиправного збирання, зберігання, обробки та використання персональних даних, інформації, яка містить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій, створення, керівництва електронно-комунікаційною шахрайською організацією, а також участь та залучення до участі у такій.

Суб'єкт права на законодавчу ініціативу слушно вказує на збільшення кількості випадків вчинення в Україні шахрайства з використанням новітніх інформаційних технологій, наголошує на набутті ними організованого, професійного характеру, складності документування, розкриття та доказування таких кримінальних правопорушень (зокрема, у разі транскордонного характеру посягання). Крім цього, чинна стаття 190 КК України дійсно дещо мірою застаріла

в частині належної кримінально-правової оцінки шахрайства, вчиненого із використанням електронно-обчислювальної техніки.

Однак при цьому законопроєкт 10190 пропонує реалізувати кримінальну відповідальність у доволі дискусійний спосіб, а також не у повній мірі відповідає чинним положенням вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність та усталеним традиціям нормопроєктування.

Так, посилання суб'єкта права на законодавчу ініціативу на неможливість ефективної реалізації функції превенції шахрайства із використанням чинної статті 190 КК України є принципово помилковим. Присутність норми про відповідальність за шахрайство свідчить лише про наявність засобу державного примусу, що загрожує кожному, хто намагається заволодіти чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою. Удосконалення кримінальної відповідальності за шахрайство можливе і без доповнення КК України новою статтею (тим більш без часткової декриміналізації статті 190) – достатньо лише змінити термінологічний апарат, використавши відповідні положення Закону України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX «Про електронні комунікації» [3].

Крім цього, на відміну від чинної статті 190 КК України склад кримінального правопорушення у статті 190-1 КК України (у редакції законопроєкту 10190) сконструйовано як формальний, що є абсолютно нехарактерним для вітчизняного кримінального права (яке не містить формальних складів розкрадань, не поєднаних із насильством або таких, що є поліоб'єктними). Слід також наголосити, що будь-яке незакінчене шахрайство і сьогодні тягне кримінальну відповідальність (із відповідним посиланням на статті 14 та 15 КК України).

Більше того, за наявності підстав протиправні дії із збирання, зберігання, обробки та використання персональних даних, а так само й інформації, що становить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, з використанням електронної комунікації (технологій) можуть бути наразі кваліфіковані за сукупністю частини четвертої статті 190 та статей 163, 182, 231 чи 361 КК України. Що ж до підробки документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ, платіжних карток або їх використання чи збуту, а також неправомірного випуску або використання електронних грошей, то такі дії охоплюються статтею 200 КК України. Відтак у разі прийняття законопроєкту 10190 у запропонованій редакції неодмінно виникне штучна конкуренція

перерахованих кримінально-правових норм, що не сприятиме належній кримінально-правовій оцінці вчиненого та негативно вплине на протидію злочинності.

Що ж до криміналізації електронно-комунікаційної шахрайської організації (стаття 255-4 КК України в редакції законопроекту 10190), то чинне законодавство про кримінальну відповідальність вже містить достатню кількість норм про відповідальність лідерів (учасників) окремих злочинних угруповань (статті 27, 28, 29, 30, 31, 255 КК України тощо).

Нарешті, законопроект 10190, формулюючи електронно-комунікаційну шахрайську організацію як юридичну особу або об'єднання фізичних осіб, не містить жодних заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у разі вчинення їх уповноваженою особою від їх імені та в їх інтересах посягань, передбачених запропонованими статтями 255-4 та 255-5 КК України (тоді як згідно пункту 5 частини першої статті 96-3 КК України вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи діяння, передбаченого статтею 255 КК України, є підставою для застосування до такої юридичної особи заходів кримінально-правового характеру).

Підсумовуючи викладене, залишається висловити сподівання, що вітчизняний законодавець дослухається до висловлених зауважень і належним чином доопрацює законопроєкт 10190.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 17.01.2025).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство : законопроєкт реєстр. № 10190 від 25 жовтня 2023 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43047 (дата звернення: 17.01.2025).

3. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text (дата звернення: 17.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-2

ВІЙСЬКОВИЙ ОМБУДСМЕН УКРАЇНИ ЯК НОВІТНЯ ПРАВОЗАХИСНА ІНСТИТУЦІЯ

Алмаші Ірина Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна

В умовах воєнного стану однією з найбільш пріоритетних проблем є питання правового і соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Саме з цією метою в Україні запроваджується нова інституція – військовий омбудсмен з захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Запровадження військового омбудсмена пояснюється тим, що військовослужбовці належать до соціальної групи, яка має особливий правовий статус, пов'язаний зі специфікою їх діяльності. Уперше посаду військового омбудсмена засновано парламентом Швеції 19 травня 1915 р. [1].

Існує низка різних інститутів омбудсмена, які уповноважені вирішувати питання, пов'язані безпосередньо з діяльністю збройних сил. Останні можна умовно поділити на три категорії, або моделі: інститути омбудсмена, створені у складі збройних сил; незалежні інститути омбудсмена, юрисдикція яких поширюється тільки на збройні сили; інститути омбудсмена загальної юрисдикції [2, с. 138].

Міжнародна конференція інститутів омбудсмена у справах збройних сил (далі – МКОЗС), яка сьогодні об'єднує інститути військового омбудсмена більш ніж у 25 країнах світу вперше відбулася в Берліні у травні 2009 року. МКОЗС є форумом не тільки для військових правозахисних організацій, а й для молодих організацій, а також держав, які прагнуть створити у себе інститут військового омбудсмена [3, с. 9].

В Україні з метою правового та соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей створено та функціонує Центральне управління захисту прав військовослужбовців, яке здійснює моніторинг дотримання прав військовослужбовців. Однією з основоположних інституцій в системі захисту прав військових є діяльність військового омбудсмена. Це незалежний представник, який здійснює контроль за дотриманням прав військовослужбовців та членів

їхніх родин. Військовий омбудсмен займається розглядом скарг, надає первинну правову допомогу, проводить розслідування у випадках порушення прав та працює над усуненням можливих зловживань з боку командування [4].

Компетенція Центрального управління захисту прав військовослужбовців включає: забезпечення військовослужбовців, право на відпустку, недопущення зловживання правами командирів, ненадання/недостатнє надання медичної допомоги, соціальні гарантії, порушення гендерної рівності. При запроваджені в Україні військового омбудсмена був врахований досвід країн, де інститут військового омбудсмена вже довів свою ефективність: Швеції, Норвегії, Австрії, Німеччини, Канади, Ірландії, Чеської Республіки та Бельгії. У Швеції інститут військового омбудсмена успішно функціонує понад 110 років [5].

З метою правового регулювання інституту військового омбудсмена в України розробляється законопроект «Про військового омбудсмена». Як зазначає уповноважена Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів сімей воїнів Ольга Решетилова в Офісі військового омбудсмена має бути щонайменше 3 територіальних управління, а його кадровий штат орієнтовно має налічувати близько 150 людей, які матимуть доступ до державної таємниці. Окрім того, в кожному силовому відомстві має бути створений структурний підрозділ, що відповідатиме за права військовослужбовців. Основне повноваження військового омбудсмена – розгляд і реагування на скарги терміном протягом 3 або 5 днів.

У виняткових випадках омбудсмен застосовуватиме дисциплінарну владу. Омбудсмен повинен мати право звертатися до суду в разі критичних ситуацій, наприклад для заборони обіймати певні посади. Задля ефективної роботи інституту військового омбудсмена на законодавчому рівні має закріплюватися його незалежність. При цьому важливо, щоб військовий омбудсмен діяв безпосередньо в структурі Сил оборони чи мав тісний зв'язок із ними, оскільки багато питань стосується комунікації між військовими підрозділами та органами управління [6].

На думку Б. Бакленд та В. Макдермотт існує кілька чинників, які перешкоджають ефективному функціонуванню інституту омбудсмена. Це недостатня нормативно-правова база, законодавчо встановлені обмеження що не дають можливості омбудсмену здійснювати необхідну кількість поїздок для перевірки ситуації на місцях, відсутність доступу до секретної інформації, а також корупція, що підривають довіру суспільства до інститутів державної влади [3, с. 15].

Щодо компетенції, то інститути омбудсмена у справах збройних сил повинні приймати від членів діючого складу збройних сил, а також від

непрофесійних військових, наприклад військовослужбовців строкової служби скарги з багатьох питань. Інститути омбудсмена у справах збройних сил мають мати справу зі скаргами різного характеру, але всіх їх можна умовно поділити на наступні категорії, це: порушення прав людини, неефективне управління і недотримання норм кримінального та міжнародного гуманітарного права [3, с. 22].

Історія інститутів омбудсмена нараховує близько двох століть. Інститут омбудсмена був заснований у Швеції більше століття тому, а тому вважається родоначальником концепції омбудсмена. Однак лише із часів Другої світової війни ці структури почали широко використовуватися як важливий елемент демократичного управління. Так, військового омбудсмена запроваджено в Норвегії 1952 р., Нідерландах – 1945 р., Німеччині – 1959 р.

На думку Г.Борн та Є.Вілс до повноважень військового омбудсмена належить також надання політичних рекомендацій збройним силам, органам виконавчої влади та парламенту. Наприклад, Ірландський омбудсмен сил оборони зазначає, що омбудсмен виявляє застарілі положення, які потребують зміни та вирішення. Щодо питання незалежності військових омбудсменів, слід розрізняти інституційну (відомчу) незалежність та оперативну незалежність[7, с. 4-7].

Щодо міжнародного досвіду нормативного-правового регулювання, то статус військового омбудсмена врегульовано:

а) Конституцією (Албанія, Аргентина, Німеччина, Гондурас, Колумбія, Мексика, Намібія, Польща, Румунія, Перу, Венесуела);

б) законом держави (Боснія і Герцеговина, Коста-Ріка, Ірландія, Велика Британія);

в) підзаконними нормативно-правовими актами (Канада) [8, с. 96].

Питанню незалежності військових омбудсменів приділяється значна увага. Зокрема, омбудсман Канади у справах Міністерства національної оборони і Збройних сил у одному зі своїх щорічних звітів наголосив, що інститут військового омбудсмена має залишатися повністю незалежним від вертикалі управління збройних сил і від цивільної структури управління Міністерства оборони. Незалежність є абсолютно необхідною для того, щоб його дії, висновки чи рекомендації залишилися вільними від «впливу» (реального чи очікуваного).

Саме тому на думку Марцеляк О.В. нерідко при запроваджені інституту військового омбудсмана на цю посаду призначаються цивільні особи, які структурно не підпорядковується військовому командуванню. Перевага такої моделі полягає у гарантуванні незалежності діяльності цієї правозахисної інституції, у можливостях об’єктивно розглядати скарги військових, надавати допомогу у відновленні порушених прав незалежно від інтересів безпосереднього

військового керівництва, армії в цілому. Однак, такий омбудсман може не користуватися авторитетом у військових збройних сил і має ризики щодо професійного розгляду ним отриманих скарг, оскільки цивільна особа не завжди може належно розбиратися у всіх питаннях військових і особливостей проходження служби військовослужбовцями [8, с.98].

Отже, в даній доповіді проаналізовано інституцію військового омбудсмена, окремі аспекти його правового статусу та міжнародний досвід запровадження даної інституції в окремих державах.

Література:

1. Палєєва Ю.С. Спеціалізовані омбудсмени в зарубіжних країнах: досвід для України. *Альманах міжнародного права.* 2015. Випуск 7. С. 84-91.
2. Тарасюк В.М. Інститут військового омбудсмена як інструмент демократичного контролю. *Держава і право.* 2016. Випуск 73. С. 128-143.
3. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил: практичний посібник. Geneva: DCAF, 2015. 162 с.
4. Захист прав військових. URL: https://mod.gov.ua/zahist-prav-vijskovih (дата звернення 18.01.2025 р.)
5. В Україні створили Центральне управління захисту прав військовослужбовців. URL: https://armyinform.com.ua/2024/04/03/v-ukrayini-stvoryly-czentralne-upravlinnya-zahystu-prav-vijskovosluzhbovcziv/ (дата звернення 18.02.2025 р.)
6. Військовий омбудсмен – складова реформи воєнної юстиції. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3945055-vijskovij-ombudsmen-skladova-reformi-voennoi-usticii.html (дата звернення 18.01.2025 р.)
7. Борн Г., Вілс Є., Букладнд Б. Порівняльна перспектива інститутів омбудсмена з питань збройних сил. Програмний документ № 34. Женева: DCAF 2011. 37 с.
8. Марцеляк О.В. Військовий омбудсмен як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. С. 94-100.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-3

СУДОВА ГІЛКА ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВО: МОДЕРНІ КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ, ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ І СУЧАСНІ ТРЕНДИ

Бабкова Тетяна Вікторівна
кандидат юридичних наук, суддя у відставці,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна
https://orcid.org/0009-0009-6678-3515

Україна, яка є кандидаткою на членство в ЄС, перебуває в пошуках сучасних та ефективних механізмів підвищувати рівень довіри суспільства до суду.

Як наголошується Консультативною радою європейських суддів способами підвищення довіри до судів є наступні: відкриті судові слухання, на які допускається громадськість; доступ до судових рішень; обґрунтованість і вмотивованість судових рішень; можливість оскаржити судові рішення в апеляційній та касаційній інстанціях; ефективне виконання судових рішень, звітність суддів про свою поведінку, що включає як їх дисциплінарну відповідальність, так і регулярне оцінювання їх діяльності; підтримання судової владою діалогу з громадськістю [1].

Рішенням Ради суддів України № 18, відповідно до статті 133 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2], Положення про Раду Суддів України – РСУ, затвердженого X позачерговим з'їздом суддів України 16.09.2010 (з подальшими змінами) [3], 04.05.2023 було схвалено проєкт Концепції розвитку Комунікаційної політики судової влади [4].

Комунікаційна політика судової влади визначена як «процес обміну інформацією між судовою владою та основними стейкхолдерами з метою забезпечення відкритості, прозорості та доступності інформації про діяльність судової гілки влади, підвищенні рівня довіри до судової гілки влади та розуміння сутності та принципів роботи судових органів, сприйняття та розуміння певних питань, ухвалених рішень або ситуації».

З рахуванням наявності специфічних завдань та компетенції різних органів судової гілки влади України, єдиний центр комунікації може не завжди бути виправданим та ефективним, а тому особливості проєкту Концепції передбачають не тільки у вдосконаленні організаційних

питань, а й в якісно новому рівні подачі інформації, більш широкому залученні до комунікації суддів-речників та голів судів. Органи та установи судової гілки влади (Вища рада правосуддя – ВРП, Вища кваліфікаційна комісія суддів України – ВККСУ, Рада суддів України - РСУ, Державна судова адміністрація -ДСА та її структурні підрозділи, суди України) повинні стати основними суб'єктами комунікацій в межах покладених на них специфічних завдань, функціональних обов'язків та компетенцій.

Особами, через які пропонується здійснювати комунікацію, відповідно до Концепції повинні виступати:

– особи, відповідальні за комунікацію у ДСА, Національна школа суддів України – НШСУ, Служба судової охорони – ССО;

– судді та судді-речники, помічники суддів-речників, інші особи, відповідальні за комунікацію в окремих судах;

– структурні підрозділи в окремих судах (прес-служби);

– члени РСУ, ВРП, ВККСУ, відповідальні за комунікацію, їх помічники;

– інші особи, відповідальні за комунікацію у ВРП, ВККСУ, РСУ;

– структурні підрозділи ВРП, ВККСУ, РСУ.

В останні роки суди почали створювати акаунти в соціальних мережах з метою публікації публічної інформації, наприклад, про місцезнаходження, години роботи, паркування, прес-релізи тощо, а також зміцнення зв'язків з громадськістю та взаємодію з нею для забезпечення доступу до послуг, отримання інформації, можливостей для волонтерської діяльності тощо.

Реальністю сьогодення став той факт, що майже кожний суд веде власну офіційну сторінку на Фейсбуці, де публікує новини, пресанонси, огляди судової практики і прецедентів Європейського суду з прав людини, витяги із правових позицій Верховного Суду та іншу корисну інформацію для адвокатів, осіб, які самостійно ведуть справи. Безумовно, правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні у лютому 2022 року, вніс певні корективи в частині зменшення обсягу інформації, яка оприлюднюється на офіційних веб-каналах судової влади, що обумовлено безпековими обмеженнями.

Соціальні мережі, поряд з традиційними каналами взаємодії, є новим важливим інструментом комунікації між суспільством і владою. Можливості соціальних мереж як каналу взаємодії між владою та громадянами надзвичайно широкі. З об'єктивних причин вплив соціальних мереж на політичні та громадянські рухи і процеси з часом буде лише зростати.

Так, у процесі соціальної еволюції культура комунікації постійно змінює свою конфігурацію, що призводить до появи якісно нових форм

організації влади в суспільстві. Людство має щоразу заново пристосовуватися до нових умов комунікації. Нагальним завданням сьогодні є своєчасне розпізнавання та прогнозування цих умов, вироблення нових соціальних структур, що відповідають формам комунікації та влади. Безумовно, мережева комунікація є продуктивним способом вирішення деяких з протиріччя, в яких існує інформаційне суспільство.

У цьому контексті доречним виглядає передача функцій прес-служб судів на помічників суддів-речників з питань комунікації, який повинен стати окремою вакантною одиницею відповідно до штатного розкладу суду, який буде призначається за поданням судді-речника та надавати йому допомогу в реалізації комунікаційної політики суду, а у певних випадках самостійно здійснювати повноваження із реалізації такої комунікаційної політики. Помічник судді-речника з питань комунікації повинен здійснювати систематичне збирання та аналіз інформації, яка поширюється стейкхолдерами щодо судових справ або діяльності судів та органів і установ системи правосуддя з метою виявлення недостовірної або упередженої інформації, з'ясуванні позицій та реакцій стейкхолдерів та цільових аудиторій, а також для плануванні та удосконаленні комунікаційної політики. Помічники суддів-речників з питань комунікації повинен безпосередньо підпорядковуватись суддям-речникам, що сприятиме ефективнішій координації та співпраці між ними у процесі взаємодії з громадськістю та ЗМІ. З урахуванням того, що заробітна плата помічників суддів є вищою, ніж у прес-секретарів, судова гілка влади матиме можливість приваблювати більш кваліфікованих кадрів для виконання завдань з комунікації. Помічники суддів-речників з питань комунікації мусять безпосередньо відповідальні перед суддями-речникам за якість та ефективність роботи з комунікації, що сприятиме більшої зосередженості на досягненні результатів та відповідності сучасним вимогам. Впровадження помічників суддів-речників з питань комунікації може спростити процеси управління інформаційними потоками, оскільки судді-речника та його помічник будуть працювати разом у постійному контакті, що забезпечить швидке реагування на події та зміни ситуації.

Відповідає сучасним викликам та актуальним трендам створення ефективних та оперативних засобів онлайн-зв'язку, наприклад (Skype-дзвінок, онлайн-чат на офіційному веб-сайті, а також мобільні додатки Viber, WhatsApp та Telegram), для комунікації судів з учасниками судового провадження, а також окремо для корпоративної комунікації суддів-речників та помічників суддів спікерів з питань комунікації для забезпечення внутрішньої комунікації, зокрема передачі інформації, ідей, думок, знань між різними структурними підрозділами, органами та особами, які працюють у судовій гілці влади задля забезпечення

ефективного обміну такою інформацією, координації дій, розвитку корпоративної культури, поширення найкращих практик комунікаційної діяльності, підтримки співпраці між різними судами, органами, установами та співробітниками судової гілки влади, забезпечення однакового підходу до комунікаційних політик та їх реалізації, поширення найкращих практик та інноваційних методів комунікації, та можливістю доведення до відома стейкхолдерів наявності таких каналів та забезпечення їх можливості коментарів та зворотного зв'язку.

При визначені дефініцій поряд із актуальними та резонансними справами слід окремо виділити справи, що пов'язані з агресією ворога та воєнними злочинами, а також справи про злочини проти національної безпеки, на висвітлення яких є значний суспільний та міжнародний запит.

Потребує додаткового врегулювання обмеження можливості поєднання в одній особі судді, що займає адміністративну посаду та судді-речника.

Доречним є вирішення питання щодо права судді-речника на зменшення судового навантаження у зв'язку із виконанням своїх обов'язків органами суддівського самоврядування.

Заслуговує на деталізацію механізм комунікації та взаємодії судді-речника та його помічника з іншими суддями щодо отримання актуальної інформації щодо наявності актуальних, резонансних, суспільно важливих справ у їх провадженні, руху такої судової справи та вже ухвалених у ній рішень, якщо ця інформаціє не є конфіденційною.

З урахуванням глобальних викликів демократичного простору суд має створити таку організаційну систему взаємодії з ЗМІ, яка сприятиме налагодженню зв'язків зі ЗМІ та громадськістю, провадити просвітницьку роботу.

Література:

1. Висновок Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня 2015 р. № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії». URL: https://cutt.ly/nwuCr4Z3.

2.Закон України «Про судоустрій та статус суддів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

3.Положення про Раду Суддів України, затвердженого X позачерговим з'їздом суддів України 16.09.2010 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-10#Text

4. Проєкт Концепції розвитку Комунікаційної політики судової влади URL: https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-4

ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ЇХ ПОДАЛЬША ЗАБОРОНА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Банний Ігор Володимирович
аспірант
Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Забезпечення світової та європейської безпеки, безпеки Української держави потребує солідарності народів всього світу та Європи в подоланні викликів військової агресії російської федерації, згуртованості і рішучості політиків, державних діячів та публічних службовців, принциповості кожного громадянина і підданого, громадянського суспільства загалом у відстоюванні цінностей демократії, верховенства права, прав людини. Забезпечення інтеграції до Європейського Союзу, відновлення територіальної цілісності Української держави та, нарешті, консолідації Українського народу довкола демократичних засад перетворення України на одну із найрозвинутіших держав Європи, у свою чергу, потребує здійснення передбачених законодавством заходів з обмеження прав і свобод людини, зокрема свободи об'єднання в політичні партії, конституційних гарантій їх утворення та діяльності, а також науково-теоретичних напрацювань, що стосуються відповідного державно-правового механізму як засобу забезпечення всебічної охорони й захисту цього права.

Тлумачення та застосування зафіксованого на рівні Основного Закону України припису частини першої ст. 37, що вміщує перелік конституційно заборонених цілей діяльності об'єднань громадян, у системному зв'язку із загальним правилом, викладеним у ст. 36, відповідно до якого надання громадянам України права на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації засвідчує існування його можливого обмеження законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [1], передбачає перспективи своєчасного і швидкого/доцільність належного і своєчасного реагування виявлення відсутності юридичного підґрунтя для легалізації в Україні політичних партій та громадських організацій, а у випадку, коли ці об'єднання громадян вже легалізовані, – наявності

ознак порушення ними вимог статей 36, 37 Конституції України, ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» [2], ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» [3], частини 3 ст. 3 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [4].

Вкрай ускладнене веденням повномасштабних воєнних дій російською федерацією та запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні вирішення питання притягнення до конституційно-правової відповідальності політичних партій, діяльність яких спрямована на досягнення конституційно заборонених цілей, недотримання законодавчо встановлених вимог та обмежень, потребувало розробки і подальшого розширення та .узагальнення підстав вимушеного тимчасового обмеження реалізації політичними партіями деяких своїх функцій, як і потенційної можливості їх подальшої заборони чи ліквідації (саморозпуску) з урахуванням відповідних міжнародних стандартів.

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» від 18 березня 2022 року, введеним в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022, призупинялася діяльність одинадцяти політичних партій через неприпустимість того чи іншого прояву в ній антиукраїнської політичної та організаційної діяльності, пропаганди війни, публічних заяв та закликів до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальних загроз порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, а також дій, спрямованих на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства; програмних та статутних цілей, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України. Цим рішенням Ради національної безпеки і оборони України призупинялася будь-яка діяльність в Україні таких загальновизнаних проросійських політичних партій як «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Опозиційний блок», «Ліва опозиція», «Союз лівих сил», «Держава», «Прогресивна соціалістична партія України», «Соціалістична партія України», партія «Соціалісти», «Блок Володимира Сальдо», що мало на меті забезпечення національної безпеки та громадського порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану [5].

Водночас Міністерству юстиції України доручалося невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності зазначених політичних партій [5]. По суті, засвідчувалася

актуальність, як, врешті, і недосконалість законодавчого регулювання процедури призупинення діяльності окремих політичних партій. В цьому разі, як і у випадках порушення заборон та обмежень щодо політичних партій, встановлених Конституцією та законами України, в нагоді стає передбачена ст. 21 Закону України «Про політичні партії в Україні» заборона (примусовий розпуск) політичних партій, що відповідно до частини четвертої ст. 37 Конституції України реалізується виключно в судовому порядку шляхом звернення Міністерства юстиції України як органу, уповноваженого цим Законом України здійснювати контроль за додержанням політичними партіями Конституції та законів України, з відповідним позовом до адміністративного суду [2].

Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» передбачалося у разі невиконання вимог цього Закону України припинення діяльності, зокрема політичних партій у судовому порядку за позовом Міністерства юстиції України як органу, уповноваженого здійснювати державний контроль за дотриманням політичними партіями вимог Конституції та законів України [4]. З огляду на одночасне доповнення Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» переліку підстав для заборони політичних партій, визначеного частиною першою ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні», вчені доходять висновку, що стосовно політичних партій таке припинення діяльності (тим паче, що зміст поняття «припинення діяльності» в цьому Законі України не розкривається, як власне, і наслідки його застосування) повинно мати форму заборони партії [6].

Призупинення рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року, введеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022 будь-якої діяльності визначених ним політичних партій в Україні, що сприймалося як винятково тимчасові дії РНБО України чи іншого уповноваженого органу публічної адміністрації, покликані «тимчасово обмежувати діяльність політичних партій чи актуалізувати питання їх заборони» та дістало назву «інститут призупинення діяльності політичних партій» чи «механізм призупинення на час дії воєнного стану та подальшої судової заборони діяльності окремих політичних сил» [7; 8, с. 23], отримало схвальні відгуки на сторінках наукових і науково-популярних видань. Громадянське суспільство та його інститути висловлювались на підтримку ситуативного заходу, який за відсутності правових

механізмів для оперативної зупинки діяльності низки проросійських політичних партій постав, нехай і сумнівною з точки зору відповідності Конституції та тодішнім законам України практикою призупинення Указом Президента України від 19 березня 2022 р. №153/2022 на період дії воєнного стану діяльності таких політичних партій [9, с. 121], але ж ніяк не випадковою, спонтанною. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» від 3 березня 2022 року №2109-IX, відповідно до якого політичні партії могли бути заборонені в судовому порядку за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених національним законодавством, у тому числі у разі встановлення судом фактів вчинення ними дій, спрямованих, зокрема, на поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України [10], Президент України міг би наділятися правом призупинення на період дії воєнного стану діяльності таких політичних партій. Звісно, що вжиття главою держави чи іншим уповноваженим органом публічної адміністрації заходів з метою швидкого усунення реальних викликів і загроз проросійських політичних сил потребувало б їх узгодження із вкрай важливими підходами до введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачалися частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [11].

Відповідно до пункту 9 частини першої ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, військове командування разом із військовими адміністраціями можли самостійно або разом із органами виконавчої влади і місцевого самоврядування порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій та громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду

війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [11]. Зауважимо, що профільним Законом України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2365-III у разі порушення політичними партіями Конституції та законів України передбачалося застосування до них лише попередження про недопущення незаконної діяльності та заборони [2].

Своєрідною актуалізацією заборони політичних партій, які виправдовують чи заперечують збройну агресію проти України, а також дій політичних партій, спрямованих на пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну та пропаганду російської імперської політики стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» від 3травня 2022 року № 2243-IX [12]. Відповідні зміни до законодавства були покладеі в основу понад півтора десятка судових процесів щодо заборони певних політичних партій. Наразі висловлюється впевненість в тому. що такі рішення держави, матимуть уплив на партійний ландшафт та політичне структурування суспільства у післявоєнний час [13, с. 5].

В нинішніх реаліях повномасштабної російсько-української війни призупинення будь-якої діяльності окремих політичних партій в Україні набуває особливого «звучання» і значущості та потребує відповідного переосмислення у контексті розробки державно-правового механізму обмеження свободи об'єднання в політичні партії, конституційних гарантій їх утворення та діяльност**і** з безумовним урахуванням практичної складової. Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні обумовило призупинення будь-якої діяльності політичних партій (з подальшою забороною), які в своїй антиукраїнській політичній та організаційній діяльності спиралися на пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, а також вдавалися до дій, спрямованих на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства; дотримувалися програмних та статутних цілей, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України і, відповідно, в умовах останньої кваліфікувалися як проросійські.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

2. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. Ст.728.

3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 квітня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»: Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 48. Ст. 2633.

6. Заборона політичних партій: старе і нове в умовах воєнного стану. URL: https://rol.ukma.edu.ua/zaborona-politychnykh-partij-stare-i-nove-v-umovakh-voiennoho-stanu-2/

7. Правовий аналіз рішення РНБО щодо призупинення діяльності окремих політичних партій. URL: https://www.oporaua.org/vybory/pravovii-analiz-rishennia-rnbo-shchodo-prizupinennia-diialnosti-okremikh-politichnikh-partii-23941;

8. Коцюруба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права.* 2022. № 2. С. 23-42.

9. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора: Закон України від 3 березня 2022 року №2109-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#n13

11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 3травня 2022 року № 2243-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text

13. Богашева Н., Бойко О., Венгер В. та ін. Політичні партії в Україні: Виклики війни та післявоєнні перспективи. Дослідження з оцінки ситуації. Страсбург: Рада Європи, 2023. 41 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ef1f84e-790a-4c2e-b1ce-21dd03e64377/content.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-5

КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТТЄВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПРАВОВОГО КОНЦЕПТУ «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ» НА ПРИКЛАДІ СФЕРИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Батіщев Сергій
аспірант
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

У межах наукових кіл заведено вважати, що з поняттям «статус» пов'язано правове положення юридичних осіб, які залежно від порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Нас цікавлять останні. Юридичні особи публічного права – це ті юридичні особи, які створюються безпосередньо законом або адміністративним актом як носії публічних завдань, їх організація регулюється приписами законів публічних інтересів, і вони виконують відповідні публічні функції. Такі юридичні особи створюються розпорядчим способом державними органами та органами місцевого самоврядування або організаціями, які віднесені до публічних за іншими підставами, визначеними в законі чи іншому нормативно-правовому акті, і порядок їх створення, організаційно-правові форми, правове становище не є предметом цивільно-правового регулювання, а отже, вони визначаються публічними законами [1, с. 216; 2, с. 115].

Визначаючи зміст поняття адміністративно-правового статусу, у тому числі органів публічного адміністрування, вітчизняні вчені зауважують на такому:

– В. Авер'янов – вважає, що це комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав й обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [3, с. 194];

– О. Панфілов, А. Калімбет – стверджують, що адміністративно-правовий статус це сукупність конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплюються за відповідним суб'єктом визначеними нормативно-правовими актами та гарантовані державою [4, с. 79];

– Т. Коломоєць – переконана, що це сукупність суб'єктивних прав й об'єктивних обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом [5, с. 64];

– С. Стеценко – розуміє адміністративно-правовий статус органу влади як сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, що визначені в нормативних актах [6, с. 90];

– С. Обрусна, І. Іванова, Ю. Панімаш, К. Пасинчук – визначають, що це наявність та сукупність їхньої компетенції (мети створення, цілей діяльності, завдань, функцій), повноважень (права та обов'язки у визначеній сфері діяльності) та юридична відповідальність [7, с. 93];

– О. Дрозд, Л. Сорока, Л. Миськів – обґрунтовують, що адміністративно-правовий статус органів виконавчої влади є різновидом правового статусу, який визначає права, обов'язки, повноваження та відповідальність конкретного суб'єкта цієї системи (міністерство, служба, агентство, інспекція, центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, колегіальний орган, інший центральний орган виконавчої влади, місцевий орган влади [8]) у сфері публічного адміністрування та конкретних адміністративних відносин. Вчені уточнюють, що він встановлюється законами або іншими нормативно-правовими актами, однак здебільшого – положеннями про засади та організацію їхньої діяльності. Загалом їхня думка є такою: «концепт адміністративно-правового статусу є похідним, а отже – ґрунтується на теоретичних підходах загального та спеціального спрямування; по-друге, у дискурсі обмеження його змісту приналежністю конкретного суб'єкта до сфери функціонування такого (у цьому випадку – публічного адміністрування) слід з особливою обачністю розкривати елементний склад адміністративно-правового статусу, адже іменування публічного суб'єкта не завжди відповідає його організаційно-правовій формі [9, с. 507–508].

З означеного маємо, що категорійно-понятєва визначеність правового концепту «адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації» у вітчизняній науковій думці сформована через подвійний інтерпретаційний підхід: 1) через зміст як репрезентації елементів внутрішньої структури його складу, що ідентифікує суб'єкта у межах потенційно та фактично існуючих

адміністративних правовідносин; 2) через сутність, яка окреслює місце і роль органів публічної адміністрації в механізмі виконання адміністративних функцій держави.

Таким чином, на нашу думку, під адміністративно-правовим статусом органів публічної адміністрації у сфері захисту інформації слід розуміти сукупність нормативно визначених універсальних характеристик, які детермінують правове положення цих органів як суб'єктів публічної адміністрації в колі адміністративно-правових взаємозв'язків, пов'язаних із реалізацією ними повноважень під час забезпечення інформаційної безпеки та здійснення адміністративно-правового захисту прав громадян, юридичних осіб і держави в інформаційній сфері.

Література:

1. Кузнецова Н.С. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві. Матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції «Проблеми державоутворення і захисту прав людини в Україні». Львів, 2002. С. 215–216.
2. Коротун О. М. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, що забезпечують охорону прав інтелектуальної власності. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 4 (44). С. 114–118.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. Кол.: В.Б. Авер'янов та ін. Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 2004. 584 с.
4. Панфілов О., Калімбет А. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України: характеристика поняття та змісту. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. № 2 (37). С. 79–83.
5. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
6. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
7. Обрусна С.Ю., Іванова І.В., Панімаш Ю.В., Пасинчук К.М. Адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації військово-цивільного характеру як суб'єктів публічного управління. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Вип.78: Ч. 2. С. 90–95.
8. Інші органи виконавчої влади. Державні сайти України, 2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/catalog
9. Дрозд О. Ю., Сорока Л. В., Миськів Л. І. Загальнотеоретичні основи концепту «адміністративно-правовий статус державної служби» з оглядом його особливостей на прикладі органів державної виконавчої служби. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 5. С. 506–508.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-6

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ ВУАН НА РОЗВИТОК НАУКИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У 20-Х РР. ХХ СТ.

Бедрій Мар'ян Миронович
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Належне вирішення актуальних проблем розвитку правової системи в сучасній Україні потребує наукової бази, яку становлять дослідження різних напрямів юриспруденції. Одним з таких напрямів є звичаєве право, що характеризується складною історією наукових пошуків вчених-українців і шляхом еволюції, що був перерваний радянською добою. А точніше ця перерва почалася з 30-х рр. ХХ ст. політичними переслідуваннями та фізичним знищенням провідних дослідників. Визволення українського народу з-під московсько-комуністичного гніту, яке відбулося 24 серпня 1991 р., дало поштовх для відновлення наукового інтересу до звичаєвого права.

В одній із попередніх публікацій обґрунтовувався факт існування звичаєвого права як науки [1]. З огляду на потреби розвитку такої науки в сьогоденні доцільно дослідити історичні витоки відповідних знань, персоналії, які їх розробляли, а також фундаментальні тексти, на яких базуються сучасні уявлення про звичаєве право. Українська традиція досліджень звичаєвого права базується насамперед на працях визначних правознавців-діячів Всеукраїнської Академії Наук (далі – ВУАН), опублікованих у 20-х рр. ХХ ст. Цей унікальний творчий доробок варто щоразу аналізувати та переосмислювати.

Заслуга значного прориву в дослідженнях українського звичаєвого права у згаданий період історії юридичної науки належить двом науково-дослідним комісіям, організованим у 1918 р. при ВУАН – Комісії для виучування звичаєвого права України та Комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права. До складу цих комісій входили провідні знавці звичаєвого права та історії українського права, серед яких С. Борисенок, М. Василенко, О. Добров, Є. Єзерський, В. Камінський, А. Кристер, О. Левицький, О. Малиновський, В. Назимов, Л. Окиншевич, Г. Попов, В. Синайський, М. Слабченко, М. Товстоліс, Б. Язловський та ін.

Серед випусків видання «Праці комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права особливе значення мають четвертий і п'ятий випуски, на сторінках яких була опублікована монографія І. Черкаського «Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII в.в.» [2]. Окрім опрацювання масштабного документального матеріалу та вдосконалення вже відомих положень про копні суди, дослідник зробив ще кілька важливих відкриттів. Передусім це стосується ідеї І. Черкаського про існування на українських землях копного права – різновиду звичаєвого права, яке використовували копні суди [2, с. 56]. Для вивчення козацького звичаєвого права велике значення мають дослідження М. Слабченка, які також публікувалися у працях Комісії [3].

Звичаєве право було основним об'єктом досліджень Комісії для виучування звичаєвого права України ВУАН (1918–1934). Комісія досліджувала історичні, теоретичні та практичні аспекти цього об'єкта. У її структурі функціонували три підкомісії, між якими були поділені наступні завдання: складання бібліографічного покажчика; збір і опрацювання емпіричних матеріалів про правові звичаї на Київщині та Полтавщині; дослідження чинності звичаєвого права в тогочасних народних судах Києва. Особлива увага зосереджувалася на звичаєвих нормах у земельних, спадкових і торгових правовідносинах [4, с. 172].

Комісія для виучування звичаєвого права України, як і попередня, мала друкований орган – «Праці комісії для виучування звичаєвого права України». На його сторінках публікувалися не тільки дослідження членів комісії, але й цікаві документи, новини, результати опитувань та спогади про звичаєве право. Члени комісії інколи їздили з Києва у відрядження для здійснення археографічних і польових досліджень, а згодом публікували звіти (звідомлення) про них. Також комісія опублікувала «Програми для збирання відомостей до звичаєвого права України», об'ємний покажчик відповідної літератури тощо. Члени комісії за час її функціонування опублікували більш як 150 наукових праць на звичаєво-правову тематику в різних виданнях [4, с. 173].

Існують підстави стверджувати, що опубліковані у випусках видання «Праці комісії для виучування звичаєвого права України» дослідження сформували українську доктрину звичаєвого права. Варто відзначити деякі з них. Зокрема стаття А. Кристера «Три ступені правоутворення» висвітлює звичаєве право як перший щабель складного історичного процесу формування права, який розпочинається ще в додержавну епоху [5]. Комісія для виучування звичаєвого права України активно працювала над створенням наукової методології досліджень звичаєвого права. У зв'язку з цим привертає

увагу праця Б. Язловського «Репрезентативна метода та студії над звичаєвим правом» [6].

Фундаментальне значення для української науки звичаєвого права має праця О. Доброва «Правоутворення без законодавця (нариси з теорії джерел права). Частина перша. Звичаєве право» [7]. Вона складається з передмови, чотирьох розділів, поділених на 25 параграфів і загальних висновків. У першому розділі представлено основі риси найбільш відомих вчень (шкіл і конкретних дослідників) про звичаєве право. Другий розділ зосереджено на проблемі чинності звичаєвого права. У третьому розділі проаналізовано співвідношення звичаєвого права та звичаїв обороту. Четвертий розділ розкриває значення звичаєвого права у правових системах тогочасних держав – Німеччини, Франції, Великобританії та СРСР.

Оригінальною та новаторською стала праця академіка О. Малиновського, в якій він досліджував феномен революційного звичаєвого права. На переконання згаданого автора, джерелом утворення революційного звичаєвого права стає не старовина, а революційні потреби та революційна правосвідомість. На відміну від традиційного звичаєвого права революційне звичаєве право не є консервативним, а скоріше навпаки – новаторським. Воно також може динамічно змінюватися. Його творцем, як стверджував О. Малиновський, стає не весь народ, а саме та його частина, яка творить і підтримує революцію [8]. Варто відзначити вклад у становлення науки звичаєвого права С. Борисенка. Зокрема він проаналізував звичаєве право литовсько-руського періоду [9], феномен самосудів 1917 р. [10] та інші наукові проблеми. Значний інтерес викликає праця В. Камінського, присвячена спробам систематизації норм звичаєвого права у Російській імперії [11].

Таким чином, діяльність комісій ВУАН у 20-х рр. ХХ ст. провела систематизацію тогочасних наукових знань про звичаєве право, зібрала новий емпіричний матеріал і створила доктрину цього явища для наступних поколінь. На жаль, згадана наукова спадщина впродовж наступних десятиліть ХХ ст. майже не використовувалася і не розвивалася. Висновки та матеріали Комісії для виучування звичаєвого права України та Комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права повинні стати (частково вже стали) концептуально-аналітичною основою сучасного поступу в наукових дослідженнях правових звичаїв. Цінність цього доробку особливо велика з огляду на те, що він постав на місцевому ґрунті, фокусований на українську правову традицію, хоч і поєднаний зі світовою наукою свого часу.

Література:

1. Бедрій М. М. Чи існує звичаєве право як наука? *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19-20 травня 2022 р.). Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 13–16.
2. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII в.в. *Праці комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права*. Вип. 4/5. Київ: ВУАН, 1928. 714 с.
3. Слабченко М. Є. Соціяльно-правова організація Січи Запорозької. *Праці комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права*. Вип. 3. Київ: УАН, 1927. С. 203–340.
4. Усенко І. Б. Комісія для виучування звичаєвого права України ВУАН. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 3: К-М. Київ: Укр. Енцикл., 2001. С. 172–174.
5. Кристер А. Три ступені правоутворення. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України*. Київ: УАН, 1925. С. 54–63.
6. Язловський Б. Репрезентативна метода та студії над звичаєвим правом. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України*. Вип. 2. Київ: ВУАН, 1928. С. 195–230.
7. Добров О. Правоутворення без законодавця (нариси з теорії джерел права). Частина перша. Звичаєве право. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України*. Вип. 2. Київ: ВУАН, 1928. С. 295–415.
8. Малиновський О. Радянське революційне звичаєве право**.** *Праці комісії для виучування звичаєвого права України.* Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 114–212.
9. Борисенок С. Звичаєве право Литовсько-руської держави на початку XVI ст. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України.* Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 61–98.
10. Борисенок С. Самосуди над карними злочинцями в 1917 році. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України*. Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 213–234.
11. Камінський В. Спроба кодифікації звичаєвого права на Україні. *Праці комісії для виучування звичаєвого права України*. Вип. 1. Київ: УАН, 1925. С. 32–53.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-7

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИРЕКТОРІВ (НЕЗАЛЕЖНИХ НЕВИКОНАВЧИХ ДИРЕКТОРІВ)

Блаженко Тетяна Володимирівна
здобувачка
Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

В науковій літературі останнім часом чимало уваги приділяється питанням цивільно-правової відповідальності посадових осіб органів корпоративного управління. Однак цивільно-правові аспекти відповідальності незалежних директорів (незалежних невиконавчих директорів) залишаються все ще поза увагою.

В теорії та судовій практиці домінує підхід, у відповідності з яким: – у випадку, коли посадова особа є найманим працівником, матеріальна відповідальність за заподіяну шкоду товариству настає відповідно до трудового законодавства (відшкодовується лише пряма дійсна шкода, а втрачена вигода відшкодуванню не підлягає); – у випадку відсутності у посадової особи статусу найманого працівника застосовуються положення цивільного законодавства, якими передбачено відшкодування збитків в повному обсязі, включаючи упущену вигоду [1, с. 188].

Посадові особи відшкодовують збитки, завдані товариству внаслідок невиконання або неналежного виконання ними свого обов'язку діяти добросовісно та розумно в найкращих інтересах товариства. Відповідні положення про відповідальність посадових осіб визначені цивільно-правовими або трудовими договорами, що укладаються між товариством та посадовими особами (п. 3.3.6 Принципів корпоративного управління).

З невиконавчим директором, який є незалежним, укладається виключно цивільно-правовий договір (ч. 5 ст. 64 Закону). Аналогічна норма застосовується до незалежних директорів державних АТ та АТ, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій належать державі; незалежний член наглядової ради виконує свої повноваження з дотриманням умов укладеного з ним цивільно-правового договору (ч. 3 ст. 11-3 Закону «Про управління об’єктами державної власності»).

Слід зауважити, що стосовно інших посадових осіб відсутня така імперативність. Посадовим особам товариства виплачується

винагорода на умовах, передбачених цивільно-правовими або трудовими договорами, укладеними з ними (ч. 2 ст. 88 Закону). З корпоративним секретарем та невиконавчими директорами (які не є незалежними) укладається трудовий або цивільно-правовий договір, який може бути виключно оплатним (ч. 3 ст. 85, ч. 5 ст. 64 Закону). Стосовно виконавчого директора передбачено укладення трудового договору (контракту) (ч. 5 ст. 64 Закону).

Закріплення правовідносин між АТ та незалежним директором на умовах саме цивільно-правового договору обумовлено рядом факторів. По-перше, на відміну від інших посадових осіб (корпоративний секретар, посадові особи неуправлінських органів товариства тощо) незалежні директори беруть участь в прийнятті дійсно доленосних рішень, які безпосередньо впливають на діяльність товариства. Наприклад, до компетенції корпоративного секретаря відноситься підготовка та проведення засідань наглядової ради або ради директорів, комітетів наглядової ради або ради директорів, виконання функцій секретаря наглядової ради або ради директорів, складення протоколів засідань наглядової ради або ради директорів (п. 5 ст. 87 Закону), участь у підготовці чи підготовка проектів роз'яснень для акціонерів або інвесторів щодо реалізації їхніх прав, надання відповідей на запити акціонерів або інвесторів (п. 6 ст. 87 Закону). Недобросовісне виконання відповідних повноважень малоймовірно, чи може призвести до значних збитків товариству. А до компетенції незалежних членів наглядової ради належить прийняття рішень щодо емісії акцій, схвалення рішення про реорганізацію (приєднання, поділ тощо) товариства, кадрові питання виконавчого органу АТ. У випадку відсутності неупередженого підходу при виборі кандидатур на посаду виконавчого директора, поверхового вивчення потенційних наслідків можливої реорганізації товариства, прийняття рішення про емісію акцій без врахування тенденцій фондового ринку та фінансового стану підприємства товариству може бути завдано відповідними діями значних матеріальних збитків.

По-друге, на відміну від виконавчого директора, який виконує покладені на нього функції на умовах повної зайнятості, незалежний директор, як було доведено в попередньому розділі, може обіймати посаду незалежного директора в декількох товариствах одночасно. Це зумовлює неможливість опосередкування правовідносин з ним виключно на підставі трудового договору, оскільки особа не може працювати на постійній основі за основним місцем роботи більше ніж на одному підприємстві. Крім того, на посаду незалежних членів наглядової ради досить часто запрошуються іноземні громадяни, до прикладу, в АТ «Укрпошта» станом на поч. 2025 р. четверо з п'яти

членів наглядової ради є іноземними громадянами. У цивільно-правовому договорі легше врахувати особливості відповідальності таких осіб у порівнянні з КЗпП України [2].

По-третє, на відміну від решти членів наглядової ради (невиконавчих директорів ради директорів), які є або акціонерами або їх представниками, незалежні члени, як правило, не володіють акціями товариства. Погіршення фінансових показників товариства не впливає так суттєво на їх матеріальне становище. Тому існує необхідність укладення цивільно-правових договорів, якими можна було би передбачити та диференціювати їх відповідальність за вчинені правопорушення, недбалість чи неефективне управління товариством.

Таким чином, варто підтримати думку О.В. Кологойди, яка аргументовано доводить, що до вказаних правовідносин мають застосовуватись не норми трудового законодавства про обмежену середньомісячним заробітком матеріальну відповідальність керівників та працівників підприємств, а норми цивільного та господарського законодавства, що регламентують загальні засади цивільно-правової відповідальності та особливості корпоративної відповідальності посадових осіб, що здійснюють управління господарським, у т.ч. акціонерним товариством за заподіяні збитки [3, с. 51].

Цивільно-правовий договір надає ширшу свободу щодо закріплення правовідносин між акціонерним товариством та незалежним директором, як в аспекті притягнення до юридичної відповідальності, так і в аспекті регулювання інших умов. Зокрема, дохід незалежного члена наглядової ради складається з базового річного гонорару, який залежить від розміру річного доходу товариства, додаткової винагороди та компенсації витрат на проїзд, інших обґрунтованих витрат, які пов'язані з виконанням ним своїх функцій. Усі ці витрати у зв'язку їх специфікою, як правило, зручніше обумовлювати в цивільно-правовому договорі.

Слід відзначити, що основна причина відсутності практики притягнення незалежних директорів до цивільно-правової відповідальності полягає в складності доведення причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою незалежного директора та збитками АТ, а також встановлення фактичного розміру завданих товариству збитків (особливо в разі упущеної вигоди). Крім того, на практиці часто виникають проблеми навіть із встановленням факту порушення ними обов'язків чи перевищення повноважень і доказуванням наявності вини правопорушника. Не в останню чергу це зумовлено тим, що незалежні директори виконують перш за все наглядову функцію, не беруть участі в щоденному управлінні товариством.

Слід враховувати також й те, що сам факт порушення обов'язків керівника без понесення юридичною особою фактичних збитків, завданих такими діями (бездіяльністю) керівника, не є самостійною підставою для притягнення керівника до відповідальності. Саме такий підхід було висловлено в постанові ВСУ в рішенні від 13.03.2017 р. у справі № 6-147цс17, де зазначено, що «питання щодо визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій відноситься до внутрішніх взаємовідносин юридичної особи та її органу» [4]. Хоча згадане рішення стосувалося посадових осіб виконавчого органу товариства, однак, вважаємо, воно може бути рівною мірою застосоване також і щодо незалежних директорів.

Крім того, складність притягнення до відповідальності обумовлюється поширенням концепції «правила ділового рішення» (*business judgment rule*). Як виконавчим, так і невиконавчим (в тому числі незалежним) директорам доводиться приймати іноді складні, ризиковані та непопулярні рішення, які можуть мати довгострокові наслідки для товариства як в сторону покращення фінансового становища товариства, так і в сторону його погіршення. До прикладу, іноді рішення, такі як злиття з іншим товариством або поглинання конкурента, в кінцевому підсумку можуть призвести до фінансових втрат, втрати ринкової вартості акцій товариства.

У відповідності з правилом ділового рішення (*business judgment rule*), яке ще називають *презумпцією добросовісності* директорів, презюмується, що, вчиняючи ті чи інші дії, приймаючи певне підприємницьке рішення, директори діють сумлінно та в інтересах і на благо компанії. Згідно правила ділового рішення суд припускає, що директори діяли в найкращих інтересах для корпорації; їх судження були незалежними; їх фідуціарні обов'язки були виконані належним чином; директори були належним чином інформовані під час прийняття рішення. Спростування позивачем відповідної презумпції за одним з пунктів свідчить про неналежне виконання директорами своїх фідуціарних обов'язків. Лише в цьому випадку на директора покладається обов'язок доказування, що він діяв в інтересах товариства і його рішення були обґрунтованими [5].

Правило ділового рішення іноді ще називають «принцип невтручання суду в бізнес-рішення». О.Р. Кібенко зазначає, що його суть полягає в тому, що суд не втручається в питання господарської діяльності компанії, не замінює її менеджменту й не може оцінювати бізнес-рішення з точки зору ефективності.

Посадові особи товариства не несуть відповідальності за свої рішення, якщо вони діяли: 1) добросовісно; 2) розумно та поінформовано (як і будь-яка розумна пересічна особа на їх місці); 3) у

спосіб, який вони обґрунтовано вважали таким, що відповідає найкращим інтересам компанії. Якщо для майнової відповідальності посадових осіб притаманною є презумпція вини, то для доктрини «правила бізнес-судження» притаманною є презумпція невинуватості, і тягар доказування лежить на позивачеві [6].

Таким чином, серед особливостей цивільно-правової відповідальності незалежних директорів варто відзначити закріплення такої відповідальності виключно на умовах цивільно-правового договору, що обумовлено специфікою виконуваних ними обов'язків.

Вважаємо, що при вирішенні питання відповідальності незалежного директора повинна застосовуватися концепція правила ділового рішення – принцип, який надає директорам, іншим посадовим особам компанії імунітет від позовів, що стосуються корпоративних операцій, якщо буде встановлено, що вони діяли добросовісно. Правило передбачає, що службові особи компанії діють в найкращих інтересах компанії при прийнятті рішень.

Література:

1. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: / О. А. Беляневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.]: за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. К. 2012. С. 188.

2. Іванова К. Оприлюднено зарплати членів наглядової компанії. *Главком*, 15 січня, 2025р. URL: https://glavcom.ua/amp/economics/finances/ naftohaz-zasekretiv-zhurnalisti-rozkopali-opriljudneno-zarplati-chleniv-nahljadovoji-radi-najbilshoji-derzhavnoji-kompaniji-1040618.html

3. Кологойда О. В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Право і суспільство*. 2016. №4. С. 47-53. (с. 51)

4. Халімон З. Зміст і правове регулювання фідуціарних обов'язків директора. URL: https://sk.ua/uk/fidutsiarni-obovyazki-directora/

5. Cahn A., Donald D. C. Comparative Company Law: Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA. *Cambridge University Press*, 2010. 956 p.

6. Рішення Господарського суду м. Києва від 28.11.2017 року у справі № 910/17440/17. Офіційна інтернет-сторінка Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/70762101.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-8

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ НОВОГО ЗЛОЧИНУ

Богатирьов Андрій Іванович
доктор юридичних наук,
Прокурор Офісу Генерального прокурора України
м. Київ, Україна

У системі суб'єктів протидії та запобігання вчинення засудженими в місцях несвободи нового злочину по праву посідає основне місце Державна кримінально-виконавча служба (далі – ДКВС) України, що зумовлено, у першу чергу, специфікою її завдань, щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [1].

Особливої гостроти порушеній вище проблемі надає той факт, що значний вплив на зростання вчинення засудженими в місцях несвободи нового злочину пов'язано з кримінально-протиправною поведінкою персоналу місць несвободи ДКВС України.

Для більшого розуміння важливості проблеми вважаємо за необхідне згадати дві ситуації з останніх років, що трапились у Чернігівській та Одеській областях. Перша пов'язана із вчиненням ув'язненим умисного вбивства молодшого інспектора в ДУ «Чернігівський СІЗО» (2017). Подібна ситуація, але із гіршими наслідками, трапилася на території ДУ «Одеський СІЗО» (2019), де було вчинено умисне вбивство із розчленуванням жінки-інспектора [2].

З огляду на визнання необхідності поглиблення євроінтеграційних процесів у всіх сферах суспільного життя значного поширення в практичній діяльності ДКВС України набуло співробітництво з міжнародними організаціями, яке сьогодні являється одним із важливих напрямів її діяльності, що окремо задекларовано в ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [3].

Позитивний ефект міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, як елемента кримінально-виконавчих засад діяльності ДКВС України в процесі запобігання злочинності в місцях несвободи було засвідчено й за результатами проведеного нами анкетування практичних працівників ДКВС України, на чому схвально наголосили 80,4% опитаних нами респондентів.

Впровадження зарубіжного досвіду, за словами М. С. Пузирьова, є однією зі складових міжнародного співробітництва ДКВС України

[4, с. 56], що знайшло свого окремого підтвердження і в положеннях Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, затвердженого Розпорядженням КМУ від 16 грудня 2022 р. № 1153-р . Так, у Розділі ІІ, якої, з поміж іншого констатовано, що «інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам [5].

Саме тому, на нашу думку, досить логічною являється пропозиція автора проєкту Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України – професора І. Г. Богатирьова, щодо виділення у окремий розділ міжнародного співробітництва при виконанні Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України, що за словами її автора повинно міститиме наступні положення:

– «міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері спрямовується на підвищення ефективності та науково-технічного рівня виконання Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України;

– із цією метою до виконання окремих завдань (проектів) Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України можуть залучатися іноземні юридичні та фізичні особи, іноземні інвестиції;

– держава розвиває й підтримує всі форми міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, які не суперечать законодавству та державним інтересам України» [6, с. 11].

Як бачимо ДКВС України є самостійним виконавчим органом державного управління, який наділений владними повноваженнями, за допомогою яких забезпечується державна політика у сфері виконання кримінальних покарань.

Разом з тим до сьогодні залишається не вирішеними ряд питань, що надзвичайно ускладнюють досягнення завдань виправлення і ресоціалізації засуджених, зменшення кількості вчинених в місцях несвободи не тільки повторних кримінальних правопорушень, а й тяжких і особливо тяжких злочинів і надзвичайних подій, що як наслідок вкрай негативно впливають на процес запобігання злочинності в місцях несвободи.

Література:

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text

2. Звіряче вбивство із розчленуванням жінки-інспектора в одеському СІЗО: суд переглянув відеозапис слідчого експерименту.

УНІАН: інформаційне агентство. URL: https://www.unian.ua/society/10362297-zviryache-vbivstvo-iz-rozchlenuvannyam-zhinki-inspektora-v-odeskomu-sizo-sud-pereglyanuv-videozapis-slidchogo-eksperimentu.html

3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text

4. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : ВД «Дакор», 2014. 300 с.

5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text

6. Богатирьов І. Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України: проект. *Юридичний вісник України*. 2020. № 3 (1280). С. 11

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-9

ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ТАБОРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Богатирьов Іван Григорович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна

Серед актуальних питань реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціану систему починаючи з 2022 року на порядок денний вийшла проблема створення в Україні пенітенціарних таборів для військовослужбовців російської федерації. Звичайно війна, яку веде держава агресор р.ф. проти України – це болюча проблема для всього населення України, більше того багато військових Збройних сил України на даний час перебувають у полоні р.ф.

Тому функціонування пенітенціарних таборів в Україні для військовополонених р.ф. – це безпрецендентна практика за роки незалежності України, яка пов'язана з подіями вторгнення р.ф. на територію нашої держави у виді «спеціальної операції» 24.02 2022року. Примітно, що забезпечує функціонування пенітенціарних таборів для військово полонених в Україні Міністерство юстиції України як суб'єкт реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації.

На даний час в Україні створено п'ять таборів для військовополонених р.ф. Всі вони за постановою Кабінет Міністрів України «Про внесення зміни до Порядку тримання військовополонених від 25 серпня 2023 р. № 908, будуть функціонувати в період правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 2 років після його припинення або скасування табору для тримання військовополонених [1].

Функціонування пенітенціарних таборів для військовополонених в Україні мають відповідати не тільки міжнародному гуманітарному праву, а і українському законодавстві. До речі, визначення поняття військовополонених надано в пункті 8 глави 2 розділу ІІ Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Так, військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

– особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

– члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

– члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних

сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком;

– члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

– жителі не окупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [2].

Функціонування пенітенціарних таборів для військово полонених в Україні мають відповідати правовому статусу військовополоненого визначеного Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року (далі – Конвенція), яку було ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року, а для України Конвенція набула чинності 03.01.1955 року [3].

Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й: в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них.

Згідно Конвенції з військовополоненими в українських таборах поводяться гуманно, оскільки будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції.

На жаль, р.ф. ст. 13 Конвенції просто ігнорує, демонструючи тим самим, не повагу до норм міжнародного гуманітарного права. Більше того, наших воїнів тримають у полоні не в окремих таборах для військовополонених, а у звичайних виправних колоніях, піддаючи при цьому фізичному каліченню, актів насилля та залякуванню, Хоча дана Конвенція категорично забороняє застосування репресалій до військовополонених.

Поглиблений аналіз Конвенції показує, що військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. Із жінками необхідно поводитися з усією повагою, зумовленою їхньою статтю, й у всіх випадках з ними необхідно поводитися так само прихильно, як і з чоловіками.

Військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, яку вони мали на момент узяття в полон. Держава, що тримає в полоні, не може обмежувати здійснення прав, які забезпечує така правоздатність, за винятком того, наскільки такого обмеження

вимагають умови полону. Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання їх, а також надавати їм безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я.

В українських таборах військовополонені російської армії можуть працювати, займатися спортом і дозвіллям, у таких закладах також обладнано спеціальні місця для приготування їжі, відпочинку та спілкування з психологами. Військовополонених забезпечують медичною допомогою, триразовим харчуванням, зв'язком із рідними, а також постійним доступом до представників Міжнародного комітету Червоного Хреста. Самі табори перебуває у глибокому тилу, оскільки це передбачено Конвенцією.

Література:

1. Постанова Кабінет Міністрів України Про внесення зміни до Порядку тримання військовополонених від 25 серпня 2023 р. № 908. https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ministriv-kabineta-postanovi/postanova-vid-serpnya-2023-908-pro-vnesennya-2023-106621.html

2. Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

3. Женевська конфенція про поводження з військовополоненими https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-10

ПОКАРАННЯ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Богатирьова Ольга Іванівна
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
Офіс Генерального прокурора України
м. Київ, Україна

Покарання за вчинене кримінальне правопорушення – це один із видів державного примусу, що має публічний характер і застосовується виключно судом до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок). Суд має встановити, що саме ця особа винна у його вчинені. Отже основними ознаками покарання є:

державний примус; вироком суду; вина; кримінальне правопорушення; засуджений; судимість.

Варто зауважити, що перелічені ознаки, властиві і до інших заходів кримінальноправового вплив на особу, котра вчиняє кримінальне правопорушення, хоча кожна з них розглядається нами, як окрема інституція. Тому покарання – це передусім форма і міра відповідальності, у застосуванні якої держава втілює й задовольняє інтереси законності, правосуддя, осіб, що потерпіли від злочину, держави й суспільства, а також самого засудженого (соціалізація, ресоціалізація та реабілітація).

Відповідно до ч. 1 ст. 50 «Покарання та його мета» Кримінального кодексу України (КК України) покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. У ч. 2 цієї статті зазначено: «Покарання має не меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Водночас положення ч. 3 цієї статті дають підстави для висновку, що метою покарання не може бути спричинення фізичних страждань засудженому чи приниження його людської гідності[1].

Аналізуючи ст. 50 КК України вітчизняний вчений І. Даньшин вважає, що покарання – це захід, який варто розглядати, як втіленням головної запобіжної мети цього етапу – запобігання вчиненню нового злочину самим засудженим (спеціальна превенція), а також застереження інших осіб від вчинення злочинів на прикладі засудженого, утримання їх від можливості вчинення подібних діянь (загальна превенція) [2, с., 157].

Оскільки спеціальна превенція має досягатися шляхом фізичного утримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в місцях несвободи, вона також має позбавити засудженого фізичної можливості вчиняти нове кримінальне правопорушення. Натомість загальна превенція певною мірою утримує злочинця від вчинення кримінального правопорушення під загрозою покарання та пов’язаного з ним державного осуду.

Варто наголосити, що покарання – хоч і важливий, але не єдиний засіб протидії та запобігання вчинення особою кримінального правопорушення.. І попри те, що його соціальна ефективність з погляду загальної превенції не висока, покарання залишається одним із основних, хоча і не нових засобів протидії та запобігання злочинності. Варто погодитися з твердженням, що ефект загальної превенції виникає в результаті взаємодії кримінального законодавства з практикою його

застосування, а також у поєднанні з іншими соціальними й психологічними чинниками – мораллю, ідеологією, звичаями.

Тож покарання має запобіжний ефект, проте тільки в комплексі з іншими кримінально-правовими нормами та інститутами, а також соціальними, психологічними, моральними та іншими факторами [3, С. 172]. Крім зазначених основних цілей покарання як специфічна форма державного примусу традиційно чинить психологічний та виховний вплив на конкретного засудженого, його оточення, окремі групи населення з нестійкою чи протиправною поведінкою.

Висновки: Вищевикладене доводить, що покарання є невід'ємною складовою механізму спеціальної і загальної превенції, виконує загальні та спеціальні функції протидії та запобігання вчинення кримінального правопорушення. А також завдяки покарання держава досягає певних позитивних результатів (осуд вчинення злочину, виправлення та ресоціалізацію особи тощо).

Література:

1. Кримінальний кодекс України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Даньшін І.М. Загальнотеоретичні проблеми кримінології. Х.: Прапор, 2005. – С. 157.

3. Сташис В. Роль та значення покарання у системі запобігання злочинності. *Право України*. 2011. № 9. С. 167–173.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-11

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПРИ ВІДБОРІ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Боровик Андрій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, відмінник освіти України,
віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Прикладом наявності причинно-наслідкового зв'язку між порушенням права на захист та здобуттям доказу є ситуація, при якій спочатку здійснюється відбирання біологічних зразків у особи, якій вже після проведення цієї процесуальної дії повідомляється про підозру

та роз'яснюється право на захист. Подібна ситуація мала місце у справі № 303/3133/18, розглянувши яку, Верховний Суд встановив, що «...за змістом постанови старшого слідчого ... про призначення експертизи ... у скоєнні вказаного злочину обґрунтовано підозрюється ... Відповідно до протоколу отримання зразків для експертизи від ... старший слідчий ... відібрав зразки для експертного дослідження ... у підозрюваного ... Таким чином, посилання сторони захисту на набуття ... статусу підозрюваного у вчиненні особливо тяжкого злочину до повідомлення йому про підозру ... *не виглядають безпідставними*, однак вони залишились поза увагою суду апеляційної інстанції» [1]. Ключовим в наведеній вище справі стало те, що слідчий, відбираючи біологічні зразки, вже вказав у протоколі особу як підозрюваного, хоча на той момент повідомлення про підозру ще не було вручено та не було забезпечено участь захисника, яка в тому кримінальному провадженні була обов'язковою. Отже, право на захист має тісний зв'язок із правом не свідчити проти себе, останнє з наведених прав може ефективно здійснюватися лише особою, яка забезпечена можливістю захищатися від підозри чи обвинувачення. Несвоєчасне повідомлення про підозру, яке використовується як інструмент отримання показань чи зразків для проведення дослідження в особи, яка формально ще не користується правом на відмову від давання показань та правом на залучення захисника (адже не має процесуального статусу підозрюваного) – є підставою для висновку про недопустимість доказів, отриманих внаслідок порушення права на захист.

Разом з тим, наведений вище підхід не є сталим у практиці Верховного Суду. Не завжди докази, здобуті внаслідок отримання біологічних зразків для експертизи за відсутності захисника у провадженні, в якому участь захисника є обов'язковою, визнаються судами недопустимими. До прикладу можна навести постанову від 30.05.2023 р. у справі № 272/229/17, в якій Суд, з посиланням на низку інших своїх постанов, зазначив, що «така процесуальна дія, як отримання зразків для експертизи, пов'язана з необхідністю отримання доказів, які носять об'єктивний характер, і не залежать від волі особи, у якої вони відбираються, а тому вона не може розглядатися як така, що порушує право особи зберігати мовчання. Присутність чи відсутність захисника у цьому випадку не може позначитися на змісті отриманих під час цієї дії результатів» [2].

Отже, мусимо констатувати, що Верховному Суду ще належить забезпечити єдність судової практики в цьому питанні, оскільки наразі правозастосування є неоднаковим.

Література:

1. Постанова Верховного Суду від 21.02.2024 р. у справі № 303/3133/18 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241485. (Дата звернення: 13.01.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 30.05.2023 р. у справі № 272/229/17 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431147. (Дата звернення: 13.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-12

ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У США

Боровик Людмила Андріївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
доцент кафедри теорії та методики журналістської творчості
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Країни-члени Європейського Союзу та США пройшли довгий шлях формування національних систем правового регулювання та адміністрування підприємницької діяльності, допустили ряд помилок, які врешті решт призвели до глобальної фінансової кризи 2007-2008 року, тому дослідження як позитивного, так і негативного досвіду адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності органами публічної адміністрації зарубіжних країн має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку національної доктрини адміністративного права та напрацювання пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства, яким врегульовано різні аспекти здійснення підприємницької діяльності в Україні.

В американському праві традиційно виділяються корпорації dejure та defacto, тобто не виключається можливість діяльності фактично існуючих, але таких, що не пройшли державну реєстрацію, корпорацій.

Водночас незареєстровані корпорації за законодавством позбавлені права на судовий захист [1, с. 141].

Таким чином, органи публічної адміністрації не зобов'язують, а заохочують підприємців офіційно реєструвати свої компанії. О. Рябцев також зазначає, що однією із найдивовижніших особливостей США по відношенню до малого бізнесу є те, що в індивідуальних підприємців абсолютно відсутня необхідність реєструватися. Індивідуальним підприємцем стають у момент здійснення угоди (продажу або надання послуг) фізичною особою для іншої фізичної особи або компанії. Єдине, що потрібно особі для здійснення підприємницької діяльності в якості індивідуального підприємця – це зареєструвати ідентифікаційний номер роботодавця (EmployerIdentificationNumber – EIN). Усі витрати, які пов'язані з веденням бізнесу та необхідні для здійснення підприємницької 145 діяльності (витрати на пальне, робоча форма, мобільний зв'язок тощо), можна вносити в декларацію про витрати. Більшість або всі ці витрати будуть відмінусовані від загальної суми доходу, що зменшить суму податку [2].

На окрему увагу заслуговує система оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності в США. Так, як зазначає О. Рябцев, система оподаткування в США досить складна, але завдяки стабільній системі податкового управління, яку було оновлено в 2019 році, на збір 100 доларів податків в США витрачається всього 48 центів. Податкова декларація оформлюється 1 раз на рік, причому це можна зробити навіть у торговельному центрі за допомогою фірми-посередника. Для індивідуальних підприємців оформлення декларації коштуватиме приблизно 150-250$.

Показово, що ведення підприємницької діяльності в США не вимагає проведення аудиту або бухгалтерських перевірок. Прибутки підлягають оподаткуванню за тими ж ставками, що і прибутки фізичних осіб, а їхній відсоток залежить від штату та міста реєстрації індивідуального підприємця. У деяких штатах індивідуальні підприємці взагалі звільнені від оподаткування на місцевому рівні [2].

Таким чином, на відміну від національної практики адміністрування оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, в США у індивідуальних підприємців не має необхідності в реєстраторі розрахункових операцій. Проте, якщо індивідуальний підприємець обслуговує велику кількість клієнтів, то ведення реєстрації розрахункових операцій полегшить декларування його доходів. Отже, як і випадку із реєстрацією бізнесу, органи публічної адміністрації не зобов'язують, а заохочують підприємців вести реєстрацію розрахункових операцій.

Враховуючи вищезазначене, О. Рябцев формулює висновок про те, що малий бізнес в США працює на дуже спрощених і приємних умовах, що в свою чергу сприяє розвитку економіки [2].

Отже, для України важливим і таким що заслуговує на запозичення є вищеописаний досвід США щодо відсутності необхідності державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності з одночасним адміністративно-правовим забезпеченням фінансової дисципліни, включаючи контроль своєчасної та в повному обсязі сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Література:

1. Орлова І. М. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання. *Юридичний вісник*. 2018. № 1 (46). С. 138–143.

2. Рябцев О. Контроль і оподаткування малого бізнесу в США. 17 серп. 2020 р. *Громадська організація «Поступ». Медіа*. URL: https://postup.org.ua/novyny-i-publikatsii/472-kontrol-opodatkuvannya-malogo-bznesu-v-ssha.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-13

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Бугера Сергій Іванович
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна

Розроблений проект Стратегії державної наркополітики на період до 2030 року [1] базується на таких стратегічних пріоритетах, як: удосконалення заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, корупції пов'язаної з цим; підрив економічних засад функціонування наркобізнесу; підвищення ефективності боротьби зі злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

підвищення рівня публічної безпеки та спрямованості на протидію організованій наркозлочинності.

Відповідно до звіту Національної поліції України про результати роботи у 2023 році, порівняно з 2022 роком збільшилася на 13% кількість викритих наркозлочинів (з 33,8 тис. до 38,3 тис.), у тому числі щодо збуту наркотичних речовин – на 41% (з 9,9 тис. до 14 тис.), пов'язаних з легалізацією коштів, отриманих від наркоторгівлі, – на 56% (з 34 до 53), організацією нарколабораторій – на 69% (з 61 до 103) та наркопритонів – на 95% (з 231 до 450) [2].

Для ефективної протидії наркозлочинності в сучасних умовах важливим є формування відповідних інноваційних підходів, і зокрема, в частині технологічного переоснащення правоохоронних органів на основі практичного зарубіжного досвіду, щодо: використання портативних пристроїв – ідентифікаторів наркотиків з можливістю швидкого одержання результату з високим рівнем точності; задіяння штучного інтелекту для здійснення відеоаналітики, пошуку та аналізу інформації в мережі Інтернет (в т. ч. в даркнеті), прогнозування наркозлочинності; здійснення відеорозвідки з використанням безпілотних літальних апаратів та ін.

Зокрема, в університеті м. Бата (Великобританія) розроблено портативний пристрій – детектор наркотиків, який миттєво виявляє заборонені наркотики з точністю 95%. Пристрій був розроблений за фінансової підтримки Фонду уряду Великобританії, що займається питаннями удосконалення оборони та безпеки (DASA). Цей ультрапортативний, недорогий пристрій є ефективним у виявленні вуличного наркотику – синтетичного канабіноїду спайсу (Spice), Принцип дії пристрою базується на виявленні флуоресцентних властивостей синтетичного канабіноїду. Дослідники працюють над модифікацією пристрою для виявлення всіх синтетичних наркотиків, включаючи бензодіазепіни та опіоїди [3].

Також, компанія Intelligent Fingerprinting, що розташована в м. Кембридж, (Великобританія) розробила портативну систему перевірки (скринінгу) на наркотики на основі відбитків пальців [4]. Система базується на неінвазивній портативній технології, яка виявляє метаболіти наркотиків шляхом аналізу найменших слідів поту, зібраних із відбитків пальців. Система скринінгу є двокомпонентною і складається з одноразових картриджів для відбитків пальців (для збору зразків) із захистом від пошкоджень і портативного аналізатора відбитків пальців DSR-Plus. Портативний DSR-Plus – це високочутливий прилад для вимірювання флуоресценції. Скринінг може здійснюватись за кількома групами наркотиків одночасно (наприклад, опіати, метамфетамін, кокаїн, канабіс та ін.) [5].

Для протидії наркозлочинності також використовується відеоаналітика на основі штучного інтелекту. При цьому одним з напрямків використання відеоаналітики є швидка ідентифікація наркобізнесу [6]. Зокрема, використовуючи програмне забезпечення, розроблене компанією BriefCam, поліцейський відділ м. Хартфорда (США) виявив незаконну торгівлю важкими наркотиками на окремій вулиці менше ніж за 2 хвилини. При цьому встановлена відеокамера здійснювала зйомку вулиці протягом 12 годин. В процесі відеозйомки проводились такі дії: первинний відбір відеоматеріалів; фільтрування за активністю людей; візуалізація загальної активності людей шляхом створення так званої «теплової карти»; визначення на карті місць найбільшої активності людей та спільних траєкторій руху; визначення головної траєкторії руху людей до будинку де відбувалась торгівля наркотиками; виявлення осіб, що становлять оперативний інтерес [7].

В Туреччині розроблено програмне забезпечення з використанням технології штучного інтелекту – ASENA, яке допомогло турецьким правоохоронцям розкрити сотні злочинів менш ніж за два роки. Зокрема, було вилучено понад 1,7 тонни героїну, 2,5 тонни канабісу, майже півтонни метамфетаміну, близько 200 кілограмів синтетичного наркотику «бонзай», близько 22 кілограмів кокаїну, 734 тис. таблеток каптагону і майже 200 тис. таблеток екстазі [8].

Необхідно зазначити, що технології штучного інтелекту також кардинально змінюють можливості моніторингу кримінологічної інформації пов’язаної з наркозлочинністю в так званій «темній» частині мережі Інтернет – даркнеті (Darknet). Удосконалені алгоритми забезпечують складне сканування ключових слів і налаштування користувальницьких параметрів, які ефективно ідентифікують та ізолюють незаконну торгівлю наркотиками. Ці автоматизовані процеси на основі штучного інтелекту збирають значну кількість інформації щодо ринкових назв та сленгу пов’язаного з наркотиками, особливостей виробництва, доставки та оплати. Здатність штучного інтелекту аналізувати великі бази даних практично в режимі реального часу має вирішальне значення для протидії наркозлочинності та дозволяє швидше та ефективніше реагувати на нові загрози [9].

Для протидії наркозлочинності також використовується відеорозвідка із задіянням безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для виявлення незаконних посівів нарковмісних рослин. Зокрема, БПЛА оснащені тепловізійними камерами, можуть виявляти нарковмісні рослини навіть у випадках їх маскування між посівами інших рослин. Також, за допомогою БПЛА можливим є одержання детальних зображень посівів для формування доказової бази [10].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що наркоторгівля це незаконний бізнес, який приносить п'яту частину всіх прибутків від організованої злочинності [11]. Тому вирішення проблем протидії наркозлочинності потребує постійного оновлення стратегічних підходів у цій сфері з урахуванням: наявного практичного зарубіжного досвіду з цього питання, особливостей криміногенної ситуації та тенденцій у зміні методів злочинної діяльності.

Література:

1. Стратегія державної наркополітики на період до 2030 року (проект). URL: https://moz.gov.ua/uk/proekt-rozporjadzhennja-kabinetu-ministriv-ukraini-proshvale nnja-strategii-derzhavnoi-politiki-schodo-narkotikiv-na-period-do-2030-roku-.

2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://media-www.npu.gov.ua/ npu-pre-prod /sites/1/ Docs/ Dialnist/Richni_ zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

3. Portable device instantly detects illegal drugs with 95% accuracy. URL: https://www.bath.ac.uk/announcements/portable-device-instantly-detects-illegal-drug s-with-95-accuracy/.

4. Our Company. Intelligent Fingerprinting. URL: https://www.intelligentfin gerprinting.com/about-us-2/.

5. Drug Testing Technology. URL: https://www.intelligentfingerprinting. com/ tec hnology/.

6. The Power of AI for Your Video. URL: https://www.briefcam.com/ tech nology/video-analytics/.

7. BriefCam Analytics in Action: Identifying a Drug House. URL: https://www.briefcam.com/ resources/ videos/briefcam-analytics-in-action-identifyin g-a-drug-house/.

8. High-tech ai system clamps down on drug crimes in Turkey. URL: https://www.dailysabah.com/turkey/ high-tech-ai– system-clamps-down-on-drug-crimes-in-turkey/news.

9. Stone M. Artificial Intelligence and the Fight Against Illegal Narcotics. URL: https://medium.com/@maxstoneSL/ artificial–intelligence– and-the-fight-against-ille gal-narcotics-5951ec4f7668.

10. Drones Help Police Bust Illegal Drug Farms. URL: https://geospatialworld.net/prime/business-and-industry-trends/crop-hunting-drones-help-police-bust-illegal-drug-farms/.

11. Drug Trafficking. URL: https://www.europol.europa.eu/crime-areas/drug-trafficking.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-14

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Верхотурова Мар'яна Андріївна
кандидат історичних наук, доцент,
президент «Української академії зброярських студій»,
керівник відділу організаційного забезпечення наукових проектів
і міжнародної діяльності
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

«Демократія – найгірша форма правління за винятком усіх інших, які людство спробувало до цього часу», – Вінстон Черчіль.

Становлення демократії в Україні супроводжується складними переломними процесами та подіями. Перебудова від тоталітарного до демократичного політичного режиму, перехід від командно-адміністративної моделі економіки до ринкової, зміна зовнішньо політичного вектору від СНД до Європейського союзу, анексія Криму, початок війни на сході (2014), повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну (2022) – далеко не повний перелік подій, які чинили вплив на розвиток держави в новітній історії. В період «великого роззброєння» України під впливом внутрішніх та зовнішніх інформаційних кампаній формувалася суспільна думка про небезпеку, яку несе зброя та відсутність необхідності її наявності як такої. Це відображалося в конкретних державних документах (законах, доктринах, договорах) і подіях. Розуміючи відмінність цивільної зброї від військової зброї, озброєння та військової техніки, вважаємо, що в даному контексті простежується чіткий взаємозв'язок між роззброєння та станом нормативно-правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні. З часу проголошення Незалежності України ці процеси спрямовувалися на відсутність зброї як такої в межах кордонів нашої держави. Попри численні зусилля громадянського суспільства, наукової спільноти, виробників та продавців зброї, представників спортивних федерацій України та всіх небайдужих станом на січень 2025 року в Україні досі не прийнятий профільний закон, який би регулював суспільні відносини у сфері обігу зброї [1; 2]. Основним документом, який до сьогодні регулює окреслену проблематику є давно морально застаріла Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного

виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 21.08.1998 [3].

Закон України Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю» від 20.08.2024 набув чинності 25.11.2024 року. Розроблений Кабміном, цей Закон задекларований як такий, що має врегулювати відносини у сфері власності на вогнепальну зброю, поводження із нею громадянами. Втім, регулювання суспільних відносин у сфері обігу зброї даним Законом України не охоплює цілу низку проблемних питань й, на нашу думку, загалом спрямований не на демократизацію процесів, пов'язаних з правом власності на зброю.

Враховуючи всі історичні події і географічне розташування нашої держави, вважаємо за необхідне напрацювання й прийняття Закону України, який дасть можливість всім громадянам реалізувати право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, закріплене у 27 статті Конституції України.

Література:

1. Правове регулювання обігу зброї в Україні: нові виклики та перспективи вирішення (12 квітня, 2024. Київ, Україна): Перший міжнародний форум. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2024. 328 с.

2. Про право на цивільну вогнепальну зброю: проект Закону України № 5708 від 23.06.2021. Дата оновлення: 21.12.2023. URL: https://w1. c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360 (дата звернення: 16.11.2024).

3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України №622 від 21.08.1998. Дата оновлення: 19.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0637-98#Text (дата звернення: 17.01.2025).

4. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю»:

Закон України № 3899IX від 20.08.2024. Дата оновлення: 20.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899–20#Text (дата звернення: 17.01.2025).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96–%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-15

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ВИКОНАННІ НИМИ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ (З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС)

Вєдєнєєв Дмитро Валерійович
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна

Семенюк Олександр Сергійович
доктор юридичних наук,
перший заступник керівника
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна

В основі явища правового захисту діяльності співробітників правоохоронних органів (СПО) знаходиться їх особиста безпека Окрім ризику для життя й здоров'я, загрозу становлять негативні стресові фактори, пов'язаних зі службовою діяльністю: стан здоров'я, відсутність соціального захисту, фінансові проблеми, відсутність нормальних умов праці, несправедливе ставлення керівництва, невлаштованість побуту, недосконалість законодавства, ненормований робочий день, посягання на особу працівника та його власність тощо [1, с. 70-71].

Поряд з цим, важливим є соціально-правовий захист СПО в умовах професійного ризику. Передбачені законом права і переваги забезпечують їм виконання професійних обов'язків або прийнятих на себе зобов'язань і, насамперед, забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від злочинних посягань [2, с. 161]. Зокрема, стаття 3 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» подає формулу державного захисту СПО, виражену через реалізацію права на: фізичний захист шляхом застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї; одержання допомоги фізичного, фінансового, організаційно-технічного характеру; матеріальну компенсацію у певних випадках. До спеціальних заходів забезпечення безпеки Законом віднесено: особисту охорону, охорону житла і майна; видачу зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміну зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання [див. також: 3, с. 376–378].

Поняття «безпека діяльності» СПО ширше, ніж забезпечення лише їх особистої безпеки. Воно включає низку взаємопов'язаних компонентів:

– економічна безпека – відповідність матеріального забезпечення працівника його об'єктивним матеріальним потребам;

правова безпека – відповідність правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ об'єктивним умовам і завданням цієї діяльності;

– матеріально-технічна безпека – відповідність матеріально-технічного забезпечення службово-професійній діяльності, об'єктивним умовам і завданням останньої;

– соціальна безпека – відповідність соціального статусу органів служб і підрозділів та їх працівників важливості тих правоохоронних завдань, які вони виконують;

– соціально-психологічна безпека – відповідність громадської думки про діяльність правоохоронних органів реальним професійним та особистісним типам працівників;

– кадрова безпека – відповідність рівня професійної надійності кадрів вимогам, які висуваються до особи рядового або керівного складу;

– інформаційна безпека – відповідність можливостей отримання інформації, необхідної для ефективної професійної діяльності, реальній потребі мати таку інформацію для вирішення службових завдань;

– спеціальна безпека – ефективність спеціальних заходів оперативно-розшукового, контррозвідувального та іншого характеру, дій підрозділів власної безпеки із захисту від деструктивного впливу злочинного середовища;

– психологічна безпека – відповідність спеціальних заходів, спрямованих на профілактику та попередження психологічної деформації особистості співробітника ступеню реального впливу на нього психотравмуючих факторів, пов'язаних із професійною діяльністю;

– фізична безпека – відповідність комплексу правових, матеріально-технічних, управлінсько-організаційних та інших заходів, що забезпечують збереження життя й здоров'я співробітників при виконанні ними професійних обов'язків.

Аналіз спеціальних досліджень свідчить, що правовий захист правоохоронців залишається невирішеною проблемою, яка створює перешкоди для розвитку та утвердження стабільності в суспільстві. Аналіз статистичних даних щодо звернень військовослужбовців (усіх силових структур) до омбудсмена свідчить про стрімке збільшення навантаження на Департамент зокрема та Секретаріат Уповноваженого з прав людини загалом. Протягом 2020 р. зафіксовано 1272 звернення, то 2021 р. їхня кількість суттєво зменшилася – було подано лише 495 звернень. Проте 2022 р. ситуація змінилася За офіційними даними, цього року надійшло 11 217 скарг про порушення прав людини в секторі безпеки та оборони, тобто спостерігалося різке зростання їх кількості. Якщо зважити на загальну кількість звернень (42 485), то понад 25 % із них – це звернення про порушення прав людини в секторі безпеки та оборони. Існують також інші дані: ГО «Юридична сотня» у річному звіті за 2022 р. зазначила, що кількість звернень військовослужбовців щодо порушення їхніх прав станови 27 996 [див. також: 4, с. 175–179].

В сучасних умовах удосконалення реформування системи забезпечення національної безпеки та оборони держави, особливого значення набуває парламентський й громадянський контроль за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців – ключовий елемент демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони України. На сьогодні у складі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини функціонує Департамент моніторингу додержання прав у секторі оборони та прав

ветеранів і військовослужбовців, полонених та членів їх родин. Його діяльність координує Представник Уповноваженого з прав людини в системі органів сектору безпеки і оборони. Основним завданням структури є забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого у сфері здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод громадян, які перебувають на військовій службі.

Подібна ситуація й тенденції військового часу актуалізували вивчення досвіду провідних країн у царині захисту прав і свобод військовослужбовців, пошуки можливих форм запровадження інституту військового омбудсмена в Україні. Висловлюються думки, що Україна потребує інституту незалежного від військового командування експертного органу, який наділений повноваженнями з отримання та розслідування звернень і скарг безпосередньо від військовослужбовців. Омбудсмен з військових питань повинен розглядати й реагувати на скарги і звернення, пов'язані з будь-якими порушеннями як з боку військовослужбовців, так і з боку сектору безпеки та оборони. У вересні 2023 р. з'явилась інформація Міністерства оборони України, що в ЗСУ запроваджуватиметься посада військового омбудсмена.

Участь правоохоронних органів у спеціальних операціях (у т.ч. – як складової або засобу забезпечення військових дій) актуалізує проблему забезпечення прав (захисту) СПО у таких специфічних умовах військового часу. У воєнний час, зокрема, це стосується участі СПО у спеціальних операціях. Нині система законодавчих та відомчих нормативних актів, що регламентують діяльність СПО у сфері проведення спеціальних операцій з протидії злочинам проти основ національної безпеки України, є досить розгалуженою. Подібні норми закріплені, насамперед, у Конституції України, положеннях Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, законах України. До спеціалізованих нормативно-правових актів відноситься і комплекс відомчих наказів.

Між тим, умови військового часу та потреби оперативно-бойової діяльності спецслужб викликали необхідність розробки нового відомчого нормативного акту, який визначав би весь спектр спеціальних операцій, регламентував основи їх планування організації та проведення. Йдеться про розробку нормативно-правових і керівних документів, які регламентують порядок організації, підготовки та проведення спільних спеціальних операцій, узгодження питань проведення спільних заходів бойової і спеціальної підготовки, навчань з метою підвищення рівня взаємодії оперативних підрозділів.

Безперечно, рівень правового захист СПО залежить і від їх правосвідомості, знання власних прав та обов'язків.

Література:

1.Суббот А. І. Проблеми соціального захисту працівників правоохоронних органів як ключового фактора забезпечення їх безпечної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2012. №12. С.69–76.

2. Назаренко О. Л. Проблеми соціального захисту співробітників спецслужби в умовах професійного ризику. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення* : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 17 березня 2017 року / Упор. О.О. Харіна, Т.О. Давидова, О.І. Матяш. К. : Нац. акад. СБУ, 2017. С.161–162.

3. Терехов В.Ю. Захищеність працівників правоохоронних органів: окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 376–378.

4. Медвідь Л.П. Зміст та характеристика парламентського контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина, в тому числі військовослужбовців. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С.175–179.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-16

ОКРЕМІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ПОТРАПЛЯННЯМ У МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Віцен Властиміл
доктор права, професор, ректор
Університет політичних та соціальних наук
м. Колін, Чехія

З метою реалізації нашою державою завдань щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу [1], нами детально опрацьовано досвід Республіки Польща щодо запобігання потрапляння до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів.

Варто зазначити, що окремі положення КВК Республіки Польща доцільно застосовувати і у нашій державі. Так, у § 1 ст. 73 КВК РП

закріплено положення про те, що у кожному закладі підтримується дисципліна і порядок з метою гарантування безпеки та реалізації завдань покарання у виді позбавлення волі, в тому числі охорони суспільства перед злочинністю [2, с. 25], що без сумніву має пряме відношення до питань, які визначають заборони для засуджених до позбавлення волі в Україні.

Окремо слід звернути увагу на положення п. 5 ст. 90 КВК Республіки Польща, а саме – засуджені можуть користуватися власною білизною та взуттям, а з дозволу директора карного закладу – також одягом, чого немає ні в КВК України (ст. 107) [3], ні в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (розділ ІІ, додатки 3 та 5) [4].

У той самий час, слід звернути увагу на те, що на відміну від кримінально-виконавчого законодавства України у відділі 4 КВК Республіки Польща «Право і обов'язки засудженого» відсутні положення щодо права особи, яка відбуває покарання зберігати і використовувати речі, які не заборонені для них.

Варті уваги положення § 1 ст. 106 КВК Республіки Польща щодо права засудженого користуватися релігійними послугами та володіти необхідними для цього книжками, записками та предметами. Зазначені норми відсутні в ст. 107 КВК України [3], яка визначає право засуджених, позбавлених волі в Україні. Водночас така норма міститься у додатках 5 до Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [4], чим з незрозумілих причин розширено права зазначених осіб з питань релігійної діяльності. Звертаємо увагу, що зроблено це не на рівні закону, а на рівні відомчого нормативно-правового акту.

Спільним у КВК України (ст. 102), так і в КВК Польщі (п. 6 ст. 116) зазначено, що засуджений, позбавлений волі, може піддаватись, у випадках і на засадах, передбачених окремими правилами, особистому контролю, обшуку, здійснюваному за допомогою особи тої самої статі, під час відсутності осіб протилежної статі та фотографуванню з метою ідентифікації, що має практичне значення з огляду реалізації заходів по запобіганню потрапляння до засуджених заборонених предметів.

Однією з підстав дисциплінарної відповідальності засуджених в карних закладах Польщі є порушення ними заборон, які виникають із закону, статуту чи інших документів, виданих на їх підставі, або існуючого в карному закладі чи місці роботи порядку (§ 1 ст. 142 КВК Республіки Польща), що не тільки відображає підхід, який закріплений у нормотворчій діяльності сфери виконання покарань України (заборони встановлюються у підзаконних нормативно-правових актах,

але й встановлюють додатковий порядок введення заборон на рівні директора карного закладу.

У загальних рисах про предмети, речі і вироби, які тимчасово може зберігати директор карного закладу чи СІЗО, мова ведеться й у § 1 ст. 247 КВК Республіки Польща (це випадки режиму особливих умов у місцях позбавлення волі), чого немає, зокрема, в ст. 105 КВК України.

Отже, слід констатувати, що в КВК Польщі відсутнє поняття «заборонені предмети» та не визначений перелік виробів і речовин, які не вправі засуджені тримати при собі та використовувати у ході відбування покарання у виді позбавлення волі – всі ці питання регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

Література:

1. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Урядовий кур'єр. 2004. 20 квітня С. 2-3.

2. Юхим'юк О. М., Колб О. Г., Косило А. Б. Кримінально-правова характеристика Кримінально-виконавчого кодексу Польщі : метод. рекомендації для студ. юрид. факультету. Луцьк : РВВ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 90 с.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення 15.01.2025).

4. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text (дата звернення 13.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-17

УНІФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ГЛОСАРІЮ ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ ТА З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

Волохов Олексій Сергійович
кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Створення ефективного законодавства передбачає формування якісних законів, які на думку В. Вантерпул, мають бути точними і ефективними для досягнення запланованих результатів, але однозначними і простими для їх розуміння [1, с. 170]. Правотворча політика демократичних держав спрямована на створення якісного й ефективного законодавства шляхом вдосконалення правотворчого процесу та усунення як об'єктивних, так і суб'єктивних правотворчих помилок.

Одним із напрямів розвитку правотворчого процесу, підвищення якості законодавства є закріплення єдиної юридичної термінології та формування системи лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу. Адже юридична термінологія одночасно передбачає використання термінології міжнародного та внутрішньодержавного права, використовує технічну та професійну мову, наукові визначення, що робить проблему її уніфікації актуальною, особливо враховуючи наміри України стати повноправним членом в ЄС [2, с. 297].

Слід почати з того, що як мовознавці, так і окремі правники ведуть загальні дискусії щодо необхідності використання спеціальної термінологічної системи в процесі розробки законодавства. Якщо одні вважають, що при створенні законодавства для точності та повноти правового регулювання потрібно використовувати спеціальну професійну мову, яка не є і не повинна бути зрозумілою людям без юридичної освіти, то інші стверджують, що норми закону можна передати з необхідною точністю і повнотою використовуючи звичайну розмовну та літературну мову. Попри той факт, що складність термінології нормативно-правового акта в окремих випадках може бути проблемою для його реалізації, поєднувати стислість і ясність

нормативно-правових актів з їх точністю та повнотою без спеціальної термінології неможливо [3, с. 149].

Аналіз текстів законів України з точки зору їх термінологічної визначеності свідчить, що значення терміна, який використовується в одному законі, не завжди відповідає його змісту в іншому законі. На думку О. Скакун, це пояснюється тим, що крім загальноправової термінології, яка включає основні терміни всієї системи законодавства, є міжгалузева і галузева термінологія. На відміну від міжгалузевої термінології, що використовується в кількох галузях законодавства (наприклад: матеріальна відповідальність, значний збиток, провина), галузева термінологія спирається на предметно-логічні зв'язки і співвідношення понять, що відбивають специфіку тільки її сфери суспільних відносин і не поширюється на інші [4, с. 104].

Юридичний термін, що твориться й функціює в правознавстві, необов'язково фіксується в законах одразу, адже він може мати кілька наукових формулювань, які представляють різні наукові підходи й школи, різні аспекти трактування того самого правового поняття. Сучасне термінознавство характеризує диференційні властивості терміна, які загалом відрізняють його від загальновживаних слів: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, офіційність, стандартизованість, лаконічність, сувора нормативність, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Кожен юридичний термін характеризується за своїм походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом терміноворення та функціями [5, с. 122].

Відсутність уніфікованої юридичної термінології та використання загальновживаних слів замість спеціальної термінології також призводить до підміни понять, як окремого виду законотворчих помилок. Підміна понять стосується багатьох правових явищ (законодавчих дефініцій, термінології, що використовується законотворцем) і призводить до серйозних наслідків не лише соціально-економічного характеру, а й передусім світоглядного, оскільки зумовлює спотворення змісту явищ і закріплення спотвореного сприйняття в суспільній свідомості [6, с. 105].

Попри значну увагу наукового товариства до особливостей формування та узгодження юридичної термінології, вказана проблематика довгий час була поза увагою законодавця, адже проблема термінології є скоріше проблемою науки, ніж правотворчості. Так, проблема уніфікації юридичної термінології, на думку деяких вчених, є передусім проблемою науковою, а тому існує потреба створення в

системі Академії правових наук України спеціального Центру правової термінології, що включатиме фахівців-мовознавців і юристів [7, с. 215].

При цьому в Україні існує досвід створення подібних державних установ. Так, Указом Президента України № 458/1995 від 19.06.1995 року була створена Українська комісія з питань правничої термінології (надалі – УКППТ, Комісія). Ця Комісія створювалася з метою «забезпечення точного і однакового вживання правничих термінів у законотворчій роботі та в офіційних актах». Основними завданнями Комісії були: вивчення законодавчого матеріалу з метою визначення та уніфікації юридичної термінології, складання реєстрів українських правових термінів, укладання юридичних словників; підготовка рекомендацій щодо однакового застосування юридичних термінів у різних галузях права; здійснення термінологічно-мовної експертизи проектів актів законодавства. Попри активну роботу щодо формування правил транслітерації англійською мовою та спроб впорядкувати юридичну термінологію, Указом Президента України № 889/2000 від 14.07.2000 року УКППТ було ліквідовано, а використання термінології в законопроектній роботі покладалося переважно на законодавця.

Водночас уніфікація юридичної термінології є вихідним пунктом гармонізації законодавства України з європейським правом, без чого важко досягти взаєморозуміння в правовій сфері, а отже процес адаптації законодавства України до Acquis communautaire слід розпочинати саме з юридичної термінології [7, с. 215]. В цьому ж контексті, С. Калинюк вважає, що слід активніше залучати наукову спільноту до формуваня, наповнення та оновлення словників сучасних юридичних термінів (тлумачних дво- чи багатомовних) основною метою яких було б надання практичної допомоги фахівцям і науковим працівникам, які займаються правотворчою та правозастосовчою діяльністю як на національному так і на міжнародному рівнях [2, с. 299].

З прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність»» № 3354-IX від 24.08.2023 р. (надалі – Закон № 3354-IX), питання мови та стилю нормативно-правового акта, а отже й уніфікації юридичної термінології набуло подальшого розвитку. Стаття 35 Закону № 3354-IX встановлює, що текст нормативно-правового акта має викладатися державною мовою відповідно до стандартів української правничої термінології та українського правопису, затвердженого відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Всі терміни, що вживаються у тексті нормативно-правового акта, мають відповідати термінології Конституції України, Закону № 3354-IX, інших законів, а також нормативно-правових актів вищої юридичної сили. Також Законом зазначено, що терміни повинні

бути короткими, лексично правильно сформульованими, однозначними, зрозумілими.

Згідно п. 5 статті 35 Закону № 3354-IX для забезпечення єдності термінології, що вживається у нормативно-правових актах України, створюється Єдиний глосарій правових термінів (надалі – Глосарій), наповнення, зберігання, обробка та використання якого забезпечується Міністерством юстиції України (надалі – Мін'юст).

З метою створення Єдиного глосарію правових термінів Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова № 577 від 17.05.2024 р. «Про функціонування Єдиного глосарія правових термінів», яка набирає чинності через шість місяців з дня введення в дію Закону № 3354-IX. Постановою визначено, що ведення Глосарія здійснюється державною мовою за рубриками галузей права із зазначенням нормативно-правових актів, у яких міститься визначення відповідного терміна. Глосарій може містити переклад правових термінів англійською мовою.

Глосарій розміщується на офіційному веб-сайті Мін'юсту. Для підготовки пропозицій щодо включення правових термінів до Глосарія або їх виключення з Глосарія Мін'юстом може бути утворено Термінологічну комісію. При цьому, центральні органи виконавчої влади, інші органи державної влади та наукові установи можуть ініціювати включення термінів до Глосарія або їх виключення з Глосарія шляхом подання пропозицій Мін'юсту згідно встановленої у Постанові форми.

Створення та подальше наповнення Єдиного глосарію правових термінів є важливим етапом для формування ефективного законодавства в Україні, прийняття якісних та сучасних законів. Уніфікація юридичної термінології на засадах україноцентричності та її відповідності міжнародним стандартам дозволяє уникати багатьох помилок правотворчості, які, крім іншого, мають вплив на «престиж» законодавства, тобто його сприйняття суспільством, оцінку міжнародних експертів тощо. Уніфікація юридичної термінології потребує створення базових принципів співпраці та взаємодії між фаховою правничою спільнотою та філологами для визначення основних вимог до юридичного терміна, критеріїв оцінювання його відповідності до них. Окремо варто звернути увагу на необхідність адаптації юридичної термінології до законодавства ЄС та міжнародних стандартів, адже наповнення Єдиного глосарію правових термінів має здійснюватися із врахуванням обраного нашою державою курсу на вступ до ЄС.

Література:

1. Vanterpool V. A Critical Look at Achieving Quality in Legislation. European Journal of Law Reform. 2007. № 9. P. 167-204.
2. Калинюк С. С. Термінологічно-понятійний апарат законодавства держави: міжнародний та національний аспект. Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 03/53. С. 296-300.
3. Клочко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2009. Випуск 18. С. 149. 148-154.
4. Скакун О. Ф. Актуальні питання термінології законодавства. Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжн. наук. конф. Харків. 2003. С. 102–105.
5. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2013. № 765. С. 120-123.
6. Котова Л. В. Петрушков С. С. Техніко-юридичні помилки у нормативно-правових актах України. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2021. № 2 (42). С. 98–108.
7. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол. Ю. С. Шемшученко [відп. ред.] та ін. К.: Українська енциклопедія, 2008. Т. 6. 750 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-18

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Гнатчук Алла Юріївна
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Сучасна динаміка соціально-політичних, правових, економічних та інших змін, що відбулися в Україні за десять останніх років, правовий режим воєнного стану, російсько-Українська війна, обумовлює необхідність проведення глибинного аналізу стану явищ і процесів, які мають місце в в органах і установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України).

Враховуючи, що ДКВС України є специфічною державною структурою, в якій сучасні реформи в органах і установах виконання покарань мають носити системний, комплексний характер і від їх

результату залежить доля кожної людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, отримала за це вирок суду і відбуває відповідне покарання.

Тому розв'язання правових та організаційних підходів до виконання судових рішень щодо засуджених в місцях несвободи ДКВС України є однією з основних завдань цих перетворень. Важливим завданням правової науки, правотворчості та правоохоронної діяльності в контексті визначеної проблеми є створення гарантій збалансованого співвідношення інтересів засудженого і персоналу місць несвободи ДКВС України з метою соціальної корекції засуджених шляхом соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

З цього приводу слушною є позиція українського ученого І.Г. Богатирьова про те, що соціальна корекція засуджених в місцях несвободи ДКВС України – це професійна діяльність персоналу ДКВС України щодо відновлення у засуджених під час відбування покарання соціального статусу, котрий має відповідати прийнятим у суспільстві моделям і стандартам поведінки [1, с. 127].

Поділяючи думки вищевказаного вченого ми вважаємо, що зазначена проблема є досить актуальною і її важливість полягає в тому, що на будь-якому етапі функціонування системи правового та організаційного забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в місцях несвободи ДКВС України необхідно знати стан і тенденції її розвитку, перспективи, шляхи та методи реалізації нормативно-визначених цілей і завдань.

Як відомо, з моменту набуття Україною незалежності розв'язання проблеми виконання-відбування засудженими у місцях несвободи ДКВС України покарань за вчинене кримінальне правопорушення стала однією з найважливіших державних завдань, від успішного вирішення якого суттєво залежать усі питання розвитку суспільства. Це завдання має здійснюватися на науковій основі, мати своє методологічне підґрунтя і є однією з важливих складових державної політики у сфері виконання покарань і пробації.

В основі зазначеного напрямку державної політики є усвідомлення цілей покарання та належного виконання персоналом місць несвободи ДКВС України судових рішень щодо засуджених в України. Від їх розуміння на рівні правотворчості, нормативно-правового регулювання, праворозуміння та правозастосування у конкретній країні, в певну історичну добу, залежало розв'язання вище вказаних проблем.

До речі, за свідченням історичного досвіду процес суспільного визнання цілей покарання та виконання судових рішень щодо засуджених в України завжди відбувався на тлі культурно-історичних

умов певного суспільства, залежно від місця і ролі інтересів загалу, суспільних та особистісних цінностей.

Безсумнівно, що для повного і всебічного розуміння логіки та механізму реалізації сучасної державної політики України у сфері виконання покарань і пробації, проблема правових та організаційних засад виконання судових рішень щодо засуджених в України має свої історичні похідні.

Як зауважував у свій час, український дослідник Г.О. Радов «…Вижити наодинці система не зможе. Суспільство повинно розділити відповідальність за її майбутнє, воно повинно знайти ресурси, щоб допомогти у реформуванні системи. Не розділивши із суспільством відповідальності, не переклавши частини її на його плечі, ми просто зламаємось під тиском обставин» [2, с. 28].

Отже, в силу історичних обставин дослідження у зазначеній галузі, практика діяльності органів і установ виконання покарань розташованих на території України довгий час вивчалися у межах російської доби. І тільки ставши на шлях незалежності ми можемо засвідчити про те, що проблема правових та організаційних засад виконання судових рішень щодо засуджених в України стала предметом дослідження українських учених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права.

На підставі проведеного наукового аналізу кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні пропонуються наступні висновки:

– по-перше, з огляду на реформування (розвиток) пенітенціарної системи України доведено, що виконання судових рішень щодо засуджених в Україні згідно із стратегією до 2026 року, не є оптимістичною, оскільки практична їх реалізація органами і установами виконання покарань ДКВС України потребує не тільки наукового супроводу, а і законодавчого улосконалення;

– по-друге, оновлення нормативно-правової бази кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має забезпечитись через прийняття Закону України Про пенітенціарну систему і Пенітенціарного кодексу України;

– по-третє, пропонується доповнити ст. 82 Кримінального кодексу України положенням щодо можливої заміни покарання у виді довічного позбавлення волі більш м’яким покаранням після відбуття засудженим не менше десяти років призначеного судом покарання.

Література:

1. Богатирьов І.Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми Київ : ВД «Дакор», 2025. – 247 с. С. 127.

2. Радов Г. Персонал и взаимодействие тюрьмы и общества. *Тюрьма и общество*: материалы семинара для персонала учреждений по исполнению наказаний Донецкой области. Донецк: Донецкий Мемориал, 2000. – С. 14–28., с. 28.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-19

«НОРМАЛІЗАЦІЯ» СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Давиденко Олександр Ігорович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри прав людини, міжнародного та європейського права,
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна

Створення правової основи для формування цілісної, послідовної та «консолідованої» зовнішньої політики ЄС було одним з ключових завдань Лісабонського договору 2007 р. Окреслена мета мала бути досягнута через забезпечення максимально можливої узгодженості між Спільною зовнішньої та безпековою політикою (далі – СЗБП), що становить міжурядовий компонент зовнішньої діяльності ЄС і ґрунтується виключно на положеннях Договору про ЄС (далі – ДЄС), та «наднаціональними» зовнішніми політиками, передбаченими Договором про функціонування ЄС (спільна торговельна політика, співробітництво з питань розвитку, відносини ЄС з іншими міжнародними організаціями).

Після набуття чинності Лісабонським договором 2007 р. положення щодо СЗБП залишилися «ізольованими» у Розділі V ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. (далі – ДЄС-Л), оскільки решта положень щодо зовнішньої діяльності ЄС містяться у Частині 5 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС). Відповідно до ч. 1 ст. 24 ДЄС-Л компетенція ЄС з питань СЗБП, яка і надалі формується та реалізується за особливими правилами і процедурами, охоплює всі сфери зовнішньої політики та безпеки ЄС. Скасування Лісабонським договором 2007 р. опорної (піларної) структури ЄС призвело до

інтеграції СЗБП, як і решти сфер зовнішньої діяльності ЄС, до єдиного, цілісного правопорядку ЄС [1, с. 55]. Водночас, СЗБП має особливий статус у структурі компетенцій ЄС, оскільки вона не належить до жодної з трьох основних сфер компетенції ЄС (виключної компетенції ЄС (ст. 3 ДЄС-Л), спільної компетенції ЄС та держав-членів (ст. 4 ДЄС-Л), підтримуючої компетенції ЄС (ст. 6 ДФЄС)). Прикметно, що Лісабонський договір 2007 р. призвів до формування інтегрованого acquis ЄС, частиною якого є особлива природа СЗБП, яка має верховенство щодо національного права, але не «конкурує» з ним і функціонує паралельно [2, p. 550].

На тлі окреслених змін, запроваджених Лісабонським договором 2007 р., серед дослідників права ЄС, зокрема СЗБП, розгорнулася дискусія щодо «нормалізації» [3; 1] чи «конституціоналізації» [2] СЗБП. Наприклад, Луїджі Лонардо визначає нормалізацію СЗБП як «поширення на цю сферу дії норм загального застосування (зокрема, принципу верховенства права та принципу ефективного судового захисту)», що стало можливим внаслідок надання ЄС єдиної міжнародної правосуб'єктності [1, p. 55, 145].

Цікавим у цьому контексті є Висновок Суду ЄС у справі 2/13 щодо проєкту угоди про приєднання ЄС до Європейської конвенції із захисту прав людини від 18 грудня 2014 року [4]. Суд ЄС дійшов висновку, що особливості правової системи ЄС, які полягають у обмеженій юрисдикції Суду ЄС щодо актів, дій та бездіяльності у сфері СЗБП, у разі приєднання до Європейської конвенції із захисту прав людини 1950 р. призведуть до встановлення більш широкої (та, фактично, виключної) юрисдикції ЄСПЛ у цій сфері, аніж її має Суд ЄС. Окреслена правова колізія стала однією з перешкод для приєднання ЄС до Європейської конвенції із захисту прав людини 1950 р. та, водночас, продемонструвала, що без подальшої «нормалізації» СЗБП виникатимуть складнощі із всебічним дотриманням загальних принципів права ЄС у межах його консолідованого правопорядку.

З моменту створення ЄС норми у сфері СЗБП часто характеризували як такі, що не є юридично зобов'язальними, а є політично зобов'язальними (англ. politically binding) і сукупність цих норм, відповідно, характеризували як політичне acquis (фр. acquis politique). Сучасна СЗБП є політикою в рамках якої створюються норми, так само як і в рамках будь-якої іншої політики ЄС. Попри те, що багато з цих норм належать до категорії м'якого права, держави-члени мають дотримуватися їх навіть у випадку, коли юрисдикція Суду ЄС не поширюється на них [5, p. 1]. Професор Г. Батлер слушно вказує, що нині СЗБП є «юридичною сферою» (англ. legalized field) для якої право є критичним компонентом, що забезпечує скоординовану,

цілісну та узгоджену зовнішню діяльність ЄС [6, p. 5]. Досліджуючи питання «опору» держав-членів нормам права ЄС професор Р. А. Уессел наголошує, що «опір» нормам виникає лише якщо вони мають юридично зобов'язальний характер, а отже норми СЗБП є правовими нормами [3]. Проте, з огляду на особливий характер СЗБП, вони часто є нормами м'якого права, що обмежує роль Суду ЄС та національних судів держав-членів у цій сфері. Отже, норми у сфері СЗБП обмежують чи в інший спосіб впливають на поведінку держав-членів ЄС, а також можуть спричиняти виникнення юридичних фактів, що впливають на права та обов'язки третіх сторін, тобто тих, хто не є прямими адресатами актів ЄС у сфері СЗБП.

Стаття 47 ДЄС у редакції Ніццького договору 2001 року визначала характер взаємодії між міжурядовими правилами і процедурами СЗБП та компетенціями Європейського Співтовариства, що мали наднаціональний характер і реалізувалися за допомогою так званого «методу співтовариства» [7, p. 1176]. На практиці ця стаття забезпечувала захист acquis communautaire від впливу другої та третьої опори ЄС. Такий підхід явно вказував на те, що СЗБП не є складовою acquis communautaire [2, p. 540].

Стаття 40 ДЄС-Л пропонує принципово новий підхід до взаємодії між колишніми опорами ЄС. «Клаузула відсутності впливу» (агл. non-affection clause) набула взаємного, двостороннього характеру, тобто вона не надає колишній комунітарній (першій) опорі привілейованого статусу, а встановлює для СЗБП еквівалентний захист від проникнення у цю сферу наднаціональних методів правового регулювання та ухвалення рішень. Таким чином, головною функцією цього положення відтепер є не захист наднаціональних політик від повернення до них міжурядових методів співробітництва, а забезпечення координації між різними сферами зовнішньої діяльності ЄС, з врахуванням організаційно-правових особливостей СЗБП та наднаціональних компонентів зовнішньої діяльності ЄС.

Відповідно до ст. 275 ДФЄС юрисдикція Суду справедливості ЄС не поширюється на положення ДЄС щодо СЗБП та акти, ухвалені на основі цих положень. Водночас, ст. 275 ДФЄС прямо передбачено два виключення з цього загального правила. Лісабонський договір 2007 р. встановлює юрисдикцію Суду ЄС щодо здійснення нагляду за дотриманням ст. 40 ДЄС-Л. Крім того, з дотриманням вимог викладених у абз. 4 ст. 263 ДФЄС Суд ЄС уповноважений розглядати спори щодо законності рішень про запровадження обмежувальних заходів проти фізичних та юридичних осіб, ухвалених радою ЄС на підставі положень Глави 2 Розділу V ДЄС-Л. Стаття 263 ДФЄС передбачає що фізичні та юридичні особи можуть оскаржувати такі

рішення до Суду, якщо ці рішення адресовані цій особі, стосуються її безпосередньо та особисто, і якщо такий акт не вимагає додаткових імплементаційних заходів.

Попри обмежений характер юрисдикції Суду ЄС у сфері СЗБП, зазначені положення відкривають широкі можливості для суду ЄС через застосування розширювального тлумачення. Наприклад, у п.п. 76, 81 рішення по Справі C-72/15 «Rosneft» Суд ЄС постановив, що з огляду на існування системи ефективного судового захисту, започаткованої установчими договорами ЄС, положення ст. 24 ДЄС-Л та ст. 275 ДФЄС мають тлумачитися як такі, що допускають звернення судових органів держав-членів до Суду ЄС з преюдиційними запитами щодо дійсності (законності) актів, ухвалених на основі положень ДЄС-Л щодо СЗБП [8]. Варто наголосити, що на думку Суду ЄС таке звернення можливе тільки якщо метою такого преюдиційного запиту є перевірка відповідності такого акту вимогам ст. 40 ДЄС-Л, або якщо такий запит здійснюється в рамках процедури оскарження законності обмежувальних заходів щодо фізичних та юридичних осіб. Отже, це рішення відкрило шлях до (обмеженого) застосування процедури преюдиційних запитів у сфері СЗБП та, відтак, долучення національних судових органів держав-членів до процесу юридичного контролю у сфері СЗБП. Цей приклад наочно демонструє, що навіть щодо судового контролю у сфері СЗБП є потенціал до поступової «нормалізації» СЗБП, принаймні щодо тих її аспектів, які можуть спричиняти порушення принципу поваги до прав людини чи принципу верховенства права.

Література:

1. Lonardo, L. EU Common Foreign and Security Policy After Lisbon: Between Law and Geopolitics. Springer, 2023. 162 p.

2. Eckes, C. The CFSP and Other EU Policies: A Difference in Nature*?*. *European Foreign Affairs Review*, 2015. Volume 20, Issue 4. P. 535-552.

3. Wessel, R.A. Resisting Legal Facts: Are CFSP Norms as Soft as They Seem?. *European Foreign Affairs Review*. 2015. Volume 20, Special Issue. P. 123-145.

4. Court of Justice of the European Union (Full Court). Opinion 2/13 Accession of the European Union to the ECHR, 18 December 2014. ECLI:EU:C:2014:2454. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62013CV0002

5. Saurugger, S., Terpan, F. Studying Resistance to EU Norms in Foreign and Security Policy. *European Foreign Affairs Review*. 2015. Volume 20, Special Issue. P. 1–20.

6. Butler, G. Constitutional Law of the EU's Common Foreign and Security Policy: competence and institutions in external relations. Oxford: Hart Publishing, 2019. 348 p.
7. The Treaty on European Union (TEU): A Commentary / ed. by H.-J. Blanke, S. Mangiameli. Berlin, Heidelberg: Springer, 2013. 1813 p.
8. Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Case C-72/15 «Rosneft». Judgement of 28 March 2017. ECLI:EU:C:2017:236. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=189262&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=22279081

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-20

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: РОЗДУМИ ЩОДО ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Даниленко Анна
правовий аналітик
Громадська організація «Інформаційно-аналітичний центр «Сучасне аерокосмічне право»»
м. Київ, Україна

Примітно, що питання теорії, практики та актуальні проблеми публічного адміністрування доволі активно висвітлюються в освітній літературі – підручниках, лекційних та мультимедійних матеріалах, опорних конспектах. Ще більше наукова доктрина наповнена комплексними науковими працями, що демонструють окремі проблеми розвитку публічного адміністрування в Україні (наприклад публічне адміністрування заохочень (Є. Чернецький, 2011), правові засади публічного адміністрування у сфері вищої освіти (Д. Ворон, 2018), публічне адміністрування газодобувної галузі в Україні (С. Кіцул, 2019), публічне адміністрування діяльності юридичних компаній в Україні (О. Рябець, 2020) тощо), а також матеріалами обговорень на круглих столах, семінарах, науково-практичних конференціях. Однак важливим є факт того, що вітчизняні вчені досі не дійшли згоди щодо правильного розуміння його організаційної складової, що породжує низку проблем у теоретичному осмисленні та практичному впровадженні публічного адміністрування в Україні.

Доречно виходити з того, що з моменту проголошення незалежності України разом з концепцією «державного управління» (або на заміну

їй) розпочав функціонувати інститут публічного адміністрування як дуалістичне поєднання лінійно-організаційного та функціонального типу врегулювання суспільних відносин у межах територіальної юрисдикції країни, що передбачає органічне співіснування протилежних за методом, характером та обсягом груп адміністративних дій, що спрямовані з однієї сторони на організацію влади в країні, а з іншої – забезпечення добробуту її громади. При цьому прикметник «публічне» у даному контексті передбачає спільне, а не є синонімом до слова «відкрите». Державне управління не може бути публічним у класичному розумінні, однак, на думку міжнародних експертів та Європейської Комісії зокрема, є частиною означеного процесу. Такий висновок є логічним з погляду системного та структурного складу рекомендаційних документів, у яких акцентується увага на проблемах реалізації влади в Україні. Як приклад, у звіті «Публічне адміністрування у країнах східних партнерів ЄС: Порівняльний звіт 2014 (Public Administration in EU Eastern Partners: Comparative Report 2014) йдеться про окремі успіхи публічного адміністрування в Україні за останні роки – проведення реформ, насамперед у сфері боротьби з корупцією та створення неупередженої державної служби. Ці складові стосуються як державного, так і публічного секторів, однак є частиною «Public administration».

Тому актуальним вбачається подальше визначення місця і ролі публічного адміністрування в соціально-правовому середовищі, його адміністративна раціоналізація та взаємозв'язок з адміністративною політикою держави, а також способи подолання його сучасної дисфункції в аспекті перепрофілювання ідеологічних установок та практики реалізації публічної влади на належне соціальне забезпечення населення, ефективне й раціональне використання людських та природних ресурсів, мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище, високу технологічність врядування шляхом продовження зміщення акцентів державного управління (управління суспільством) до сфери публічного адміністрування (задоволення потреб громадян).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-21

ВПЛИВ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Дотримання правил етичної поведінки, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну службу» (далі – Закон) [1], є один із основних обов'язків державних службовців. Примітно, що цей обов'язок державних службовців об'єднано в одному пункті з принципами державної служби, які виступають основоположними ідеями, настановами, які виражають об'єктивні закономірності та визначають науково обґрунтовані напрями реалізації компетенції, завдань і функцій державної служби, повноваження державних службовців [2, с. 7], а дотримання принципів державної служби є однією із умов визнання громадянина України державним службовцем (ч. 2 ст. 1 Закону [1]). З урахуванням цього можна стверджувати, що правила етичної поведінки у сфері державної служби займають місце еквівалентне принципам державної служби.

Слід звернути увагу на те, що окремі принципи державної служби безпосередньо засновані на правилах етичної поведінки, зокрема йдеться про такі принципи державної служби, як: професіоналізм (щонайменше в частині об'єктивного і неупередженого виконання посадових обов'язків), доброчесність, політична неупередженість. Отже, правила етичної поведінки є нерозривно взаємопов'язаними з принципами державної служби та подібно їм впливають на усі аспекти діяльності державного службовця.

Підтвердженням такого всеохоплюючого впливу правил етичної поведінки є обов'язкове врахування їх дотримання під час оцінювання результатів службової діяльності, яке уявляє собою законодавчо передбачений порядок визначення ефективності, результативності та дієвості функціонування інституту державної служби в цілому, діяльності окремих органів державної влади, їх структурних підрозділів, результатів службової діяльності державних службовців та відповідності кандидатів на зайняття вакантних посад державної служби встановленим показникам та критеріям [3, с. 182].

Так, у відповідності до положень ч. 2 ст. 44 Закону оцінювання результатів службової діяльності проводиться на підставі показників результативності, ефективності та якості, визначених з урахуванням посадових обов'язків державного службовця, а також дотримання ним правил етичної поведінки та вимог законодавства у сфері запобігання корупції, виконання індивідуальної програми професійного розвитку, а також показників, визначених у контракті про проходження державної служби (у разі укладення) [1]. Отже, дотримання державним службовцем правил етичної поведінки безпосередньо впливає на оцінювання результатів службової діяльності.

Практичне втілення впливу правил етичної поведінки оцінювання результатів службової діяльності підтверджується їх включенням до Критеріїв визначення балів (додаток 5 до Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2017 № 640 [4]), а саме бал «1» визначається, зокрема, у разі якщо під час виконання завдання порушено вимоги правил етичної поведінки; бали «3» та «4» – робота проводилась ефективно з дотриманням правил етичної поведінки. Примітно, що для визначення балу «2» дотримання правил етичної поведінки у якості критерію не використано, що не відповідає положенням ч. 2 ст. 44 Закону та п. 7, абз. 1 п. 23 вказаного Порядку.

Поряд з цим, необхідно звернути увагу на відсутність у наведених положеннях конкретизації порядку визначення дотримання державним службовцем правил етичної поведінки, а також ступеню їх дотримання, що вочевидь має значення для об'єктивного оцінювання результатів службової діяльності. У зв'язку з цим залишається незрозумілим яким чином встановлюється факт дотримання державним службовцем правил етичної поведінки під час оцінювання результатів його службової діяльності.

З констатацією дотримання правил етичної поведінки все не так складно, оскільки про дотримання правил етичної поведінки може свідчати відсутність порушень цих правил, що підтверджується відсутністю дисциплінарних стягнень, адже порушення правил етичної поведінки державних службовців, згідно з п. 2 ч. 2 ст. 65 Закону, є дисциплінарним проступком, а отже підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності.

Проблемним є встановлення недотримання правил етичної поведінки. Цілком зрозуміло, що притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності за порушення правил етичної поведінки безперечно підтверджує факт недотримання державним службовцем правил етичної поведінки. Але виникає питання, що ще,

окрім дисциплінарної відповідальності, може підтверджувати недотримання державним службовцем правил етичної поведінки та яким чином це враховувати під час оцінювання результатів його службової діяльності? При цьому, слід забезпечити унеможливлення впливу суб'єктивного ставлення безпосереднього керівника до державного службовця під час оцінювання результатів його службової діяльності.

Як відомо, правила етичної поведінки державних службовців визначаються Законом, Законом України «Про запобігання корупції» [5] та Загальними правилами етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затвердженими наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. № 158 [6] на виконання абз. 1 ч. 2 ст. 37 Закону України «Про запобігання корупції». Загальний аналіз положень цих актів свідчить, що правила етичної поведінки, передбачені в них, навряд чи можуть бути диференційовані для цілей оцінювання результатів службової діяльності, оскільки будь-яке порушення державним службовцем будь-якого правила етичної поведінки формально може бути підставою для його притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Враховуючи це, дотримання правил етичної поведінки наразі є скоріше декларативним критерієм визначення балів, оскільки відповідно до Критеріїв визначення балів взагалі не впливає на визначення балів «3» або «4» під час оцінювання конкретних завдань і ключові показники результативності, ефективності та якості службової діяльності. З урахуванням значення правил етичної поведінки та ступеню їх дотримання державними службовцями для практичного виконання завдань і функцій держави, іміджу державного органу та ефективності його діяльності така ситуація є неприйнятною та потребує якнайшвидшого усунення.

У підсумку слід зазначити, що ступінь дотримання державним службовцем правил етичної поведінки підлягає обов'язковому врахуванню під час оцінювання результатів його службової діяльності, що повністю відповідає меті оцінювання результатів службової діяльності та узгоджується із значенням правил етичної поведінки. У зв'язку з цим, у законодавстві про державну службу необхідно запровадити дієвий механізм врахування дотримання державним службовцем правил етичної поведінки під час оцінювання результатів його службової діяльності.

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення 15.01.2025).

2. Ківалов С.В. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 7–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_4 (дата звернення 15.01.2025).

3. Даниленко Ю.С. Оцінювання у державній службі: теорія і правове регулювання: дис.. … канд.. юрид наук: 12.00.07. Одеса, 2017. 200 с. URL: http://hdl.handle.net/11300/7803 (дата звернення 15.01.2025).

4. Про затвердження Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 № 640. Дата оновлення: 08.09.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2017-%D0%BF#Text (дата звернення 15.01.2025).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 15.01.2025).

6. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби 05.08.2016 № 158. Дата оновлення: 11.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text (дата звернення 15.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-22

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Деревянко Наталія Зеновіївна
докторка філософії у галузі права, доцент,
завідувачка кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна

Петрушин Борис Борисович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня,
Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Російська-українська війна, що триває вже понад десять років і набула надзвичайних масштабів та трагізму у 2022 році, має катастрофічні наслідки для українського довкілля й масштабні виклики екобезпекового плану. Так, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, «за час повномасштабної війни станом на липень 2024 р. завдано шкоди довкіллю України на суму більше 2,4 трлн грн. Майже половина території України площею близько 300 тис. км^2 потребує протимінного обстеження та розмінування» [1].

Наявні експертні дослідження вказують на: 1) масштабне забруднення ґрунтів, водних ресурсів та повітря токсичними речовинами, що утворюються внаслідок вибухів, пожеж, роботи військової техніки та знищення промислових об'єктів; 2) руйнування екосистем через масштабне знищення лісів, що призводить до ерозії ґрунтів, зменшення біорізноманіття та порушення водного балансу, а також руйнування природних ландшафтів, зокрема боліт, луків та степів, що є важливими елементами біосфери; 3) зруйновану або пошкоджену цивільну інфраструктуру, що також трактується складником екологічної шкоди, завданої війною рф в Україні [2].

Окрема тема – це забруднення великих територій мінами та боєприпасами (такими, що не вибухнули або втрачені), що ускладнює проведення дезактиваційних робіт та відновлення екосистем. За даними Міністерства оборони України, загальна площа територій України, що зазнали впливу від вибухонебезпечних предметів й потребують розмінування становить до 142 тис. км^2. Водночас, розмінування

потребує не лише українська земля – розмінування потребує українське море, у якому значно зросла кількість вибухонебезпечних предметів, що становить реальну загрозу, зокрема і екологічній безпеці.

Зважаючи на зміст та специфіку означених проблем і викликів екобезпеці України, експерти Національного інституту стратегічних досліджень обгрунтовано наголошують, що «для своєчасного попередження та ефективного протистояння таким негативним явищам особливого значення набувають: по-перше – забезпечення постійного моніторингу за станом навколишнього середовища та його змінами, зумовленими воєнною агресією РФ проти України; по-друге – визначення дієвих заходів, спрямованих на якнайшвидшу ліквідацію небезпечних екологічних наслідків в умовах війни та у післявоєнний період» [1].

Своєю чергою додамо, що російська воєнна агресія проти України та її нищівні впливи навколишньому природному середовищу нашої держави зумовлюють необхідність нового осмислення й перегляду змісту міжнародної співпраці (міжурядової, а також між неурядовими організаціями та міжнародними організаціями) у сфері екологічної безпеки. Прагматична зацікавленість України у цьому очевидно зумовлена необхідністю активізувати міжнародне співробітництво у сфері екологічної безпеки для залучення фінансових та технологічних ресурсів для ліквідації наслідків війни. З іншого боку, комплексне відновлення екосистем України, забезпечення українцям реального права на екологічну безпеку потребують розроблення комплексної й довгострокової стратегії спеціальних заходів, реалізація яких напевно потребуватиме сприяння міжнародних партнерів.

Варто наголосити, що саме про це концептуально йшлося під час Саміту високого рівня про мир в Україні, який відбувся 15 та 16 червня 2024 року у Швейцарії, а також на саміті в Гельсінкі, Фінляндія (19 жовтня 2024 року), присвяченому восьмому пункту Української формули миру щодо нагального захисту довкілля. Зокрема, за підсумками фінського саміту йшлося про зміцнення співпраці у таких життєво важливих сферах, як-от: 1) оцінка впливу шкоди та руйнувань навколишнього природного середовища в Україні, спричинених війною рф проти України; 2) забезпечення відповідальності за завдану під час війни шкоду довкіллю, спричинену російською агресією проти України; 3) відновлення навколишнього середовища, якому завдали шкоди воєнні дії; 4) забезпечення екологічної стійкості та сталого розвитку [4]. При цьому заявлено, що діяльність в означених сферах забезпечується низкою міжнародно-правових документів, які вже чинні або потребують ухвалення й імплементації.

Зокрема автори Спільного комюніке «Екологічна безпека 19 жовтня 2024 року Гельсінкі, Фінляндія» згадують Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України», на виконання якої у травні 2023 року було створено Реєстр збитків для України, що розглядається як важливий елемент майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який буде створено окремим міжнародним інструментом у співпраці з Україною. Іншим міжнародно-правовим документом, який сприятиме перегляду змісту міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки є підстави вважати Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище», якою визначено необхідність запровадити правову базу для посиленого захисту навколишнього середовища в умовах збройних конфліктів на національному, європейському та міжнародному рівнях шляхом підтримання розробки стандартних методологій для збору доказів шкоди навколишньому середовищу. Водночас, в означено ключи значний потенціал має Міжнародна платформа дій для зеленого відновлення України, започаткована у Берліні на Міжнародній конференції з питань відновлення України (2024 р.)

Визнаючи важливість згаданих міжнародних актів та здійснених досі кроків у напрямі забезпечення екологічної безпеки в Україні, наголосимо, що відповідна робота має носити системний характер, що можливо забезпечити напрацювання комплексної програми відновлення українського довкілля подібно до Плану для Ukraine Facility, який спрямовано на фінансування державного бюджету, стимулювання інвестицій, а також технічну підтримку в реалізації реформ в України. У такому разі, шанси української держави забезпечити екологічну безпеку своїм громадянам набуватимуть реальних обрисів.

Література:

1. Пріоритети забезпечення екологічної безпеки України в умовах російської воєнної агресії. 30.09.2024. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/priorytety-zabezpechennya-ekolohichnoyi-bezpeky-ukrayiny-v (дата звернення: 05.11.2024).

2. Climate Damage Caused by War 24 months. 24 February 2022 – 23 February 2024 by Initiative on GHG accounting of war. 13 June 2024. URL: https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/Climate-Damage-Caused-by-War-24-months-EN.pdf (дата звернення: 05.11.2024).

3. Понад 5 тисяч км² української землі було розміновано від початку повномасштабної агресії рф – Іван Гаврилюк. Міністерство оборони України. 20.09.2024. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2024/09/20/ponad-5-tisyach-km2-ukrainskoi-zemli-bulo-rozminovano/ (дата звернення: 05.11.2024).

4. Спільне комюніке «Екологічна безпека 19 жовтня 2024 року Гельсінкі, Фінляндія». Офіс Президента України. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/priorytety-zabezpechennya-ekolohichnoyi-bezpeky-ukrayiny-v (дата звернення: 05.11.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-23

ДИТИНА У ДЖЕРЕЛАХ ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Єфремова Наталя Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Дитинство є невід'ємною частиною способу життя та культури як усього людства, і кожного народу. Це особливий період життя людини, особлива фаза у психофізичному і соціальному розвитку. Саме дитинство є стартовим потенціалом у визначенні майбутньої життєвої траєкторії кожної особи і безпосередньо пов'язаним з майбутнім не тільки родини, а й кожної держави.

З кінця XX, у працях О. Загоровського, С. Шпілевського, П. Музиченка, Н. Крестовської, Г. Дзербіна, В. Бурдіна та інших, дослідження за вказаним напрямком значно пожвавились. Напрямки досліджень були різними, але лише одиниці вчених займались вивченням цієї теми крізь призму історії права. Окремі аспекти з історії правового становища дитини на українських землях доби Середньовіччя також досліджувались і в Польщі. Так, на нашу думку, важливе значення тут має монографія польської дослідниці Малгожати Делімати «Дитина у середньовічній Польщі» [1. s. 189]. Її висновки суттєво вплинули на подальше вивчення цієї теми і в Україні. Це можна побачити, наприклад, у роботах Л. Кривачука «Державна політика у сфері охорони дитинства: формування та реалізація» [2]; І. Сердюка «Дитина й дитинство у державно-правовому регулюванні,

релігійних нормах і народних уявленнях середньовічної та ранньомодерної України (XI – XVIII ст.)» (дисертація 2018) та його ж монографія Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII столітті (2028) [3], Т. Гошко «Звичай і права» (монографія у 2-х томах, 2019) [4] та групи вчених Полтавського Національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, в рамках дослідження наукової теми 0117U004973 «Дитина й дитинство у державно-правовому регулюванні, релігійних нормах і народних уявленнях середньовічної та ранньомодерної України (XI–XVIII ст.)». Про активізацію науковців у вивченні цієї тематики також свідчить значна кількість потужних міжнародних наукових конференцій. Так, наприклад, 13 грудня 2024 року, учасники II Міжнародної наукової конференції «Dziecko w rodzinie dawniej i dziś», ініційована Люблінським католицьким університетом імені Яна Павла II продемонструвала цікаві напрацювання вчених з різних куточків світу.

По факту, в сучасній Україні досліджено значний масив архівних джерел і спеціальної літератури, на підставі чого було зроблено обґрунтовані висновки щодо визначення дитинства у християнській догматиці та в нормах звичаєвого права на українських землях доби Середньовіччя. Але такі питання, як права дитини у законодавчих актах доби Середньовіччя і досі потребують на своє подальше висвітлення.

Дитинство як соціальне явище є реальністю, локалізованою у часі та просторі. Воно має специфічні характеристики, і дозволяє нам говорити про культурно-історичний тип дитинства, наприклад про дитинство доби Середньовіччя, або XX століття. Соціальний статус дітей у різні історичні епохи обумовлюється етапом у суспільному розвиткові, соціально-класовою структурою суспільства, релігійними, культурними, етнічними традиціями та іншими складовими елементами життя.

Дискусії навколо тлумачення явища дитинства та прав дитини активізувалось ще з 80-х років XX століття. Так, наприклад, Н. Постман, Х. Хенгст, М. Віннс висловили думку про проблему зникнення дитинства. На думку Н. Постмана, «…колесо історії зробило повне обертання і, як і в далекі часи на зорі життя людства, дитинства більше не існує» [5]. Безумовно, що така думка пов’язана з аналізом історичних особливостей життя людей в умовах панування натурального господарства, високої смертності у давні часи та зі співставленням сукупності старих проблем з сучасними. У контексті таких порівнянь ми пропануємо розглянути деякі джерела права Київської Русі.

Звертаючись до питання захисту прав дитини і до визначення дефініції «дитина» в Київській Русі ми стикаємось з такою проблемою,

як значний брак архівних матеріалів. Того мізерного переліку письмових джерел, який сьогодні є доступним для досліджень, вистачить лише на часткову, фрагментарну реконструкцію. Так, аналізуючи тексти списків Руської Правди (Поширена редакція, Суд Ярослава Володимировича) [6] ми бачимо згадку про дитину як про суб'єкт права по спадкових справах і про опіку в Київській Русі. Наприклад, у статтях 94, 98, 99, 100, 103-105 документа записано :

«94. Якщо залишаться **діти від першої жінки**, то вони візьмуть те (що належить) їх матері; якщо навіть їх померлий батько заповідав (це майно другій) жінці, все рівно вони візьмуть собі (належне) їх матері.

98. А ось (установлення) про спадщину**.** Якщо залишаться у (якого-не будь) мужа **діти від раби**, то вони в спадщині не приймають участі, але одержують разом з матір'ю волю.

99. Якщо залишаться в домі (після смерті батька) **малолітні діти** і не будуть ще здатні самі про себе піклуватись, а їх матір вийде (знову) заміж, то віддати їх разом з рухомим і нерухомим майном під опіку найближчому родичу до повноліття; (при цьому) товар передавати (*опікуну*) у присутності свідків; а що (надалі) він наживе, віддаючи той товар під проценти, або пускаючи його в торговий обіг, то, повернувши їм (*тобто опікаємим*) самий товар, хай він візьме собі прибуток, бо кормив і піклувався про них; якщо ж буде приплід від челяді чи від скота, то це все взяти (*опікаємим*); якщо ж (він) що-небудь втратив, то за все йому (належить) заплатити тим самим дітям готівкою; якщо ж прийме (*під опіку*) дітей з (їх) спадком вітчим, то умови договору (будуть) ті ж самі.

100. Але батьківський двір завжди без розділу (передається) **молодшому синові.**

103. А до виділу матері дітям справи немає; кому ж (свій виділ) віддасть мати, той (його) і візьме; чи оддасть всім (**своїм дітям**), то всі (його) розділять (між собою); чи умре (мати) без заповітного розпорядження, то (її статки) взяти тому, у кого вона жила на дворі і хто її годував.

104. Якщо залишаться **діти від одної матері, але від двох (різних) батьків**, то одні (беруть) спадок свого батька, а інші – свого.

105. Якщо вітчим розтратить що-небудь (з майна) батька **своїх пасинків**, то (після його смерті) їх (зведеному) брату (тобто сину вітчима), згідно з показами свідків (належить їм все) повернути, а що (дісталось) йому (у спадок) від свого батька, тим він володіє» [6, с. 46-47] (виділення і підкреслення не є оригінальними. – Н.Є).

Безумовно, що враховуючи загальний рівень розвитку права в Київській Русі ми не побачимо теоретичного тлумачення терміну «дитина», але разом з тим ми бачимо певну правову класифікацію

дефініції: «діти від першої жінки, діти від раби, діти від одної матері, але від двох (різних) батьків, пасинки» що демонструє нам не тільки ступінь спорідненості, а і подекуди примітивну конкретизацію їхнього віку, наприклад – «малолітні діти» тощо.

У джерелах права Київської Русі домонгольського періоду, схожі терміни можна знайти наприклад у тексті Статуту князя Ярослава Володимировича про церковні суди – досить відомого джерела в історії церковного права. Оригінал пам'ятки не зберігся, проте відомо понад 90 її списків, вміщених у літописах і кормчих книгах XV – XIX століть. Враховуючи імовірні погрішності при переписуваннях Уставу, ми все ж таки можемо побачити термін «дитятя» у статтях 5 і 6 з його Розширеної редакції:

«5. Аще же девка блядеть или дитяти добудеть у отца, у матери или вдовою, обличивше, пояти ю в дом церковный.

6. Тако же и женка без своего мужа или при мужи дитяти добудеть, да погубить, или в свиньи ввержеть, или утопить, обличивши, пояти (и) в дом церковний, а чим ю паки род окупить» [7, с. 37].

В статті 43 Статуту ми також можемо побачити ще один термін, яким зазвичай називали неповнолітніх осіб в Київській Русі і приблизно до XVII століття – «**отрок**»: «43. Аще ли сын биеть отца или матерь, да казнять его волостельскою казнию, а митрополиту в дом церковный такий отрок» [7, с. 37]. Вживаний термін має старослов'янське походження і пов'язувався з неповнолітньою особою від 7 по 14 років. Але у контексті цієї статті етимологія терміну є досить складною, бо під терміном «син» не має позначки вікової приналежності.

Термін «дитина» також присутній ще в одному документі тої історичної епохи. Це – «Поучення Володимира Мономаха» – визначна пам'ятка літератури Київської Русі. У тексті документу ми також бачимо використання терміну «дитина»: «Да дѢти мои, или инъ кто, слышавъ сю грамотицю, не посмѢйтеся, но ему же люба дѢтий моихъ, а приметь е в сердце свое,…» [8]. У наведеному фрагменті ми не бачимо чітко визначеного вікового параметру. Його скоріше можна віднести до категорії «нащадки» без прив'язки до конкретного віку, тобто включаючи і дітей і онуків і правнуків князя. Отже поняття «дитина», «син», «чадо» у віковому сенсі тут не має чітких параметрів. Для більш детальної реконструкції правового становища дитини в Київській Русі нам бракує матеріалів з норм звичаєвого (неписаного) права. Усні традиції були не менш важливими за норми позитивного права, але їх більша частина була втрачена або трансформована.

Виходячи з аналізу збережених джерел права ми констатуємо той факт, що правовий статус дитини в Київській Русі був досить

неоднорідним і залежав від сукупності факторів. Наприклад від її приналежності до певної соціальної, релігійної або іншої групи населення в державі. Діти фактично знаходились у безпосередній залежності від волі батьків, але за окремих обставин, ще до свого повноліття, могли мати значні права. Протилежністю може бути приклад правового становища дитини холопів, які самі були об'єктами права, отже відповідний статус – «приплід» зазвичай надався і їхнім нащадкам, за винятком окремих випадків. Правовий статус підлітка «отрока» міг змінитись і у контексті одруження, яке ставало свідченням переходу підлітка у доросле і повноправне життя.

Тут також важливо звернути увагу на те, що сучасні Історико-культурологічні дослідження аналізу соціального статусу дитини у різні періоди історії дозволили виділити 6 модифікацій соціального статусу дітей, де: «…діти не визнаються членами суспільства; діти визнаються залежними, підлеглими членами суспільства; діти мають «відтермінований» статус, вони лише майбутні члени суспільства; діти – учні, вихованці; діти – особистості, що лише розвиваються; діти – рівноправні члени суспільства» [9, с. 81]. Але проблемність запропонованої класифікаціє у контексті її застосування в історичних реконструкціях доби Середньовіччя є очевидною. Нам бракує чітких даних для відповідних висновків через брак достовірної інформації.

Отже, з наведеного ми бачимо, що в Київській Русі доктрини про права дитини не існувало. Разом з тим, аналіз джерел права тої доби свідчить про те, що законодавці все ж визнавали потребу захисту прав дітей і неповнолітніх у сфері права. Інші питання, наприклад у сфері виховання та навчання дитини віддавались на розсуд Церкви і родини. Регулювання цих відносин відбувалось за допомогою норм звичаєвого та церковного права. В Київській Русі Церква лише починала перебирати на себе функції унормування родинного життя, тоді як держава закріплювала норми для захисту переважно майнових прав дитини. Ці пояснення ґрунтувались на матеріалах церковних догм, що складалися ще з раннього християнства і на висновках видатних теологів Середньовіччя. Подальші усвідомлення місця і значення дитини на українських землях XIII-XVI століть буде пов'язане і з уявленням теологів та філософів Європи про природу людини. З часів Середньовіччя, періодизація життя людини була чітко визначена і переважно пов'язувалась з природними циклами. Але з ускладненням суспільних відносин та оформленням феодальних стосунків на українських землях, з поступовим розвитком поняття «закон» у форматі «Lex», дитина все частіше потрапляла до поля зору світських законотворців.

Література:

1. Delimata M. Dziecko w Polsce sredniowicznej. Poznan: Wydawnictwo Poznanskie, 2004. 259 s.
2. Кривачук Л.Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства: формування та реалізація. Львів : ЛДФА, 2012. 480 с.
3. Скердюк І. Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ: КІС, 2018. 456 с.
4. Гошко Т. Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження; Монографія у 2-х томах. Т. І: Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття / Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. К.: Критика, 2019. 564 с.
5. Postman Neil Disappearance of Childhood. New York : Vintage books. 1994. 151 p.
6. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. /укл. Г.Г. Демиденко, В.М. Єрмолаєв. Х. : Право, 2014. С. 37-48.
7. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. за ред. В.Д. Гончаренка. К.: Ін Юре. Т 1. З найдавніших часів до початку XX ст. 1997. 656 с.
8. Поучення Володимира Мономаха. Переклад Л. Махновця. Ізборнік. URL : http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm
9. Гаєвська Т., Вишневська Г. Трансформація цінності дитинства в контексті суспільних змін: культурологічний вимір. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 27. 2018 С. 79-86.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-24

РОЗШИРЕННЯ ГОРИЗОНТІВ – ПРАВИЛА ГРИ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ

Жукова Надія Дамірівна
адвокат, спеціаліст з міжнародного комплаєнс-контролю
м. Харків, Україна

Україна впевнено йде шляхом світової інтеграції, а український бізнес, навіть в екстремальних умовах війни та зумовлених нею економічних проблем, доводить міжнародній спільноті, що українські товари та послуги є одними з найякісніших в світі. Міжнародна торгівля дає можливість українським підприємствам активно

розвиватися, створювати робочі місця, розбудовувати економіку країни, впроваджувати нові технології та залучати додаткові ресурси та інвестиції.

Разом з тим, нові можливості зумовлюють нові виклики для власників та працівників українських підприємств. Це і вимоги щодо сертифікації продукції та стандартизації процесів, і планування з врахуванням міжнародних ринкових тенденцій та валютних ризиків, і розуміння функціонування системи міжнародної торгівлі, її правил та регулятивних механізмів.

В таких умовах перед українським юристом постають відповідні цікаві, але непрості задачі: розуміння сутності та особливостей зовнішньоекономічних контрактів, правил Інкотермс (Incoterms®) [1], особливостей договорів перевезення, у тому числі морського, залізничного, авіа перевезень та/або їх комбінацій, страхування вантажів, митного регулювання – як при експортних операціях, так і знання норм, тарифів та можливих обмежень щодо імпорту відповідних товарів до країни призначення, тощо.

Звичайно, ринок юридичних послуг в Україні та за її межами, представлений консалтинговими й юридичними компаніями, зокрема зі світовим ім'ям, пропонує весь спектр відповідного правового супроводу. Проте такі послуги зазвичай є досить дорогими й іноді недоступними для малих та середніх українських підприємств.

Тож непоодинокими є випадки, коли через недоступність належного юридичного супроводу міжнародної торгівлі, незважаючи на високий експортний потенціал, українські компанії не можуть ефективно оцінити перспективу освоєння нових ринків і можливостей та залишаються працювати виключно у внутрішньому сегменті. Або ж, недостатньо оцінивши ризики, підприємства зазнають втрат через недобросовісних міжнародних перевізників, експедиторів, контрагентів чи невраховані регуляторні норми в країні імпорту.

В цьому контексті слід відмітити, що система української освіти та розвинуті внутрішні правові інститути та механізми, а також широка інтегрованість міжнародних норм в національне законодавство, дають українським юристам можливість швидко аналізувати, та професійно розуміти міжнародні норми, правила та стандарти. Тож, при наявності відповідних інструментів та інформаційних ресурсів, що стали результатом практичних кроків юридичного супроводу міжнародної торгівлі, українські правники, які не спеціалізувалися в даній сфері, зможуть ефективно адаптуватися до нових викликів і підвищити рівень правового захисту компаній, та, навіть допомогти визначити новий курс розвитку для бізнесу.

Серед широкого різноманіття інформації, доступної в мережі інтернет, вочевидь можна самостійно знайти необхідні ресурси щодо окреслених питань. Проте великий обсяг даних та обмежений час, який штатні юристи можуть виділити для вивчення нових аспектів у процесі їх щоденної роботи, роблять ефективне освоєння і впровадження нових знань у бізнес-процеси складним завданням. Аналіз наявних в Україні безкоштовних ресурсів та платформ, що декларують мету супроводу експортних процесів для бізнесу, виявив майже повну відсутність будь-яких системних даних та актуальної теоретичної і практичної інформації, які необхідні українському юристу та українському бізнесу, аби зробити їх перші кроки в міжнародній торгівлі безпечними та успішними.

Таким чином, систематизація ресурсів та знань в сфері міжнародної торгівлі для забезпечення розуміння правниками її фундаментальних принципів і точок контролю, а також наявність інформації щодо актуальних джерел міжнародних норм та правил, регулювання імпортних та експортних процедур, дозволить штатним юристам тисяч українських компаній з нереалізованим експортним потенціалом вирішити актуальні на сьогодні правові завдання, тим самим сприяючи розвитку української економіки. Крім того, такі інструменти значно спростять підвищення рівня знань для молодих спеціалістів в галузі юриспруденції, що не мають великого практичного досвіду та намагаються знайти для себе цікаву та перспективну сферу діяльності.

Для прикладу ефективного ресурсу в даному аспекті можна навести інформаційну систему, впроваджену в Сполучених Штатах Америки. Це онлайн-платформа, розроблена Міжнародною торговою адміністрацією США (International Trade Administration, ITA) [2], яка містить бази даних, аналітичні інструменти та ресурси для бізнесу, що допомагають компаніям орієнтуватися на міжнародних ринках. Платформа надає доступ до інформації щодо торговельних можливостей, митних процедур, експортних вимог та особливостей зовнішньоекономічних контрактів щодо поставки товарів, пошуку відповідних ринків збуту продукції, контрагентів та партнерів, а також проводить моніторинг торгових обмежень і регуляторних змін. Інформація подається як у вигляді навчальних відеоматеріалів з доступним та кваліфікованим роз'ясненням «правил гри» у міжнародній торгівлі, так і у формі систематизованих даних, практичних прикладів, зразків та відповідей на найчастіші запитання.

Подібний ресурс в Україні беззаперечно стане важливим інструментом для українських правників, підтримає українські

компанії в досягненні конкурентних переваг на глобальному рівні та сприятиме економічного розвитку нашої держави.

У цьому контексті варто також звернути увагу на аналітичні дані, представлені в Карті експортного потенціалу (Export Potential Map) [3] – платформи, створеної за сприяння Центру міжнародної торгівлі (International Trade Centre, ITC), яка, використовуючи методологію Індексу експортного потенціалу (Export Potential Indicator, EPI) та Індексу диверсифікації продуктів (Product Diversification Indicator, PDI) [4], дозволяє визначити товари та ринки збуту з високим експортним потенціалом, а також виявити можливості для диверсифікації і розвитку міжнародної торгівлі, та, зокрема, українського експорту. Так, зведені аналітичні дані щодо наявного та потенційного глобального експорту української продукції, розкривають можливості як вже розвинутих експортних позицій (соняшникова олія, кукурудза, пшениця тощо – з додатковим потенціалом понад 5 мільярдів доларів на рік), так і тих, що мають значний потенціал для диверсифікації та розвитку. До таких продуктів відносяться меблі, мед, цукор, концентрований яблучний сік, та інші, для яких існують широкі незадіяні можливості для експорту на нові ринки [5].

Отже, створення української інтегрованої онлайн-платформи з безкоштовним доступом до аналітичних інструментів та знань з міжнародної торгівлі сприятиме розвитку правової системи в Україні, надаючи правникам необхідні ресурси для ефективної роботи з міжнародними нормами та стандартами, та допоможе відкрити нові горизонти для розвитку компаній, що, в свою чергу, сприятиме глобальному економічному розвитку України.

Література:

1. Міжнародна торгова палата (International Chamber of Commerce, ICC). Incoterms® 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://iccwbo.org/business-solutions/incoterms-rules/incoterms-2020/. – Дата доступу: 15.01.2025.

2. Міжнародна торгова адміністрація США (International Trade Administration, ITA), підрозділ Міністерства торгівлі США (U.S. Department of Commerce). Як експортувати (Learn How to Export) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://www.trade.gov/learn-how-export. – Дата доступу: 15.01.2025.

3. Карта експортного потенціалу (Export Potential Map) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://exportpotential.intracen.org/en/. – Дата доступу: 16.01.2025.

4. Центр міжнародної торгівлі (International Trade Centre, ITC). Методологія оцінки експортного потенціалу та диверсифікації

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://umbraco.exportpotential.intracen.org/media/cklh2pi5/epa-methodology_230627.pdf. – Дата доступу: 16.01.2025.

5. Центр міжнародної торгівлі (International Trade Centre, ITC). Потенціал експортних товарів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://exportpotential.intracen.org/en/products/tree-map?fromMarker=i&exporter=804&toMarker=w&market=w&whatMarker=k. – Дата доступу: 16.01.2025.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-25

СУТНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА ПРОЦЕСИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Захаров Володимир
аспірант
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Теорія інтересів визначає види інтересів, які забезпечуються окремими правовими нормами (принципами), та вказує напрямки правового регулювання конкретних суспільних інтересів або дій. Ця теорія спрямована у першу чергу на виявлення публічного інтересу [1, с. 87]. Причому віднесення того чи іншого інтересу до публічного не може бути постійним. Під впливом різних чинників ті чи інші інтереси можуть перетворюватися на публічні, а публічні переходити в розряд приватних. Іншими словами, мають здійснюватися перегляд та переоцінка тих чи інших інтересів на предмет можливості/неможливості їх віднесення до інтересів публічних. Це завдання є надзвичайно важливим для держави, яка сповідує принципи демократії та правової державності, бо розширювальне тлумачення категорії «публічний інтерес» може призвести до формування патерналістської держави, що під егідою захисту публічного інтересу буде втручатися у всі (багато) сфер життєдіяльності своїх громадян. З огляду на це рішення про віднесення того або іншого інтересу до категорії публічного має бути належним чином обґрунтоване; держава (в особі відповідних органів чи посадових осіб) повинна пояснити необхідність такого кроку. Постійні і неналежним чином обґрунтовані зміни обсягу публічного інтересу можуть стати підставою для підозри

держави (у широкому розумінні цього слова) у підтримці вузьковідомчих чи корпоративних цілей, які не мають нічого спільного із загальним благом [2, с. 10].

Так чи інакше, важко спростувати факт того, що у наслідок інтеграції інформаційних технологій у різні сфери суспільного життя віднесення того або іншого інтересу до категорії публічного стає більш динамічним і контекстуально зумовленим. З одного боку, це позитивне явище, що репрезентує відповідальний підхід влади до соціально-функціональних завдань держави сервісного типу, однак з іншого – це також чинник виникнення значних соціальних напружень та етичних дебатів, пов'язаних з питаннями безпеки, рівності та інклюзії.

На щастя, представники влади усвідомлюють ризики та загрози легковажного ставлення до процедур диджиталізації і цифровізації процесів та механізмів забезпечення публічних інтересів. Свідченням цього є поетапне впровадження цифрових технологій до сфер публічного адміністрування. Завдяки цьому публічна адміністрація працює більш ефективно та злагоджено, перепрофільовується на оновлені засади діяльності, які об'єктивують її оптимальність, простоту, захищеність систем та інтересів громадян, професіоналізм, орієнтацію на результат, стабільність та стійкість систем до глобалізаційних викликів [3, с. 75] тощо.

На нашу думку, з-поміж іншого за сучасних умов глобальна інформатизація процесів і механізмів забезпечення публічних інтересів має ряд таких позитивних наслідків: 1) оптимізація діяльності публічної адміністрації інституційно-кадровим аспектом, спрощення процедурної складової механізму прийняття управлінських рішень з одночасним підвищенням рівня відповідальності уповноважених осіб за їхню ефективність та легітимність (здебільшого соціальним контекстом); 2) розширення меж громадської участі у питаннях публічного значення, зростання ваги соціальної думки при прийнятті рішень та реалізації програм стратегічного розвитку; 3) посилення оперативної реакції на суспільні потреби, зменшення часу на отримання та обробку інформації.

Література:

1. Калюжний Р. А. Публічний інтерес у адміністративному праві. Pojecie interesu w naukach prawnych prawie stanowionym i orzecnictwie sadowym polskii ukrainy. Вид.: uniwersytetu marii curie-sklodowskiej. Lublin. 2006. С.85–93.

2. Мельник Р. Публічний інтерес у публічному управлінні: вихідні позиції доктринального розуміння і практичного застосування

(за законодавством України та Казахстану). Administrative law and process. 2022. № 2 (37). С. 5–20.

3. Савченко О. Систематизація наукових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022. № 2 (76). С. 72–76.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-26

ELECTRONIC COMMERCE AND LEGAL PROTECTION OF TRADEMARK RIGHTS

Zinych Liubomyr Vasylovych
Candidate of Law Science, Associate Professor,
Doctoral candidate at the Department of Constitutional, International and Administrative Law,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Electronic commerce has transformed the landscape of retail and service delivery, with significant implications for trademark protection. As businesses increasingly operate online, trademark enforcement to protect brand identities from infringement and unfair competition in a dynamic digital marketplace has become critical [1]. The legal framework for trademark registration and protection provides companies with a mechanism to enforce their rights and prevent unauthorized use, which is critical to maintaining consumer trust and marketplace integrity [2].

Trademark registration is the cornerstone of this legal framework, enabling companies to ensure exclusive rights to their trademarks, thereby deterring potential infringers [1]. Registered trademarks not only enhance brand value and customer loyalty, but they also serve as an important tool for identifying the source of goods and services in an era dominated by online shopping. [3] However, the rise of e-commerce has also led to various forms of trademark infringement, such as counterfeiting and cybersquatting, which complicate enforcement efforts and pose significant risks to brand reputation and consumer safety. [4]

As digital markets continue to evolve, comprehensive brand protection and enforcement strategies remain essential for companies seeking to survive in an increasingly competitive environment. [5]

The trademark legal framework plays a vital role in protecting and enforcing trademark rights in the context of e-commerce. The framework includes various

laws and regulations governing the registration, use, and protection of trademarks, enabling companies to protect their brands from infringement and unfair competition in an increasingly digital marketplace [1].

Trademark registration is an important process that plays a vital role in protecting the interests of businesses and consumers in the competitive e-commerce environment. By formally confirming ownership of a brand, companies gain legal validation that effectively protects their brand image. Registration grants the state exclusive rights to use the trademark, deterring potential infringers and allowing for treble damages in the event of infringement.

One of the main benefits of trademark registration is the ability to increase brand equity and market visibility. Registered brands not only embody credibility and professionalism, but also increase consumer trust and loyalty. The presence of the ® symbol can act as a deterrent to competitors and reduce the likelihood of costly litigation and rebranding efforts. In addition, trademark registration formally recognizes a brand's unique identity and ensures that consumers can identify the source of a product or service, which is critical to making informed purchasing decisions [6].

Trademark infringement in the e-commerce space presents significant challenges for brand owners, as digital marketplaces are often characterized by a large number of third-party offerings. This environment makes it difficult for companies to effectively monitor and enforce their trademark rights, leading to various forms of unauthorized use, such as counterfeit products, misleading advertising, and unauthorized sales of branded goods, which cause consumer confusion and damage brand reputation [4].

Trademark infringement in e-commerce can manifest itself in a variety of ways, including the misuse of registered trademarks in product listings, which can mislead consumers into thinking they are purchasing legitimate products [7]. In addition, issues such as domain name cybersquatting (where individuals register domain names that are identical or confusingly similar to registered trademarks) further complicate the situation. These activities not only infringe trademark rights, but also undermine brand integrity, making enforcement increasingly difficult in the borderless online trading environment.

The unique characteristics of e-commerce, such as the large volume and speed of transactions, make trademark enforcement difficult. E-commerce platforms often act as intermediaries to mitigate and combat violations [6]. In addition, the lack of appropriate mechanisms to monitor third-party listings on these platforms exacerbates the problem and leads to increased risks for brand owners.

Brands should actively monitor online listings and take immediate action upon identifying potential infringements, such as sending cease-and desist

letters or leveraging e-commerce platform mechanisms to report violations. In severe cases, pursuing legal action may be necessary to regain control over intellectual property, although this can be complex and resource-intensive.

Enforcement of trademark rights is a critical aspect of maintaining the integrity and value of trademarks in the marketplace. This progress involves taking legal actions to protect a trademark owner's exclusive rights against unauthorized use, which can lead to consumer confusion and damage to brand reputation.

Trademarks infringement refers to unauthorized usage that causes confusion among consumers regarding the source of goods or services. Counterfeiting, a more severe form of infringement, involves the production and distribution of goods bearing fake marks, which can significantly harm consumer trust and brand identity. Therefore, robust legal frameworks and vigilant enforcement are essential for trademark owners to protect their intellectual property rights effectively.

When unauthorized use is identified, trademark owners often initiate enforcement actions through cease-and-desist letters. These formal communications inform infringers of their unauthorized usage and request immediate cessation of such activities. A well-crafted cease-and-desist letter should outline the trademark owner's rights, provide evidence of infringement, and state the specific relief sought, creating a foundation for potential legal actions if compliance is not met.

Following the issuance of a cease-and-desist letter, negotiations may ensue. Trademark owners often seek to resolve disputes amicably to avoid costly litigation, allowing for potential settlements that can include licensing agreements or financial compensation.

Trademark have access to various legal remedies to protect their rights. Civil remedies typically involve seeking monetary damages and injunctions to stop infringing activities. In certain cases, courts may grant injunctive relief, preventing the infringer from continuing their unauthorized actions, thereby deterring similar misconduct by others. Additionally, criminal remedies may be pursued in instances of willful counterfeiting, with authorities imposing fines or imprisonment on guilty parties.

To enhance trademark protection, businesses are encouraged to develop proactive enforcement strategies. This includes conducting through brand audits to identify vulnerabilities and high-risk zones, allowing for targeted enforcement efforts. Continuous monitoring and adaptation of protection strategies are also vital, ensuring that businesses remain responsive to emerging threats in the digital marketplace.

The digital landscape presents unique challenges for the protection of trademark rights. With the rapid proliferation of online platforms and ease of

setting up e-commerce websites, businesses face significant hurdles in enforcing their trademark rights effectively.

The anonymity of online infringers complicates the process of identifying defendants, making it difficult to serve notice and deliver cease-and-desist requests. This inability to pinpoint the parties responsible for infringement renders legal action nearly impractical.

The rampant issue of counterfeiting in the e-commerce sector poses a significant threat not only to brand integrity but also to consumer safety. The proliferation of counterfeit products can lead to consumer harm, as these goods may be of inferior quality or even dangerous. Moreover, the ease with which counterfeiters can replicate products online exacerbates the difficulty brands face in protecting their trademarks. Effective intellectual property enforcement mechanism are essential to combat this growling challenge in the digital marketplace.

In response to these challenges, legislation has been proposed to address the threats posed by counterfeit goods in online marketplaces. This legislation aims to hold e-commerce platforms accountable for the sale of counterfeit products and to encourage better monitoring practices among third-party sellers. By enacting such laws, the intent is to bolster trademark protections and enhance consumer safety in an increasingly complex digital environment.

References:

1. Trademark case law precedents. URL: https://aaronhall.com/trademark-case-law-precedents/

2. Protecting your intellectual property in E-commerce URL: https://fullyaccountable.com/protecting-your-intellectual-property-in-ecommerce/

3. Understanding trademark legal framework: a comprehensive guide. URL: https://lawslearned.com/trademark-legal-frameworks/

4. How to use trademarks to protect your eCommerce business URL: https://lawslearned.com/trademark-legal-frameworks/

5. Understanding Intellectual property: A Guide for Navigating E-commerce Business. URL: https://www.tomfanelli.com/intellectual-property-for-e-commerce/

6. Trademark protection in E-commerce. URL: https://aaronhall.com/trademark-protection-in-e-commerce/

7. Trademark infringement in the Digital Age. URL: https://www.insightsforprofessionals.com/management/compliance/use-trademarks-protect-ecommerce-business

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-27

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНІ

Зінченко Роман Миколайович
кандидат юридичних наук,
Національна академія Служби безпеки Украини
м. Київ, Україна

Нині сучасне світове суспільство стоїть на порозі переходу до нового технологічного устрою й певних економічних зрушень. З історичного погляду період епохи змін характеризується спалахами революцій, війн, соціальних катаклізмів, катастроф. Тобто, це час, коли руйнується звичний, усталений порядок, при цьому обрис майбутнього ще не повністю зрозумілий. Замість порядку настає хаос, із якого, як справедливо зазначив Фрідріх Ніцше, знову народжується порядок. Яким він буде, поки сказати важко з огляду на складності прогнозування нелінійних процесів. Проте очевидно одне: людство очікує довга смуга нестабільності, а державу, як форму організації суспільства, – боротьба за своє місце в новій глобальній ієрархії.

Фактично на наших очах народжується нова реальність, де одні гравці намагаються утримати свій вплив, а інші, поступово набираючи силу, все жорсткіше руйнують чинний порядок речей. З великою швидкістю змінюється геополітична обстановка на мапі світу. Це, в свою чергу, веде до певних змін геополітичних і геоекономічних процесів, що пов'язані з питаннями забезпечення безпеки та миру у різних регіонах світу.

Глобальна система безпеки перебуває в глибокій кризі. Міжнародні організації вже не в змозі належно й своєчасно реагувати на виклики, що виникають. Різноспрямованість цілей провідних країн світу веде до експоненціального зростання міжнародної напруженості, генеруючи нові загрози, що змушує шукати жорсткі відповіді на зміни в обстановці з метою захисту державних інтересів. Міжрелігійні та міжцивілізаційні протиріччя набувають усе більш загрозливих рис. Виникаючі розбіжності стає практично неможливо розв'язати шляхом дипломатії та права. Особливе місце в списку глобальних загроз займає тероризм, який так само зазнає суттєвих трансформацій.

Із квітня 2014 року на сході України проводилась широкомасштабна антитерористична операція із залученням сил та засобів багатьох суб'єктів боротьби з тероризмом, використанням усього арсеналу військових методів і за ознаками фактично являла собою повноцінний локальний збройний конфлікт, ускладнений гібридними технологіями

різного виду. З квітня 2018 року формат антитерористичної операції був змінений на операцію Об'єднаних сил. З початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року формат операції Об'єднаних сил було змінено. В Україні введено військовий стан. Тому можна стверджувати, що із початку протидії військовій агресії змінилася й парадигма мислення українського народу. Відсутність прогресивних механізмів протидії військовій агресії вказує на певну кризу наявних стратегій боротьби з цією загрозою та вимагає створення нової композитної стратегії.

Можна з впевненістю сказати, що повномасштабна військова агресія рф проти незалежної, суверенної держави України поділила історію світу на «до» і «після». У результаті нападу була трансформована безпекова, політична, економічна та гуманітарна карта світу. На новий рівень світової цивілізації піднялося питання війни та миру. Нової актуальності набули теми реформування та посилення світової правової системи.

Так, на прикладі військової агресії рф проти України можна бачити неефективність сучасних стратегій, у тому числі системи сучасної світової правової безпеки. Сутність політики рф вказує на те, що норми сучасного права є, м'яко кажучи, неефективними щодо «певних» країн.

Отже, війна в Україні підняла ціли кластери проблемних питань у правовій, глобальній, регіональній системах світової безпеки.

Зрозумілим є те, що війну в Україні не можна розглядати окремо від геополітичного контексту. Відмова Заходу від прямого втручання в конфлікт на боці України, обмежена військово-технічна допомога, прагнення низки країн до укладення угоди з москвою за рахунок інтересів Києва є підтвердженням того, що Захід не готовий до повномасштабної конфронтації з рф через Україну. Так, колишній глава Національного інституту стратегічних досліджень України Андрій Єрмолаєв зазначав: «Якщо ще років 5-7 тому Україна розглядалась як частина проєкту нової Центральної Європи і як новий драйвер (аж до компліментів про майбутнє новому економічному лідеру), то тепер максимум, який допускають наші партнери, – це формування буферної зони, що відокремлює кризовий Євросоюз від агресивної росії. А в буферні зони, як відомо, не інвестують. Їх утримують» [1]. Крім того, з погіршенням соціально-економічного становища, існує ризик внутрішніх потрясінь, які можуть призвести до дестабілізації ситуації всередині країни, чим можуть скористатися всі зацікавлені в такому сценарії сили. Нині в Україні склалися досить сприятливі внутрішні і зовнішні теророгенні фактори розповсюдження тероризму та розвитку дестабілізуючих процесів. Зростає кількість

«незадоволених» станом реформування економіки, велика різниця між бідними й багатими, кількість соціальних конфліктів. Як наслідок, загрози національній безпеці вже не розглядаються у вузькій площині, чи військовій, інформаційній, оборонно-промисловій, фінансовій, енергетичній, транспортній, чи інших сферах, а дедалі більше стають комбінованими. Тому своєчасне виявлення загроз та вжиття превентивних заходів є невід'ємним і першочерговим завданням усіх силових структур, що мають у своєму підпорядкуванні підрозділи, призначені для проведення спеціальних операцій. Окремого контролю і моніторингу з боку правоохоронних органів, спеціальних служб вимагають процеси протидії та запобіганню розвитку терористичних загроз. Саме тероризм став загрозою не тільки для окремих людей, народів, а й для всього людства в цілому.

Дивлячись вперед та аналізуючи геополітичну обстановку сучасного світу важко прогнозувати як саме буде виглядати майбутня Україна та якою буде її правова система. Всі державні органи на чолі з Президентом України прикладають максимальних зусиль для того, щоб Україна була країною переможницею. Для України та її союзників, а саме США та Європи, доцільним було б використання практичного досвіду протидії країні агресору. Цілком логічним було б надання Україні членства в НАТО і ЄС, включення України до поясу протиракетної та протиповітряної оборони НАТО. Це сприяло б побудові сучасної, ефективної системи оборони, проведення сучасних реформ (у тому числі у галузі права), створенні колективної системи безпеки. Метою реформ є становлення України як незалежної і суверенної держави, гідного і рівного суб'єкта міжнародних відносин, учасницею систем політичного, економічного, правового, військового та гуманітарного співробітництва.

Боротьба України проти військової агресії рф є прикладом для усього світу. Будь-яка агресія – це система, що включає в себе не тільки чисто військову, а й військово – політичну, економічну та інформаційно – правову складову. Боротьба проти агресії рф виявила протиріччя демократичного і авторитарного світу, що зумовлені економічною та політичною конкуренцією. Україна знаходиться у незворотньому процесі розвитку демократії, права та цивілізаційних цінностей суспільства загалом.

Література:

1. . Єрмолаєв А. Країні потрібний перепочинок [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв // Дзеркало тижня – 2016. – 8 квітня. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/socium/strane-nuzhna-peredyshka-_.html.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-28

КОМПЕТЕНТНІ ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Зубенко Сергій Євгенович
аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна
https://orcid.org/0009-0008-4565-6552

Взаємодія держав щодо реалізації можливостей міжнародного співробітництва під час кримінального провадження здійснюється в особі компетентних правоохоронних органів, установ та міжнародних організацій. Співпраця в межах провадження досудового розслідування є важливим аспектом, що дозволяє протидіяти транснаціональним злочинам, забезпечувати кримінальне переслідування та удосконалювати механізми і методики розслідування кримінальних правопорушень. Зважаючи на те, що міжнародне співробітництво здійснюється відповідно до національного законодавства, міжнародних договорів і угод, ратифікованих і підписаних Україною, актуальним є визначення компетентних правоохоронних органів у сфері міжнародного співробітництва та надання правової допомоги, а також вивчення їх повноважень.

Компетенція національних правоохоронних органів, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва визначена КПК України, законами, міжвідомчими і підзаконними актами, а також міжнародними договорами і угодами.

Відповідно до КПК України центральними органами, які мають повноваження у сфері міжнародного співробітництва, зокрема надання взаємної правової допомоги є:

1) Офіс Генерального прокурора (звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів);

2) Національне антикорупційне бюро України (здійснює функції центрального органу України при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, що віднесені до підслідності НАБ України);

3) Міністерство юстиції України (звертається із запитами судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав) [1].

Міжнародне правове співробітництво під час кримінального провадження здійснюється органами прокуратури України відповідно до Конституції України, чинного законодавства та міжнародних договорів, а також без договору у випадках, коли для належної реалізації завдань і функцій прокуратури необхідне застосування норм міжнародного права або взаємодія з іноземними державними інституціями чи міжнародними організаціями. Одним із досить важливих напрямів взаємодії органів прокуратури України із компетентними установами іноземних держав та міжнародними організаціями є виконання у межах компетенції прокуратури зобов'язань України за міжнародними договорами про міжнародно-правове співробітництво під час кримінального провадження, зокрема кримінальне провадження у порядку перейняття [2, с. 87]. Офіс Генерального прокурора виконує функції центрального органу України у сфері міжнародного співробітництва, який забезпечує реалізацію міжнародних договорів і угод щодо надання правової допомоги, що полягає в отриманні і направленні запитів про надання правової допомоги, розгляд запитів органів досудового розслідування України щодо надання правової допомоги компетентними органами іноземних держав.

Кримінальним процесуальним законодавством не визначено повноваження правоохоронних органів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, проте, вивчення міжвідомчих нормативно-правових актів та міжнародних угод надає можливість зробити висновок, що до компетентних правоохоронних органів, що здійснюють міжнародне співробітництво належать:

1) компетентні установи іноземних держав, визначені міжнародними договорами і угодами (окружні суди, прокуратура, юстиція, поліція), а також міжнародні організації (Європол, Інтерпол, Міжнародний кримінальний суд);

2) правоохоронні органи України уповноважені на надання правової допомоги і міжнародне співробітництво:

- центральні органи (Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України, Національне антикорупційне бюро України);
- органи, які відповідно до покладених на них обов'язків здійснюють міжнародне співробітництво (МВС України, Національна поліція, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 07.12.2024).
2. Курбатова І.С. Міжнародне співробітництво прокуратури України під час кримінального провадження в порядку перейняття // Приватне та публічне право. 2020. № 1. С. 87-91. URL: https://web.archive.org/web/20220309141748id_/http://pp-law.in.ua/archive/1_2020/20.pdf (дата звернення 28.11.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-29

ВІДМОВА У МИТНОМУ ОФОРМЛЕННІ ПРИ ДЕКЛАРУВАННІ ТОВАРУ: ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Іванченко Едуард Пилипович
кандидат юридичних наук, професор
Української технологічної академії,
радник Асоціації митних брокерів України, докторант
Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна

Митне декларування з послідуючим оформленням товару вимагає від декларанта виконання встановлених чинним законодавством певних дій. Правові відносини між декларантом та митним органом в частині відмови у митному оформленні товару врегульовані Митним кодексом України (Кодекс) [1], а саме статтею 256. Відмова у митному оформленні та обов'язки митного органу щодо роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення. У відповідності до зазначеної статті:

1. Відмова у митному оформленні – це письмове вмотивоване рішення митного органу про неможливість здійснення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через невиконання декларантом або уповноваженою ним особою умов, визначених цим Кодексом.

2. У рішенні про відмову у митному оформленні повинні бути зазначені причини відмови та наведені вичерпні роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення товарів,

транспортних засобів комерційного призначення. Зазначене рішення повинно також містити інформацію про порядок його оскарження.

3. Рішення про відмову у митному оформленні приймається в межах строку, відведеного статтею 255 цього Кодексу для завершення митного оформлення. Неприйняття такого рішення протягом зазначеного строку є бездіяльністю, яка може бути оскаржена в порядку, встановленому главою 4 цього Кодексу.

Отже, варіантами для особи, що здійснює митне декларування товару залишаються два: 1) або *виконати рішення митного органу*; 2) або *оскаржити*, як це і передбачено Кодексом.

Вчинення належного декларування товару з заповненням митної декларації (МД) забезпечує своєчасне, безперешкодне митне оформлення заявленого товару при експортно-імпортних операціях. Проблематика особливостей митного декларування товарів і пов'язаних з цим ризиків для декларанта частково розглядалася нами раніше у наукових публікаціях [2; 3], в яких доводилась необхідність та терміновість нормативно-правового врегулювання зазначеного питання. Однак ціллю даного дослідження є тільки господарсько-правовий аналіз досконалості процедури відмови у митному оформленні та обов'язки митного органу щодо роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення згідно чинного законодавства України та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та митних посередників при декларуванні товарів.

Найчастіше підставою для відмови у митному оформленні є неналежне декларування товару з боку декларанта або уповноваженою ним особою, а саме – заповнення МД з порушенням вимог Постанови Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 року № 450 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій», яким затверджено Положення про митні декларації та форми цих декларацій [4], та Наказу Міністерства фінансів України від 30.05.2012 року № 651 «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа» [5].

МД має бути оформлена за формою встановленого зразка, містити підпис особи, яка її подала, а до неї мають бути додані всі необхідні документи, перелік яких міститься у статті 335 Кодексу.

Зокрема, у МД відповідно до статті 257 Кодексу має бути зазначено: заявлений митний режим, тип декларації та відомості про особливості переміщення; відомості про декларанта, уповноважену особу, яка склала декларацію, відправника, одержувача, перевізника товарів і сторони зовнішньоекономічного договору (контракту) або іншого документа, що використовується в міжнародній практиці замість

договору (контракту), а в разі якщо зовнішньоекономічний договір (контракт) укладено на підставі посередницького договору, – також про іншу, крім сторони зовнішньоекономічного договору (контракту), сторону такого посередницького договору; відомості про найменування країн відправлення та призначення; відомості про транспортні засоби комерційного призначення, що використовуються для міжнародного перевезення товарів та/або їх перевезення митною територією України під митним контролем, та контейнери; відомості про товари; відомості про нарахування митних та інших платежів, а також про надання забезпечення сплати митних платежів; відомості про зовнішньоекономічний договір (контракт) або інший документ, що використовується в міжнародній практиці замість договору (контракту), та його основні умови; відомості, що підтверджують дотримання встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон України; відомості про документи, що надаються для митного контролю разом з МД; довідковий номер декларації (за бажанням декларанта).

У декларацію мають бути внесені лише ті відомості, які є необхідними для цілей справляння митних платежів, формування митної статистики, а також для забезпечення додержання вимог Кодексу та інших законодавчих актів. У разі належного оформлення МД: відсутність помилок, дотримано всіх вимог Кодексу, митний орган зобов'язаний її прийняти. Факт прийняття МД фіксує посадова особа митного органу.

Причини, через які митний орган може відмовити в прийнятті митної декларації, наведені у частинні 11 статті 264 Митного кодексу України. Зокрема, це такі: митна декларація не містить усіх відомостей або подана без документів, передбачених статтею 335 цього Кодексу; електронна митна декларація не містить встановлених законодавством обов'язкових реквізитів; митну декларацію подано з порушенням інших вимог, встановлених Кодексом. У всіх випадках відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні, випуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення оформлюється картка відмови за формою, затвердженою Наказом Міністерства фінансів № 631 від 30.05.2012 року «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації за формою єдиного адміністративного документа» [6] в додатку 2 до цього Порядку. Картка відмови складається за допомогою АСМО (автоматизована система митного оформлення) у межах строку, відведеного статтею 255 Кодексу для завершення митного оформлення, посадовою особою митного органу, якою прийнято рішення про

відмову. У картці відмови зазначаються причини відмови, наводяться вичерпні роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість прийняття митної декларації, митного оформлення, випуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення, а також вказується інформація про порядок оскарження рішення про відмову.

У відповідності до статті 24 Кодексу будь-яка особа має право оскаржити рішення, дії або бездіяльність митних органів до митного органу вищого рівня або до суду, якщо вважає, що такими рішеннями, діями або бездіяльністю порушено її права, свободи чи інтереси, створено перешкоди для їх реалізації або на неї незаконно покладено будь-які обов'язки.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що правове врегулювання процедури відмови у митному оформленні та обов'язки митного органу щодо роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення, відповідають чинному законодавству України та інтересам суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та митних посередників при декларуванні товарів. Дотримання вимог порядку заповнення МД забезпечить своєчасне, безперешкодне митне оформлення заявленого товару при експортно-імпортних операціях.

Література:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.

2. Іванченко Е. П. Ризики у здійсненні митної брокерської діяльності при декларуванні товарів. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 3-4 травня 2024 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, В. В. Химинець та ін. – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. –212с. С. 110-113.

3. Іванченко Е. П. Митне брокерське підприємництво: декларування товарів у межах однієї товарної позиції УКТЗЕД. Підприємництво та торгівля: сучасний стан і перспективи розвитку: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2024 р.) / відп. ред. О. М. Полінкевич, І. В. Кривов'язюк, М. В. Войчук. Електрон. дані. Луцьк: Вежа Друк, 2024. 152 с. С. 19-22.

4. Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-п#Text.

5. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа : Наказ Міністерства

фінансів України від 30.05.2012 року № 651. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12#Text.

6. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації за формою єдиного адміністративного документа: Наказ Міністерства фінансів від 30.05.2012 року № 631. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1360-12#Text.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-30

ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ВІЙСЬКОВИМИ КОНФЛІКТАМИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Калюга Каріна Вікторівна
доктор юридичних наук, професор, заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інститут економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна

Військові конфлікти супроводжуються значними змінами у соціальному, економічному та правовому житті суспільства. Однією з найважливіших проблем, що виникає в таких умовах, це зростання злочинності, пов'язаної безпосередньо з війною та її наслідками. Правопорушення цього типу мають свої унікальні риси, які відображають специфіку військових конфліктів, і потребують особливих підходів у криміналістичному дослідженні, документуванні та розслідуванні.

Правопорушення, що виникають у контексті військових конфліктів, можна класифікувати за кількома критеріями:

– за об'єктом посягання: злочини проти миру та безпеки людства: воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності, агресія; злочини проти життя і здоров'я: вбивства, катування, незаконне позбавлення волі; злочини проти власності: мародерство, крадіжки, пограбування, вимагання; злочини проти довкілля: умисне знищення природних ресурсів, підрив екологічної безпеки;

– за суб'єктом вчинення: злочини, вчинені військовими: перевищення повноважень, катування, незаконне використання зброї; злочини, вчинені цивільними особами: мародерство, колабораціонізм, незаконне зберігання зброї; злочини, вчинені організованими

злочинними групами: незаконний обіг зброї, торгівля людьми, терористичні акти;

– за формою та методами вчинення: насильницькі злочини: тортури, фізичне насильство, викрадення людей; майнові злочини: незаконне заволодіння майном, розкрадання гуманітарної допомоги; кіберзлочини: атаки на інформаційні системи, викрадення даних, дезінформація;

– за юридичною кваліфікацією: міжнародні злочини: порушення норм міжнародного гуманітарного права; злочини загально-кримінального характеру: вбивства, крадіжки, шахрайство, що загострюються під час війни [1, с. 77-87; 8].

Кількість злочинів у зоні бойових дій значно зростає через хаос, зниження рівня правопорядку, переміщення великих мас людей і обмежені можливості правоохоронних органів. У таких умовах злочинці активно користуються ситуацією, залишаючись поза увагою правоохоронних органів. Це сприяє зростанню кількості злочинів, зокрема таких, як мародерство, викрадення людей, незаконний обіг зброї та контрабанда. Збирання доказів стає значно складнішим через обмежений доступ до місць злочинів у зоні активних бойових дій. Докази часто знищуються внаслідок обстрілів, вибухів або пожеж. Ця проблема вимагає використання сучасних технологій, таких як дрони, супутникові знімки, геолокаційні дані, а також дистанційні методи документування. Судово-медичні експертизи й фото– та відеофіксація відіграють вирішальну роль у формуванні доказової бази для подальшого судового розгляду [6].

Особливості суб'єктів злочину в умовах конфлікту також заслуговують на увагу. Правопорушення нерідко вчиняють військовослужбовці або цивільні особи, які мають доступ до зброї та спеціальної підготовки. Деякі з них користуються ситуацією для особистого збагачення, вчиняючи такі злочини, як грабежі, викрадення чи насильство проти мирного населення [3].

Війна породжує нові методи вчинення злочинів, характерні для воєнного часу. Це, зокрема, незаконний обіг зброї, контрабанда гуманітарної допомоги, кіберзлочинність і поширення мародерства. Ці злочини відображають специфічні ризики й виклики, пов'язані з військовими конфліктами, і потребують нових підходів до їхнього розслідування.

Міжнародний контекст є ще одним важливим аспектом. Багато злочинів під час війни мають транскордонний характер, наприклад, порушення норм міжнародного гуманітарного права, злочини проти людяності чи терористичні акти. Їхнє розслідування вимагає співпраці

між державними органами різних країн, а також із міжнародними організаціями, такими як ООН чи Міжнародний кримінальний суд [5].

Документування злочинів стає важливим елементом боротьби з правопорушеннями. Фіксація злочинів у режимі реального часу за допомогою цифрових технологій дозволяє створювати доказову базу для майбутніх судових процесів. Це включає не лише традиційні методи, але й інноваційні, зокрема використання дронів, геолокаційних систем і супутникових знімків.

Окремо слід наголосити на етичних аспектах розслідувань у зонах конфліктів. Слідчі стикаються із наслідками насильства, руйнувань і людських трагедій, що вимагає особливої підготовки та емоційної стійкості. Важливо також забезпечити підтримку свідкам і постраждалим, які часто зазнали серйозних травмувань, як фізичних, так і психологічних [4].

Таким чином, військові конфлікти створюють комплексні умови для розслідування злочинів, що вимагає адаптації методів, міжнародної співпраці та використання сучасних технологій для подолання викликів, які постають перед правоохоронною системою.

В умовах військових конфліктів міжнародні організації відіграють ключову роль протидії злочинам, спрямованим проти миру, безпеки та людяності. Такі інституції, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний кримінальний суд (МКС), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), виступають гарантом міжнародного правосуддя та злагоди. Їхня діяльність спрямована на моніторинг ситуації, розслідування злочинів, документування порушень міжнародного гуманітарного права та підтримку постраждалих. У випадку України міжнародні організації стали важливими партнерами в документуванні воєнних злочинів і зборі доказів для судових процесів проти агресора. Зокрема, Міжнародний кримінальний суд розглядає факти злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, включно з військовими злочинами, злочинами проти людяності та геноцидом. Європейські інституції, такі як Рада Європи та Європейський Союз, підтримують Україну через санкції, які створюють тиск на державу-агресора, обмежуючи її політичний та економічний вплив. Співпраця міжнародних і національних органів є основою ефективного протистояння злочинам, які виникають унаслідок військової агресії [2, с. 85-100].

На національному рівні важливу роль у протидії правопорушенням відіграють спеціалізовані інституції, такі як Служба безпеки України (СБУ), Національна поліція та прокуратура. Їхнє завдання – не лише документування злочинів, але й оперативне реагування на порушення, пошук винних осіб та підготовка матеріалів для судових процесів.

Успішне виконання цих завдань вимагає постійного вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює питання розслідування військових злочинів і притягнення до відповідальності. Важливим є також впровадження новітніх технологій, таких як використання дронів, аналітичних програм для аналізу цифрових даних і геолокації, які дозволяють отримувати докази навіть у найскладніших умовах. Окремим аспектом є підготовка кадрів – спеціалістів із міжнародного права, криміналістики та судової медицини, які здатні працювати в умовах війни та забезпечувати якісне документування злочинів. Таким чином, взаємодія національних інституцій із міжнародними організаціями створює ефективний механізм протидії злочинам у контексті військових конфліктів [7].

Зазначимо, що злочини, пов'язані з військовими конфліктами, мають низку унікальних криміналістичних особливостей, які відрізняють їх від традиційних правопорушень і вимагають специфічного підходу до їхнього вивчення, документування та розслідування. Ці злочини часто виникають у контексті хаосу, руйнувань та ослаблення правопорядку, що значно ускладнює доступ до місць події, збір доказів і встановлення винних осіб. Зокрема, військові конфлікти породжують специфічні види злочинів, такі як воєнні злочини, незаконний обіг зброї, контрабанда гуманітарної допомоги, мародерство та кіберзлочинність. Для ефективної боротьби з такими правопорушеннями необхідна тісна співпраця між національними правоохоронними органами та міжнародними організаціями, зокрема ООН, Міжнародним кримінальним судом, ОБСЄ, які сприяють документуванню злочинів, підтримці постраждалих і притягненню винних до відповідальності. Впровадження сучасних технологій, таких як дрони, супутникові знімки, аналітичні програми й геолокаційні дані, стає невід'ємною складовою документування та збору доказів навіть у найскладніших умовах. Крім того, важливим залишається підготовка кадрів, здатних працювати у специфічних умовах війни та застосовувати норми міжнародного права. Розробка ефективних стратегій протидії злочинам воєнного часу є не лише завданням забезпечення правопорядку, а й основою для відновлення справедливості, суспільної безпеки та створення передумов для майбутнього миру.

Література:

1. Батюк О. В., Дмитров С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. Випуск 3(13). 2021. С. 77-87.

2. Главюк І. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. №5(86). 2023. С. 85-100.

3. Жидков В. Л., Жила О. Б. (2023). Доказування злочинів про колаборaційну діяльність: проблемні питання закону. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/

4. Злочинність в Україні. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Злочинність_в_Україні

5. Клименко І. В., Цуцкірідзе М. С., Орлов Ю. В. та ін. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокуренка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків : Право, 2024. 432 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : http://zakon3.radakopc.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499

7. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

8. Рубаненко Н. Ю. Аналіз воєнних злочинів: огляд та характеристика. URL : https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b6d88aa0-9ff4-4a79-ad47-7478801ec501/content

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-31

ПРАВОМІРНІСТЬ ВТОРИННИХ САНКЦІЙ З ТОЧКИ ЗОРУ ІНСТИТУТУ ЮРИСДИКЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Карлюга Єлизавета Кирилівна
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

В умовах, коли економічні санкції залишаються чи не єдиним засобом забезпечення дотримання міжнародного права, питання їх ефективної реалізації набувають особливої актуальності. Внаслідок багаторічної дискусії, присвяченої цим питанням, усталилася думка, що застосування економічних санкцій якомога ширшим колом суб'єктів

міжнародного права є передумовою ефективності цих примусових заходів [1, с. 104]. Відповідно, економічні санкції, запроваджені в односторонньому порядку державою, групою держав або міжнародною регіональною організацією, є менш ефективними, ніж санкції, запроваджені колективно 193 державами на підставі юридично обов'язкової резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) згідно з Розділом VII Статуту ООН. Адже, економічні санкції, що застосовуються будь-яким суб'єктом міжнародного права, за винятком ООН, відповідно до його національного законодавства або установчих документів, не створюють для інших учасників міжнародних відносин юридичного обов'язку дотримуватися введених заборон та обмежень у їх взаємодії з об'єктом санкційного впливу. Це відкриває останньому можливості легально обійти введені примусові заходи та уникнути очікуваного негативного впливу санкцій, встановивши економічні зв'язки з третіми державами.

Як свідчить практика міжнародних відносин, засобом вирішення цієї проблеми односторонніх санкцій стало запровадження так званих вторинних санкцій. На відміну від первинних санкцій, які передбачають заборону або обмеження відносин між фізичними та(або) юридичними особами, що перебувають під юрисдикцією суб'єкта-адресанта економічних санкцій, і особами, що перебувають під юрисдикцією держави-об'єкта санкцій, вторинні санкції забороняють або обмежують економічні відносини між первинним об'єктом санкційного тиску та третіми державами, включаючи осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією [2, с. 7]. В цей спосіб, адресанти економічних санкцій чинять тиск на треті держави, спонукаючи їх слідувати ініційованим одностороннім санкційним режимам і, тим самим, зменшуючи «простір для зовнішньополітичного маневру» об'єкта санкцій [3, с. 29].

Одночасно з цим, у контексті вторинних санкцій варто звернути увагу на те, що під час їх застосування адресант санкцій фактично прагне врегулювати за допомогою нормативно-правових актів внутрішнього правопорядку суспільні відносини, які існують поза межами його території. Саме в цьому проявляється екстериторіальність вторинних санкцій, яка часто суперечить принципу невтручання у внутрішні справи держав та принципу суверенної рівності держав, а також похідним від нього нормам, що складають міжнародно-правовий інститут юрисдикції держав [4, с. 372].

Зокрема, вважається, що застосування як первинних, так і вторинних санкцій є проявом законодавчої або приписуючої юрисдикції [4, с. 372], яка «стосується компетентності визначення внутрішньодержавного права» [5, с. 336]. При цьому, в міжнародному

праві існує презумпція, що припусуюча юрисдикція є переважно територіальною та не може здійснюватися екстериторіально, якщо це не дозволено відповідними принципами екстериторіальної юрисдикції, передбачених міжнародним звичаєвим правом [6, с. 68]. Серед таких принципів виокремлюють принцип громадянства, принцип захисту, принцип універсальності [7, с. 133] та принцип ефекту [8, с. 243].

Зокрема, відповідно до принципу ефекту або так званої доктрини наслідків, національне законодавство окремої держави може регулювати поведінку іноземних осіб, які перебувають за межами її території за умови, якщо наслідки вказаної поведінки поширюються на територію цієї держави.

У свою чергу, згідно з принципом громадянства, держава може здійснювати законодавчу юрисдикцію екстериторіально щодо осіб-громадян відповідної держави та все частіше щодо осіб без громадянства, які постійно проживають на її території (активний персональний принцип), а також щодо іноземних осіб, які вчинили злочин проти її громадян (пасивний персональний принцип) [8, с. 242]. Зазначений принцип широко застосовується державами в кримінальному законодавстві для переслідування, як правило, таких тяжких злочинів, як тероризм, захоплення заручників, вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень тощо [9, с. 53].

Також, на підставі принципу захисту, законодавча юрисдикція може здійснюватися екстериторіально з метою захисту національних інтересів відповідної держави та за умови, якщо «безпека її інтересів внаслідок різних причин не може бути забезпечена іншою державою, на території якої відбувся злочин чи громадянином якої є злочинець» [8, с. 243]. Водночас, слід зазначити, що зазвичай вказаний принцип застосовується в сфері кримінальної екстериторіальної юрисдикції задля переслідування таких злочинів, як фальшування грошей, шпигунство, підробка документів, а також злочинів, скоєних проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів [9, с. 53].

Нарешті, здійснення екстериторіальної юрисдикції дозволяється міжнародним правом на підставі принципу універсальності. Останній уповноважує державу упорядковувати поведінку осіб, яка становить міжнародний злочин, незалежно від громадянства такої особи та місця вчинення злочину [8, с. 243].

З наведеного вбачається, що застосування вторинних санкцій може бути визнане правомірним у разі, якщо акти внутрішнього законодавства суб'єкта-адресанта санкцій, якими запроваджуються вказані примусові заходи, ґрунтуються хоча ж би на одному із зазначених принципів екстериторіальної юрисдикції. В протилежному

випадку, вторинні санкції мають бути визнані такими, що не відповідають міжнародно-правовим нормам інституту юрисдикції.

Література:

1. Beaucillon C. Practice Makes Perfect, Eventually? Unilateral State Sanctions and the Extraterritorial Effects of National Legislation. *Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law* / N. Ronzitti ed. Leiden : Brill | Nijhoff, 2016. P. 103–126.
2. Ruys T., Ryngaert C. Secondary Sanctions: A Weapon out of Control? The International Legality of, and European Responses to, US Secondary Sanctions. *British Yearbook of International Law*. 2020. Vol. 0, № 0. P. 1–116.
3. Miron A., Tzanakopoulos A. Unilateral Coercive Measures and International Law. Brussels : The Independents 4 Change Delegation in the European Parliament, 2022. 40 p.
4. Nagel A. S. Unilateral Extraterritorial Sanctions: The Search for a Jurisdictional Justification under International Law. *LSE Law Review*. 2023. Vol. VIII. P. 368–395.
5. Пашковський М. І. Окремі аспекти регламентації інституту юрисдикції в міжнародному праві. Правове життя сучасної України : матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1. Одеса, 2012. С. 336–338.
6. Sossai M. Legality of Extraterritorial Sanctions. *Economic Sanctions in International Law and Practice* / M. Asada ed. Abingdon : Routledge, 2020. P. 62–79.
7. Попко В. В. Принципи кримінально-правової юрисдикції у транснаціональному кримінальному праві. Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 14 черв. 2019 р.). Харків, 2019. С. 131–135.
8. Попко В. В. Кримінально-правова юрисдикція та її принципи у транснаціональному кримінальному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 238–247.
9. Stoll T., Blockmans S., Hagemejer J., Hartwell C. A., Gött H., Karunska K., Maurer A. Extraterritorial Sanctions on Trade and Investments and European Responses Policy Department for External Relations. Brussels : European Union, 2020. 100 p.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-32

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ НЕ ЗАПОДІЮВАТИ ШКОДУ ПРИРОДІ, КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ, ВІДШКОДОВУВАТИ ЗАВДАНІ ЗБИТКИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Кириченко Юрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Конституція України сформулювала нову світоглядну парадигму взаємин суб'єктів у системі суспільних відносин «людина-суспільство-держава». Тобто поряд із правами і свободами закріплено ряд важливих обов'язків людини. Обов'язки є вагомим елементом механізму стабільності в суспільстві, одним із чинників забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також виступають одним із засобів реального забезпечення демократичних перетворень у державі. При цьому М. І. Кагадій обов'язки розглядає як: 1) міру належної суспільно необхідної поведінки та демократії; 2) риси способу життя; 3) ланку в механізмі правового регулювання; 4) одну з частин юридичного статусу особи; 5) засіб формування моральної та правової свідомості громадян; 6) фактор зміцнення законності і правопорядку, дисципліни та організованості; 7) гарантії здійснення прав людини і громадянина [1, с. 167].

З огляду на необхідність духовного відродження України, надійного збереження та розумного використання її культурних цінностей і навколишнього природного середовища Конституція України в ст. 66 закріпила положення, відповідно до якого «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки» [2]. Тобто в цій конституційній нормі фактично йдеться про три конституційні обов'язки кожної людини, а саме: 1) обов'язок не заподіювати шкоду природі; 2) обов'язок не заподіювати шкоду культурній спадщині; 3) обов'язок відшкодовувати завдані збитки природі та культурній спадщині. Ці обов'язки представлені як активною, так і пасивною складовою, де пасивна складова припускає обов'язок утриматися від дій, які заподіюють шкоду природі та культурній спадщині, а активна складова міститься в обов'язку здійснювати дії щодо попередження шкоди, поновлення навколишнього середовища та відшкодування завданих збитків

[3, с. 437-438]. Але, як зазначила Н. Г. Шукліна, аналізована стаття Конституції України викладена в досить схематичній та гранично короткій формі [4, с. 307].

Ретельний аналіз положень норм конституцій європейських держав, в яких закріплено вимогу щодо захисту й зберігання природи, свідчить, що в абсолютній більшості з них вживається термін «навколишнє середовище». Так, у п. 1 ст. 45 Конституції Іспанії підкреслено, що «усі мають право на сприятливе для розвитку людини навколишнє середовище та зобов'язані його зберігати» [5], а в п. 2 ст. 44 Конституції Словаччини записано, що «кожен зобов'язаний берегти та поліпшувати навколишнє середовище і культурну спадщину» [6]. І тільки в Конституції Хорватії на конституційному рівні вживаються два терміни: «природа» та «навколишнє середовище». При цьому слід наголосити, що термін «навколишнє природне середовище» використовується й в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., який охоплює збереження природних ресурсів (у тому числі як залучені до господарського обігу, так і невикористані в народному господарстві земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність тощо), генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природно-заповідних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [7].

Обов'язок охороняти культурну спадщину, що передбачений ст. 66 Конституції України, перш за все, спрямований на збереження матеріальних і духовних цінностей Українського народу, його історичних надбань. Згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року, культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [8]. У той же час деякі науковці поняття «культурна спадщина» визначають як надбання матеріальної та духовної культури людства, що успадковується від попередніх поколінь та є засобом піднесення духовності, єднання людей навколо вічних цінностей добра і краси [9, с. 10] та як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення [10, с. 430–431]. При цьому варто звернути увагу на те, що Україна, так само як і Грузія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Чорногорія на конституційному рівні закріпили термін «культурна спадщина». Водночас у п. II ст. 40 Конституції Азербайджану і в ст. 46 Конституції Іспанії використовуються терміни «історична, культурна і духовна спадщина» та «історична, культурна і художня спадщина», а в ч. 1 ст. 89 Конституції Сербії проголошено, що «кожен зобов'язаний

берегти пам'ятки природи і наукову, культурну та історичну спадщину, а також цінності, що мають суспільний інтерес, відповідно до закону» [11]. Крім цього, законодавці Азербайджану, Латвії, Молдови, Словаччини, Словенії і Чехії додатково зобов'язують кожного берегти та охороняти пам'ятки історії і культури.

У ст. 66 Конституції України також зафіксовано припис щодо встановлення відповідальності за заподіяну шкоду, тобто відшкодовувати завдані збитки, що є властивим і для деяких конституцій європейських держав, зокрема Іспанії, Естонії, Польщі, Словаччини та Чехії. Так, у § 53 Конституції Естонії вказано, що «кожен зобов'язаний дбайливо ставитися до життєвого і природного середовища та відшкодовувати завдані ним навколишньому середовищу збитки. Порядок відшкодування збитків встановлюються законом» [12, с. 609].

Досліджуючи обов'язок кожної людини не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки варто наголосити, що Україна ще в 1988 р. ратифікувала Конвенцію про охорону культурної і природної спадщини, яку схвалила ЮНЕСКО в 1972 р., і тим самим взяла на себе обов'язок охороняти культурну спадщину свого народу, яка є складовою частиною всесвітньої культурної спадщини, на основі загальновизнаних принципів міжнародного права. І тому, згідно з ч. 5 ст. 54 Конституції України, «держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [2]. Аналогічні норми на конституційному рівні закріпили Латвія, Сербія, Словаччина, Словенія і Чорногорія, але законодавці цих держав, на відміну від України, розмістили їх у тих статтях своїх конституцій, де йдеться про обов'язок охороняти та зберігати культурну спадщину.

Отже, враховуючи вищевикладене, а також позитивний досвід європейських держав щодо конституційного регулювання обов'язку кожної людини не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки пропонуємо привести положення ст. 66 Конституції України відповідно до міжнародних стандартів.

Література:

1. Кагадій М. І. Поняття конституційних юридичних обов'язків людини та громадянина. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2002. Вип. 15. 608 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 540 с.

4. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.

5. Конституція Королівства Іспанія від 29 грудня 1978 р. URL: http://vivovoco.rls.

6. Конституція Словацької Республіки від 1 вересня 1992 р. URL: http: // www.concourt.sk.

7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 1991. № 41. Ст. 546.

8. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 2000. № 39. Ст. 333.

9. Культурна спадщина людства: збереження та використання: навч. посібник / В. І. Акуленко, І. П. Магазинщикова, М. І. Мозир, О. О. Тарасенко; за ред. І. П. Магазинщикової. Львів, 2002. 234 с.

10. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2001. Т. 3. 792 с.

11. Конституція Республіки Сербія від 30.09.2006 р. URL: http://www.parlament.gov/content.

12. Конституція Естонської Республіки від 26 червня 1992 р. URL: http://www.riigitentaja.ee.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-33

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ

Климович Владислав Андрійович
аспірант
Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу передбачена ст. 245 КК України. За даною

статтею КК України, до кримінальної відповідальності притягаються особи, які вчинили знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом.

З метою ефективного запобігання та протидії знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу доцільною є характеристика соціально-демографічних ознак осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 245 КК України.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця – це стать, вік, освіта, місце народження й проживання, громадянство та інші дані демографічного характеру. Така сукупність відомостей не відображає повної характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а лише описує її зовнішні ознаки. Проте окреслені ознаки дають змогу сформулювати більш-менш вичерпний опис типового портрета злочинця цієї категорії. Водночас у статистичній звітності щодо осіб, які вчинили правопорушення, як наголошує А. Б. Блага, такі ознаки надають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинців [1, с. 92].

О. М. Джужа до соціально-демографічних ознак особи злочинця відносять стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови) [2].

В даному дослідженні характеристика соціально-демографічних ознак осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» проводитиметься на підставі статистичних даних Державної судової адміністрації про склад засуджених за 2013-2023 роки (Форма №7, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325) [3].

Протягом 2013-2023 років було засуджено 40 осіб за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, з них у 2013 р. – 6 осіб, 2014 р. і 2015 р. – по 1 особі, 2016 р і 2017 р. – по 2 особи, 2018 р. – 3 особи, 2019 р.– 2 особи, 2020 р. – 7 осіб, 2021 р. – 8 осіб, 2022 р. і 2024 р – по 4 особи. Як бачимо до початку повномасштабного вторгнення російської федерації спостерігалася тенденція збільшення кількості осіб, притягнених до кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження рослинного світу. Проте, це не свідчить про зменшення обсягів знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом. За останні два роки кількість зафіксованих пожеж у центрі та на заході країни різко зменшилася,

частково компенсуючи катастрофу в лісах на півдні, сході та північному сході. Загалом по країні їх стало більше: з початку 2024 року по 15 липня зафіксували 491 загоряння, тоді як за цей же період 2021 року – 96. За даними Держлісагентства, 48% лісових пожеж спричинені бойовими діями, 42% – порушеннями з боку населення, зокрема палінням сухостою, а також недотриманням заходів безпеки при виконанні робіт [4].

Слід відмітити, що протягом 2013-2023 років в основному дії засуджених осіб кваліфікувалися за ч.1 ст. 245 КК України. Лише у 2013 і 2023 роках було винесено по одному вироку, відповідно до яких наявні обтяжуючі обставини ст. 245 КК України. Слід також відмітити, що злочин, передбачений ст. 245 КК України, в основному вчинявся одноособово. Лише у 2013р. знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу було вчинено групою у складі трьох осіб.

Стать однією з ознак соціально-демографічної характеристики осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 245 КК України. В основному злочинне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вчиняють особи чоловічої статі (87, 5% від усіх засуджених протягом 2013-2023 років).

Вікова характеристика осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, дозволяє визначити кримінальну активність різних вікових груп. Так, майже половина (45%) загальної кількості засуджених осіб за знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу були особи у віці від 50 до 65 років. Тобто це особи зрілого віку. У віці від 30 до 50 років цей злочини вчинили 30% засуджених осіб, від 25 до 30 років – 12,5 %, від 65 років і старше – 10%; від 18 до 25 років – 2,5%.

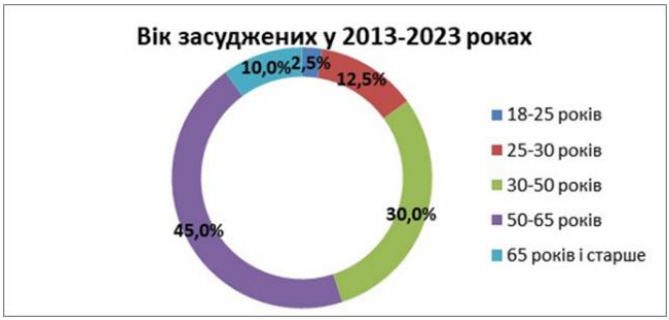

Залежність злочинної поведінки від освіти та інтелектуального розвитку особи можна вивести проаналізувавши освітні характеристики злочинця. Слід відмітити, що протягом 2013-2023 років питома вага рівнів освіти на момент вчинення злочину у засуджених

осіб характеризується наступним чином: повна вища освіта – 20 %, базова вища освіта – 8%, професійно-технічна освіта – 20%, повна загальна середня освіта – 23%, базова загальна середня освіта – 25%, без освіти – 4%). Прямої кореляційної залежності між рівнем освіти і формою неправомірної поведінки немає, однак рівень освіти впливає і на правосвідомість, і на формування світоглядних поглядів, і на здатність вибору того чи іншого варіанта поведінки.

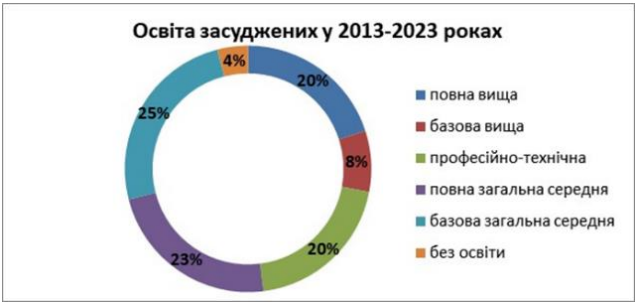

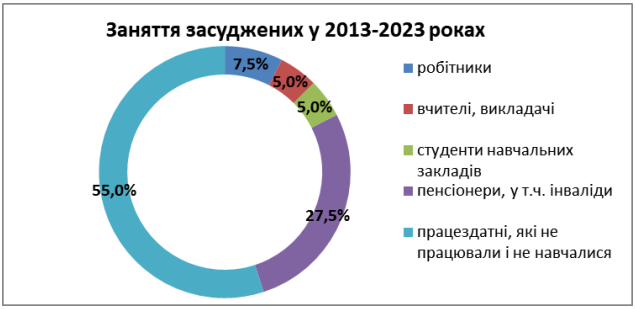

Потреби та інтереси особи також визначає її соціальний стан та рід заняття. На підставі цих ознак можна частково визначити мотиви злочинної поведінки. Відповідно до статистичних даних 55 % засуджених за знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу це працездатні особи, які не працювали і не навчалися, 27,5% – пенсіонери, 7,5% – робітники, 5 % – вчителі і викладачі, 5% – студенти навчальних закладів.

Отже, на підставі проаналізованих статистичних даних 2013-2023 років щодо засуджених осіб з врахуванням соціально-демографічних ознак осіб, які вчинили знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу, можна сказати, що особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 245 КК України, є працездатна особа

з базовою загальною освітою, чоловічої статі у віці від 50 до 65 років, яка не працює і не навчається.

Література:

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. 360 с.

2. Кримінологія: підруч. для студентів вищ. навч.закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

3. Звітність про стан здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 19.01.2025).

4. Гордійчук Д. Горить, але не палає. Чому в Україні поменшало пожеж сухостою? *Економічна правда.* 24 липня 2024р. URL: https://epravda.com.ua/weeklycharts/2024/07/24/717043/ (дата звернення 19.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-34

ПРАВО ОСОБИ НА ВІДКРИТИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА ОСОБИ НА ПУБЛІЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ковальська Дарія Тарасівна
аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Публічність судового розгляду є обов'язковою на будь – якому «вирішальному етапі» розгляду справи, відкритість судового розгляду задовольняє не тільки інтереси сторін у справі, але й інтереси громадськості, сприяючи довірі до судових органів. Публічність кримінального процесу, на думку І. Демидова, виражає державне начало, суть якого полягає у тому, що захист суспільства та громадян від злочинних посягань є важливим на відповідальним обов'язком правоохоронних органів, а не справою самих громадян [1, с. 510]. Зауважу, у період радянського союзу для науки є традиційним розумінням публічності як примату (верховенства) суспільного та

державного інтересу над інтересами конкретних потерпілих осіб від злочинних посягань [4, с. 223].

Право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження, є елементом права на справедливий суд, що у свою чергу відображене у ч. 1 ст. 6 КЗПЛ складається з таких елементів як: право особи на усний судовий розгляд кримінального провадження; право на особисту присутність під час судового розгляду кримінального провадження; право особи на відкритий судовий розгляд кримінального провадження; право особи на публічне оголошення судового рішення, ухваленого за результатами судового розгляду; доступ громадськості до судових рішень, ухвалених за результатами судового розгляду.

Кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Вимога відкритості судового процесу закріплена також в ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів, де вказано, що розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають бути присутні будь -які особи [3]. Складові права особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження варто розглянути через призму засад гласності та відкритості кримінального провадження.

– право будь-кого отримувати в суді інформацію про дату, час і місце судового розгляду справи про кримінальне правопорушення та про ухвалені при цьому судові рішення, крім випадків, встановлених законом.

З 28.12.2021 було розпочато надсилання повідомлень про дату та час проведення судових засідань через мобільний застосунок Дія (якщо сторона по справі є користувачем даного застосунку). Починаючи з 15 лютого 2023 року, сторони судового процесу можуть отримувати судові повістки, повідомлення та виклики за допомогою месенджера Viber. Відповідні зміни запроваджені оновленим Порядком надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі затвердженим наказом ДСА України від 23.01.2023 № 28 (надалі – Наказ № 28). Цей крок є черговим кроком до диджиталізації українського суспільства у сфері судочинства, що наближає Україну до країн, де електронне правосуддя існує поряд з традиційним, як у США, Канаді, Сінгапурі, Франції, Німеччині та ін.

– ч. 1 ст. 135 КПК України не містить прямої норми, яка дозволяє здійснення відповідних викликів та повідомлень шляхом направлення їх засобами мобільного зв’язку за умови наявності такої заяви від особи.

Судова практика в кримінальному процесі не є однозначною в цьому плані та залежить від обставин справи. Наприклад, в ухвалі

Шевченківського районного суду м. Києва від 18.05.2018 у справі № 761/18324/18, коли слідчий направив повістки через мобільні застосунки, слідчий суддя критично поставився до вказаних способів повідомлення. В ухвалі зазначено, що відсутні беззаперечні підстави вважати, що вказаним номером користується саме ця особа. Водночас сумнівною є ідентифікація особи по її фото в мобільному застосунку WhatsApp [5].

Судове рішення можна знайти за прізвищами сторони кримінального провадження по справі. Для цього потрібно перейти на веб – портал «Судова влада України» у розділ «Стан розгляду справ» (посилання https://court.gov.ua/fair/). Також серед інструментів пошуку інформації про стан розгляду справ у кримінальному провадженні в Україні є : 1) Єдиний державний реєстр судових рішень (посилання https://reyestr.court.gov.ua/);2) «Опендатабот» – інструмент, який допоможе отримати доступ до більшості публічних даних, зокрема допомагає в пошуку інформації, пов'язаної із судовими справами та реєстрами. (посилання https://opendatabot.ua/open/court-fair?utm_campaign=start-page).

Задля безпеки 24 лютого 2022 року у день, коли почалась збройна агресія російської федерації проти України та повномасштабне вторгнення у нашу державу, було закрито ЄДРСР для загального доступу, що викликало ряд незадоволень як громадськості, так і правників. У тестовому режимі робота ЄРДР була відновлена 2022 року, а повністю відновлена 2023 року.

13.01.2023 року депутатами у ВРУ зареєстровано законопроект 7033-д «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень», яким запропоновано суттєво обмежити доступ до судових рішень: дозволити суддям довільно вилучати будь – яку інформацію з рішень, автоматично прибирати інформацію про найменування і адресу публічних установ, підприємств, організацій, а також закрити доступ до рішень у суспільно важливих категоріях справ. Станом на січень 2025 року парламент ухвалив законопроект у першому читанні. Погоджуюсь із правниками, які вважають, що даний законопроект не вирішує поставлених завдань, ускладнює доступ до інформації про дії й рішення органів не ворогові – рф, а громадськості, правозахисникам, журналістам, а також представникам юридичної професії. Окрім цього, у такому вигляді законопроект порушує статтю 34 Конституції України, принцип гласності і відкритості судового провадження процесуального законодавства.

– право сторонніх для кримінального провадження осіб (не учасників провадження) знаходитись в залі судового засідання і спостерігати за ходом судового розгляду;

Дане право є складовою права особи на особисту присутність у судовому провадженні кримінального судочинства, до якого входить і право обвинуваченого перебувати в залі судового засідання під час розгляду кримінальної справи щодо себе. Доцільним є поділити вищезазначене право на : право на особисту присутність у суді першої інстанції; апеляційної та касаційної інстанцій. Обмеження, передбачені ч. 2 ст. 27 КПК України є вичерпними. Доповнення даної норми зумовлені поширенням коронавірусної хвороби (COVID -19). Залишаються відкритими запитання: «Що саме законодавець розуміє під поняттям «загроза життю та здоров'ю» в період карантину [4, с. 304]?

Вищезгадана стаття обмежує право на особисту присутність у разі прийняття слідчим суддею, судом рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у разі: 1) якщо обвинувачений є неповнолітній; 2)розгляду справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4)якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5)необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

– право без будь-кого дозволу вести стенограми, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої.

Дане право регламентується ч.6 ст. 27 КПК України. Також варто врахувати , що дана норма передбачає, що проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслювання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без школи для судового процесу. На практиці рекомендовано подати клопотання про дозвіл вищезазначеної дії/ дій, в якому ретельно обґрунтовувати суспільну значимість розгляду тієї чи іншої справи в суді, щоб переконати суд в необхідності надання дозволу фотографувати чи проводити відео зйомку.

– право учасників судового провадження та інших осіб, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси чи обов'язки, отримувати в суді усну чи письмову інформацію щодо результатів

судового розгляду, ознайомлюватися з процесуальними рішеннями й отримувати їх копії.

Доцільним є подати заяву, яка є однією із формою звернень в розумінні ст. 3 Закону України «Про звернення громадян». Важливим є не розмежовувати поняття «заява» та «запит про доступ до публічної інформації» в розумінні Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Література:

1. Демидов І.Ф. Принципи радянського кримінального процесу// Курс радянського кримінального процесу: Загальна частина/ ред. А.Д. Бойкова і І.І. Карпеца. – М. : Юрид. Літ., 1989, – 640 с.

2. Ковальська Д. Т. Право особи на особисту присутність у судовому провадженні кримінального судочинства // Київський часопис права. – Випуск 4. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, С – 304.

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України ч. 2 ст. 27 ; документ №4651-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

4. Радянський кримінальний процес/ під ред. д.ю.н. М.І. Бажанова і д.ю.н. Ю.М. Грошевого. – К. : «Вища школа»,1978. – 472 с.

5. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 18.05.2018 у справі № 761/18324/18//Єдиний реєстр судових рішень.– Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777055

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-35

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРІПЛЕННЯ

Корнющенко Сергій Сергійович
аспірант
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

Реалізація органами прокуратури України своїх повноважень та виконання покладених обов'язків нерозривно пов'язане з реальною можливістю таких структур впливати на суспільні процеси в межах та у спосіб повноважень, передбачених законодавством, що, в свою чергу,

вимагає убезпечення діяльності прокурорів від стороннього незаконного впливу з боку інших учасників кримінального провадження, а також політичного тиску зі сторони учасників суспільних відносин. Не виникає сумнівів в тому, що будь-які найдосконаліші норми законодавства не зможуть забезпечити належне реформування інституції та не призведуть до поліпшення стану справ, коли має місце залежність органу прокуратури чи його посадових осіб.

Нещодавно соціологічне дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології упродовж 2-17 грудня 2024 року, вказує на системне зниження довіри до органів прокуратури з боку суспільства [1]. Так, порівняно з 2022 роком, коли рівень довіри до органів прокуратури становив 22%, станом на грудень 2024 року він знизився до рекордних 9%, що на нашу думку демонструє необхідність укріплення принципів незалежності та законності в діяльності органів прокуратури України.

Попередні дослідження, проведені вітчизняними науковцями вказують на прямий взаємозв'язок реалізації засади незалежності прокурорів з ефективним функціонуванням та належною реалізацією покладеним обов'язків.

Слушним в даному випадку є твердження Колєснік Т.Є. про те, що в нинішніх умовах базовою умовою ефективності та дієвості прокурорської діяльності є повна самостійність та незалежність прокурорів під час виконання своїх повноважень. На її думку, прокурори повинні бути незалежні у своїх діях під час виконання покладених на них функцій та повинні керуватися виключно вимогами законодавчих актів та своїм внутрішнім переконанням. Саме проблема недостатньої незалежності в діяльності прокуратури України заважає повною мірою чітко реалізовувати покладені на неї функції та завдання [2, с. 79-81].

Хіль М.В. та Іванцова А.В. розглядають взаємозв'язок ефективності діяльності органів прокуратури з реалізацією засади її економічної незалежності. На їх переконання, задля покращення належної реалізації функцій прокуратури потрібно виділити достатні фінансові ресурси, для забезпечення прокуророві матеріальної незалежності, що стане важливим чинником у подоланні хабарництва серед прокурорів. Окремо автори виділяють, що важливим стимулом для якісної роботи прокурора є преміювання, зокрема, за високі показники у роботі. Ця концепція передбачає створення сучасної системи мотивації працівників та механізму оцінки результатів роботи прокурора [3, с. 102].

Проте, на наше переконання, діюча система преміювання та заохочення працівників органів прокуратури є непрозорою та, навпаки,

породжує більше важелів втручання в незалежність прокурорів, аніж забезпечує їх ефективність та самостійність.

Досліджуючи проблеми ефективності діяльності органів прокуратури України С. Циганок зазначає, що незалежність прокуратури не є правом або привілеєм, що надається в інтересах прокурорів, але вона є гарантією справедливої, неупередженої та ефективної системи правосуддя і захищає суспільні і приватні інтереси відповідних осіб. Крім того, незалежність прокурорів спрямована на їх захист від політичного тиску [4, с. 345].

На переконання Ю. Грошевого та І. Марочкіна, процесуальні дії публічного обвинувача в суді можна вважати ефективними за умови, що він їх вчиняє в умовах повної незалежності. [5, с. 4].

В національному законодавстві під незалежністю прокурорів розуміється існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків. Рівень незалежності прокурорів або ступінь їх підзвітності не є абсолютним показником якості, яку можна назвати абстрактною. Це скоріше засіб забезпечення виконання прокуратурою тих суспільно-корисних завдань, які перебувають в сфері її регулювання.

Органи прокуратури мають реалізовувати принаймні такі соціальні задачі: організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, висунення кримінальних звинувачень, та підтримання публічного обвинувачення в суді, а також сприяння загальному правовому стану в державі, охороні громадського порядку та запобігання підвищенню рівня злочинності. Проте, сучасне вимірювання результативності, особливо статистичне оцінювання, як правило, зосереджується на кількісних характеристиках, не звертаючи уваги на результати, які фактично впливають на людей і суспільство.

В 2021 році Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини проведено дослідження «Незалежність прокуратури в Центральній Європі» [6], під час якого досліджувалися дотримання стандартів незалежності прокурорів та їх вплив на ефективність реалізації своїх повноважень. В результаті дослідження було сформовано певні рекомендації щодо ефективної незалежності європейських прокурорів: необхідність для прокурорів мати письмові вказівки від свого керівництва; деполітизація органів прокуратури, виключення впливу з боку органів виконавчої влади; функціональна незалежність має бути закріплена у національному законодавстві на найвищому рівні, зокрема, у Конституції.

На європейському рівні сформовано рекомендації щодо забезпечення та розвитку ефективної незалежності прокурорів:

1) Органи прокурорського самоврядування. Існування таких органів, з повноваженнями посадових переведень та дисциплінарними функціями, є запобіжником від невиправданого зовнішнього та внутрішнього втручання.

2) Обмежити повноваження виконавчої влади.

3) Обмеження переведення та перепризначення в інший орган прокуратури. Рішення про переведення прокурора на іншу посаду не може прийматися без його згоди, навіть у межах того самого району чи населеного пункту.

4) Встановлення чітких правил та критеріїв для розподілу справ.

5) Формування чітких та визначених критеріїв оцінки ефективності роботи.

Оцінка індивідуальної продуктивності може бути використана не тільки з метою підвищення індивідуальної ефективності, а і як інструмент управління, коли йдеться про поняття прокурорської політики, зокрема шляхом використання повноважень, передбачених процесуальним законодавством для зниження навантаження на судову ланку (спрощена процедура розгляду справ, використання інституту угод, тощо), що потребує окремого процесуального регулювання з боку керівника органу прокуратури та не є порушенням принципу незалежності прокурора.

Протягом 2019–2021 років пі час проведення реформування органів прокуратури, впроваджено систему оцінювання ефективності роботи прокурорів шляхом періодичного оцінювання якості роботи з метою щорічного визначення питання про преміювання [7]. Під час оцінювання ефективності прокурорської діяльності мають враховуватися: повнота, своєчасність і якість виконання прокурором службових обов'язків; повнота, своєчасність і якість виконання посадових обов'язків, установлених для відповідної адміністративної посади: управлінських функцій і завдань підрозділу; участь у заходах з професійного розвитку, у тому числі підвищення кваліфікації у формі обов'язкових тренінгів; наставництво, інші види діяльності, у тому числі участь у робочих групах, комісіях, наявність державних нагород, заохочувальних відзнак, інших заохочень, отриманих у звітному періоді, наявність чи відсутність дисциплінарних стягнень.

Резюмуючи, варто зазначити, що від ефективності діяльності органів прокуратури залежить стан дотримання законності в країні, впровадження правопорядку, гарантування і відновлення прав та свобод людини ти громадянина, рівень довіри населення до діяльності правоохоронних органів в цілому, а тому держава повинна створювати умови для виконання своїх повноважень професійними прокурорами, які не лише документально є незалежними та неупередженими, а тому

для реалізації та укріплення засади незалежності держава повинна забезпечити передусім належні матеріальні умови, адже від економічної незалежності прокурорів залежить ефективність виконання ними своїх посадових обов'язків, а від ефективності їх процесуальної діяльності залежить довіра до правоохоронних органів з боку населення в державі. Окрім економічної незалежності, мають бути розроблені дієві механізми викорінення адміністративного позапроцесуального тиску з боку керівництва органів прокуратури, зокрема шляхом запровадження електронної системи розподілу кримінальних проваджень, що базується виключно на врахуванні навантаження та спеціалізації процесуальних керівників, а також має бути впроваджена електронна система оцінювання якості роботи прокурорів, що сприятиме підвищенню ефективності як окремих прокурорів, так і всієї інституції.

Література:

1. Результати соціологічного дослідження «Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках». КМІС. 2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1.

2. Колєснік Т. Є. Незалежність як основний принцип діяльності прокуратури в Україні: адміністративно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 29(2). С. 79–82

3. Хіль М.В. та Іванцова А.В. Кроки до покращення роботи прокурора та підвищення довіри населення. Молодий вчений. – 2018. – № 4(1). – С. 100-103

4. Циганок С. Незалежність прокуратури: довід Польщі. Підприємництво, господарство і право. 2019. №6. С. 343-346.

5. Грошевий Ю.М., Марочкін І.Є. Незалежність прокурора – основна діяльність прокуратури. Голос України. – 2001. – № 4. – С. 4-8.

6. Independence of prosecutors in Central EUROPE: ODIHR webinar report. Warsaw, 20 October 2021. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/511120.pdf

7. Наказ Генерального прокурора від 29 грудня 2021 року № 407 «Про затвердження Положення про систему оцінювання якості роботи прокурорів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0407905–21#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-36

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ПОЗИЧАЛЬНИКІВ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Короєд Сергій Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
президент,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

У зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію, з початком якої в Україні діє «особливий період» (абз. 5 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»). Військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, держава встановила відповідні «соціальні» гарантії (пільги) у різних сферах суспільних відносин з метою забезпечення їх соціальної захищеності, їх соціально-економічних прав та інтересів. Більша частина гарантій стосується таких заходів соціального захисту інтересів військовослужбовців, як належна винагорода за службу, додаткові виплати у разі участі в бойових діях, пільги, різні види одноразових грошових допомог і компенсацій, медичне і житлове забезпечення, трудові гарантії на випадок мобілізації та демобілізації [1]. Водночас, окрім зазначених вище суто «соціальних» гарантій, було запроваджено й окремі гарантії захисту майнових прав військовослужбовців як позичальників, які пов'язані зі звільненням від цивільно-правової відповідальності військовослужбовців як «мобілізованих позичальників». До речі, дещо схожі гарантії від початку повномасштабного вторгнення були встановлені всім фізичним особам у пункті 18 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу України, які стосуються звільнення від відповідальності позичальника за прострочення ним грошового зобов'язання за кредитним договором або договором позики у період дії в Україні воєнного стану. Цим законодавчим новелам ми вже раніше давали науково-правову оцінку [2].

Так, основною державною гарантією захисту прав військово-службовців-позичальників, яка запроваджена з метою захисту майнових інтересів військовослужбовців в особливий період, стала закріплена у п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий

захист військовослужбовців та членів їх сімей» пільга про те, що військовослужбовцям, які були призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період на весь час їх призову, – штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, у тому числі банками, та фізичними особами, а також проценти за користування кредитом не нараховуються, крім кредитних договорів щодо придбання майна, яке віднесено чи буде віднесено до об'єктів житлового фонду (жилого будинку, квартири, майбутнього об'єкта нерухомості, об'єкта незавершеного житлового будівництва, майнових прав на них), та/або автомобіля.

Для правильного застосування вказаної гарантії науково-практичне значення має встановлення меж її дії в часі і за колом осіб на основі доктринального тлумачення відповідних положень законодавства та судової практики його застосування.

По-перше, вказана гарантія поширюється на військовослужбовців, які проходять військову службу під час мобілізації, на особливий період. Період такої служби визначається виходячи з роз'яснень листа Міністерства оборони України від 21.08.2014, згідно з якими початком військової служби військовозобов'язаних є день призову на військову службу у районному військовому комісаріаті (що підтверджується відповідними відмітками у військовому квитку або довідкою про призов військовозобов'язаного на військову службу); закінченням військової служби для резервістів та військовозобов'язаних є день виключення військовослужбовців із списків особового складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка; закінчення особливого періоду в Україні здійснюється у відповідності до рішення Президента України про демобілізацію, що визначається Указом Президента України [3]. Посилання на вказаний лист Міністерства оборони було зроблено в листі Національного банку України від 02.09.2014, в якому міститься роз'яснення про те, що для звільнення від нарахування штрафів, пені та відсотків за користування кредитом мобілізовані позичальники повинні надати банку перелік документів, встановлений зазначеним листом Міністерства оборони [4].

По-друге, наведені вище положення Закону стосуються виключно «мобілізованих позичальників». В одній зі справ Верховний Суд уточнив, що вказаний Закон не містить норм, які б звільняли позичальника від нарахування штрафів, пені та процентів за користування кредитом протягом особливого періоду у зв'язку з наявністю у нього статусу «учасника бойових дій» [5]. Дія вказаної

гарантії поширюється в особливий період також й на осіб, які проходять службу в резерві, тобто є резервістами. Як роз'яснив Верховний Суд, вказана норма поширюється на військовослужбовців з початку і до закінчення особливого періоду, а на резервістів та військовозобов'язаних – з моменту призову під час мобілізації і до закінчення особливого періоду, на час проходження військової служби [6].

По-третє, вказана гарантія стосується виключно такого учасника цивільних відносин, як «позичальник». Водночас «поручителів» норма п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не стосується з огляду на відсутність кредитних зобов'язань між банком та поручителем [7]. Хоча тут можливо було б доцільно поширити подібні гарантії й на «мобілізованих поручителів», проте в дещо усіченому вигляді, наприклад у вигляді відстрочення сплати ним процентів та/або штрафних санкцій на особливий період. Адже після ухвалення судом рішення про стягнення боргу за договором позики/кредиту з позичальника і поручителя, останній стає солідарним боржником. А суть запроваджених у п. 15 ст. 14 вказаного Закону гарантій, на нашу думку, як раз й полягає у захисті майнових інтересів саме боржників – військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період.

Додаткові гарантії військовослужбовців як позичальників в період воєнного стану (особливого періоду) встановив також й Закон України «Про споживче кредитування». Так, в період воєнного стану (та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування) військовослужбовці Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які проходять військову службу на території України (військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служб; члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти) визнаються «захищеними категоріями споживачів», що покладає на кредитодавця (нового кредитора, колекторську компанію) додаткові зобов'язання, передбачені вказаним Законом, під час врегулювання простроченої заборгованості. Поряд з цим, також діють загальні гарантії прав споживачів, введені п. 6-1 вказаного Закону (звільнення від відповідальності перед кредитодавцем за прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит).

Наведені вище положення законодавства свідчать, що хоча вони й стосуються цивільних відносин, які характеризуються диспозитивністю, проте держава встановлює додаткове їх регулювання,

необхідне для посиленого захисту прав та інтересів військовослужбовців як учасників таких відносин саме у зв'язку із воєнним станом, на особливий період. Водночас таке регулювання, на нашу думку, не може нівелювати принцип диспозитивності та здійснювати втручання у зазначені відносини всупереч волі чи бажанню (хоча наявність такого бажання презюмується) військовослужбовця, якщо він прямо заперечуватиме проти застосування щодо нього вказаних гарантій (зокрема, наприклад, якщо він добровільно вирішить сплатити проценти чи штрафні санкції кредитору з метою підтримання з ним подальших ділових відносин).

Література:

1. Теремецький В. І., Кельбя С. Г. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2024. Вип. 16. С. 253-259. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/469/484.
2. Короєд С. О. Науково-практичний аналіз законодавчих змін в сфері цивільно-правового регулювання відносин у зв'язку із воєнним станом. Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 року. Частина І. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 224-228.
3. Лист Міністерства оборони України від 21.08.2014 № 322/2/7142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0322322-14#Text.
4. Лист Національного банку України від 02.09.2014 № 18-112/48620. URL: http://www.asmap.org.ua/info/l_18112.html.
5. Постанова Верховного Суду від 04 вересня 2024 року, судова справа № 426/4264/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665145.
6. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2022 року, судова справа № 591/4698/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104123106.
7. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2020 року, судова справа № 199/3051/14. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90536942.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-37

ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кравченко Олександр Сергійович
кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Академії адміністративно-правових наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

До принципів публічного адміністрування підприємницької діяльності слід віднести принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та належного урядування, принцип правової визначеності, принцип взаємної відповідальності органів публічної адміністрації та суб'єктів підприємницької діяльності, принципи захисту інтересів національного виробника та підтримки національного виробництва (що набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів).

Так, принцип верховенства права фактично включає в себе три фундаментальні правові принципи – принцип верховенства права і свобод людини над публічними інтересами (неприпустимість звуження або обмеження права і свобод людини задля реалізації публічних інтересів, не пов'язаних із питаннями національної безпеки та оборони), принцип верховенства визнаних Україною норм міжнародного права над нормами національного права, а також принцип верховенства норм Конституції [1] як Основного Закону над нормами інших законів України. Адже якщо казати про принцип верховенства права без згадки про вищевказані три принципи, то само словосполучення «верховенство права» стає абстрактним.

Із принципом верховенства права прямо пов'язаний принцип належного урядування, який передбачає високі стандарти діяльності органів публічної адміністрації, серед яких: неприпустимість проявів корупції, чітке дотримання правових процедур у взаємовідносинах з фізичними та юридичними особами, оперативність вирішення питань публічного адміністрування тощо.

Без перебільшення надзвичайно важливе значення для суб'єктів підприємницької діяльності має дотримання органами публічної адміністрації принципу правової визначеності. Наприклад, внесення змін до Податкового кодексу України [2] повинно відбуватись виключно до початку чергового податкового року. Не менш важливим

є дотримання принципу правової визначеності під час прийняття та внесення змін до інших законів та підзаконних відомчих нормативно-правових актів. Часті зміни до правил ведення бізнесу, його ліцензування та оподаткування негативно впливають на правосвідомість і правову культуру підприємців, змушують їх шукати неправові способи вирішення поточних питань підприємницької діяльності (як ухилитися від сплати податків, працювати без ліцензії, не оформляти найманих працівників тощо).

На окрему увагу заслуговує принцип взаємної відповідальності органів публічної адміністрації та суб'єктів підприємницької діяльності. Підприємці тільки тоді будуть неухильно дотримуватися адміністративно-правових норм (правил) ведення бізнесу, коли будуть бачити відповідну правову поведінку з боку уповноважених посадових осіб органів публічної адміністрації, а також факти реального притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів владних повноважень, які порушили закон.

До спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання у сфері підприємницької діяльності слід віднести принципи захисту інтересів національного виробника та підтримки національного виробництва, що є особливо актуальним в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Ключовим завданням органів публічної адміністрації є створення адміністративно-правових засад для розвитку національного виробництва всіх основних груп товарів, адже від цього залежить і зростання ВВП країни, і забезпечення національної продовольчої безпеки в умовах глобалізації.

Література:

1. Конституція України. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення 20.01.2025).

2. Податковий кодекс України. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення 20.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-38

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА 3D-БІОДРУКОВАНИХ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ

Крушельницька Ганна Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна

Однією з передових біомедичних технологій, яка швидко розвивається і найближчим часом стане невід'ємною частиною персоналізованої медицини, є тканинна інженерія, визнана Радою Європи одним із стратегічних напрямків економічного і соціального розвитку найбільш успішних держав як міждисциплінарна галузь, що використовує комбінацію клітин, біоматеріалів та інженерних технологій для розробки штучних біологічних замінників тканин та органів [1]. При цьому, однією із найбільш багатообіцяючих технологій тканинної інженерії є тривимірний (3D) біодрук органів і тканин людини, спрямований на подолання таких проблем у сфері трансплантології, як обмеженість донорського ресурсу та біосумісність із реципієнтом доступних для пересадки анатомічних матеріалів людини. У зв'язку із цим виникає необхідність дослідити питання цивільно-правової природи кінцевого продукту 3D-біодруку.

Передусім слід відзначити, що 3D-біодрук у науковій літературі визначається як пошаровий адитивний процес виготовлення біоматеріалів, у якому замість термопластику чи смоли для створення тривимірних структур використовується суспензія живих клітин [2]. Зазначена суспензія називається біочорнилом, що виготовляється із стовбурових клітин пацієнта, попередньо культивованих у такий вид клітин, який є необхідним для створення конкретних органів чи тканин. У результаті, внаслідок 3D-біодруку поза тілом людини штучно виготовляються функціональні анатомічні матеріали, аналогічні природнім. Відповідно, виникає питання, чи відносяться 3D-біодруковані органи і тканини до анатомічних матеріалів у розумінні Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» і чи поширюється на них трансплантаційне законодавство. Враховуючи, що згідно положень вказаного нормативно-правового акту трансплантацією є спеціальний

метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини, не виникає сумнівів у тому, що анатомічні матеріали мають бути вилученими із тіла донора хірургічним шляхом. Натомість органи і тканини, створені за технологією 3D-біодруку, виготовляються поза тілом людини і мають комбіновану природу, оскільки включають в себе як біологічний, так і антропогенний компонент: каркас утворює гідрогель або колаген, а біочорнила представлені біологічними клітинами людини, які культивуються до необхідної кількості за допомогою біоінженерії. Таким чином, 3D-біодруковані органи і тканини хоч і є поєднанням людського біоматеріалу та біосумісних речовин, обидва компоненти створені людською працею, а не просто виділені з природного середовища, відповідно 3D-біодрукований продукт не можна ототожнювати з «оригінальними» анатомічними матеріалами людини, тому на них не поширюються обмеження, передбачені трансплантаційним законодавством (зокрема щодо заборони комерціалізації).

Натомість слід розглянути можливість віднесення 3D-біодрукованих продуктів до біоімплантатів або штучно виготовлених замінників органів.

Так, у Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» закріплено дефініцію біоімплантатів як медичних виробів, продуктів медичного призначення, виготовлених з анатомічних матеріалів людини, проте відсутнє визначення терміну «замінник органу» або «штучний орган». У спеціальній літературі під «штучними органами» розуміють створені людиною органи-імплантати, які імплантуються або інтегруються в людину, взаємодіючи з живою природною тканиною, для заміни природного органу, дублювання або посилення певної функції або кількох функцій, щоб пацієнт міг повернутися до нормального життя [3]. При цьому «імплантат» визначається як ендопротез, який вводиться в організм і не містить живих біологічних компонентів. Для виготовлення імплантатів можуть використовуватися матеріали як небіологічного, так і біологічного походження, однак у цьому разі біологічні матеріали повинні бути оброблені таким чином, щоб видалити біологічні (живі) компоненти, а саме, клітини, їх залишки та антигенні (імуногенні) агенти [4, с. 96]. Таким чином, біоімплантати та імплантати (штучні органи) розмежовуються за матеріалом, із якого вони створені: перші виготовляються з анатомічних матеріалів людини, а другі – з інших природних або синтетичних матеріалів. Тому 3D-біодруковані органи і тканини не можна відносити до імплантатів (штучних органів)

Що стосується «біоімплантатів», то на нормативному рівні їх поняття розкривається через інші загальні терміни, так як «медичний виріб», «продукт медичного призначення», а також через вказівку на їх виготовлення із анатомічних матеріалів людини. Зокрема у Порядку виготовлення, контролю якості та обігу біоімплантатів, затвердженому постановою КМУ від 24 лютого 2021 р. № 158, зазначається, що біоімплантати виготовляються у результаті операцій з обробки анатомічних матеріалів, які пов'язані з підготовкою, маніпуляціями впливу хімічних речовин і фізичних факторів та зміною їх складу, а також їх консервування шляхом застосування хімічних речовин та/або фізичних факторів впливу в процесі виготовлення біоімплантатів з метою запобігання або уповільнення їх біологічного або фізичного руйнування. Тобто біоімплантати є обробленими анатомічними матеріалами людини. Водночас, 3D-біодруковані органи і тканини, хоча і виготовляються із людських клітин, які піддаються обробці, вони створюються «з нуля» і у разі використання аутогенних клітин (таких, що походять від самого пацієнта), мають значно більший рівень біосумісності з пацієнтом, ніж звичайні біоімплантати і з часом здатні повністю їх замінити.

Таким чином на сьогоднішній день, враховуючи специфіку 3D-біодруку, яка передбачає використання клітин людини, що охоплюються поняттям анатомічного матеріалу, тривимірні біодруковані органи і тканини, виготовлені з лікувальною метою імплантації в організм людини доцільно відносити до біоімплантатів.

З огляду на викладене вище, 3D-біодруковані органи і тканини доцільно розглядати через призму ознак, притаманним речам як об'єктам цивільних прав, адже не виникає сумнівів, що зазначені продукти є матеріальними субстанціями із власними просторовими характеристиками, що відособлені від іншого матеріального світу. Створення на замовлення за особистими параметрами пацієнта із його власних або донорських клітин робить 3D-біодруковані органи і тканини індивідуально-визначеними речами, адже вони містять інформацію про унікальний геном людини. Крім того, 3D-біодруковані органи і тканини мають економічну цінність, оскільки виготовляються на замовлення і мають наперед визначену вартість. Зазначене свідчить про те, що 3D-біодруковані продукти можуть перебувати у цивільному обороті та бути об'єктом речових і зобов'язальних правовідносин. Водночас 3D-біодруковані органи і тканини людини після імплантації в організм людини втрачають властивості речей, оскільки, інтегруючись, стають невід'ємною частиною людського тіла і права щодо таких об'єктів здійснюються вже у межах реалізації особистого немайнового права на здоров'я.

Література:

1. Khademhosseini A., Langer R., A decade of progress in tissue engineering. Nat. Protoc. 2016. №11. P. 1775–1781.

2. Cui H., Nowicki M., Fisher J.P., Zhang L.G., 3D Bioprinting for organ regeneration. Adv Healthc Mater. 2017. № 6: 1601118. URL: http://doi.wiley.com/10.1002/adhm. 201601118125

3. Catapano G., Verkerke G.J. Chapter 2: Artificial Organs. Abu-Faraj ZO. Handbook of Research on Biomedical Engineering Education and Advanced Bioengineering Learning: Interdisciplinary Concepts. Volume 1. Hershey, PA: Medical Information Science Reference, 2012. p. 60-95.

4. Сербін М. Є., Тімченко Д. С., Коробов А. М., Лагута Т. І., Шидловська О. А. Біосумісні імплантати та засоби підвищення якості їх використання (огляд). Photobiology and Photomedicine. 2017. № 1, 2. С. 95-104.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-39

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-ЧЕРГОВОЇ СЛУЖБИ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Кузьмич Микола Миколайович
заступник начальника відділу повсякденної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна

Оперативно-чергова служба (далі – ОЧС) є одним із підрозділів органів охорони державного кордону України, що відповідає за забезпечення повсякденного управління оперативно-службовою діяльністю (далі – ОСД) органів Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба) та оперативного реагування на зміни обстановки на державному кордоні.

Попри важливу роль цього підрозділу, нормативно-правове забезпечення його діяльності залишається недосконалим, та не враховує сучасних викликів.

Базовим нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність Держприкордонслужби є Закон України «Про Державну прикордонну службу України». У ст. 6 зазначеного закону визначено загальну структуру та чисельність Держприкордонслужби. До органів охорони державного кордону відносяться прикордонний загін, окремі

контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини. Основною оперативно-службовою ланкою Держприкордонслужби є прикордонний загін. Одним із нормативно-правових документів, що визначає призначення, основні завдання, повноваження, організацію управління, взаємодію і забезпечення діяльності органу охорони державного кордону Держприкордонслужби є «Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України» затверджене наказом МВС України від 30.11.2018 № 971 [1].

Орган охорони державного кордону є основним органом у загальній структурі Держприкордонслужби, що безпосередньо виконує поставлені перед нею завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України та бере участь в охороні суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

Органи охорони державного кордону утворюються рішенням Кабінету Міністрів України на підставі пропозицій Адміністрації Держприкордонслужби. Таким органам присвоюється відповідний номер військової частини. Зовнішніми ознаками частини є: наявність власного діловодства, військового господарства, поточного рахунку в органах казначейства, поштової й телеграфної адреси, власної гербової печатки, таємного та нетаємного діловодства, права командира віддавати письмові накази, і відкритого загальновійськового номера [2, с. 283].

Враховуючи те, що прикордонний загін є військовою частиною, а службу в ньому проходять військовослужбовці, обов'язки основних посадових осіб військової частини та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах поряд з іншими нормативно-правовими актами регулюються Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [3]. Саме пункти 295-300 Розділу 7. «Добовий наряд» Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України визначають права й обов'язки чергового військової частини.

Проте прикордонний загін хоча і є військовою частиною, він не є класичним армійським військовим містечком з казармами де розміщуються військовослужбовці. З огляду на функції, які виконує прикордонний загін вони є дуже схожими із тими, що виконуються органами поліції, але обмежені ділянкою відповідальності у межах державного кордону. Це також випливає і зі змісту ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» щодо статусу Держприкордонслужби, яка є правоохоронним органом спеціального призначення, а також тим, що функцій Держприкордонслужби загалом мають правоохоронне спрямування [4, с. 55].

Таким чином діяльність оперативно-чергових служб органів охорони державного кордону має свої особливості, які й визначають специфіку завдань зазначеного підрозділу у відомчих нормативно-правових актах. Основне місце серед них посідає наказ «Про організацію діяльності центрів управління службою в Державній прикордонній службі України» від 04 лютого 2009 року № 70 [5].

Основними завданнями ОЧС органів охорони державного кордону відповідно до наказу вищезгаданого наказу є:

– цілодобовий моніторинг обстановки на державному кордоні, у територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України та результатів ОСД органів Держприкордонслужби;

– безперервне і своєчасне інформування керівництва Держприкордонслужби та посадових осіб Адміністрації Держприкордонслужби, регіональних управлінь, органів охорони державного кордону, загонів морської охорони про обстановку на державному кордоні, у територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України;

– забезпечення повсякденного контролю за ОСД органів Держприкордонслужби та оперативного реагування на зміни в обстановці, при її ускладненні, виникненні надзвичайних (кризових) ситуацій;

– підготовку матеріалів та інформування про обстановку на державному кордоні України керівництва держави, керівників зацікавлених центральних органів виконавчої влади;

– контроль правоохоронної та правозастосовної діяльності органів, підрозділів охорони державного кордону, облік інформації про порушення законодавства про державний кордон України, реєстрація заяв та повідомлень про злочини;

– первинна обробка поточної інформації, формування щоденної звітності з використанням складових та компонентів інтегрованої інформаційно комунікаційної системи Держприкордонслужби (далі – ІІТС «Гарт»);

– підтримання інформаційної взаємодії та обмін поточними даними з ОЧС, інформаційно-координаційними підрозділами центральних органів виконавчої влади України, прикордонних відомств суміжних країн та країн Чорноморського співробітництва;

– здійснення оповіщення за сигналами управління;

– контроль готовності та забезпечення використання чергових сил і резервів органів Держприкордонслужби відповідно до рішення щодо їх застосування [5].

Щорічно Адміністрація Держприкордонслужби затверджує наказ «Про організацію оперативно-чергової служби в Державній

прикордонній службі України» на відповідний рік. Зазначений наказ конкретизує завдання ОЧС і вони зводяться до наступного:

– цілодобовий моніторинг обстановки на державному кордоні України, у територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України, у районах виконання завдань органами (підрозділами) Держприкордонслужби;

– збирання та первинну обробку поточної інформації, формування щоденної звітності;

– своєчасне інформування керівництва Держприкордонслужби, посадових осіб Адміністрації Держприкордонслужби, регіональних управлінь, органів охорони державного кордону, загонів морської охорони про обстановку на державному кордоні, у пунктах пропуску через державний кордон, у територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України, в районах виконання завдань органами (підрозділами) Держприкордонслужби;

– забезпечення повсякденного контролю за ОСД органів (підрозділів) Держприкордонслужби та оперативного реагування на зміни в обстановці у разі її ускладнення виникнення надзвичайних ситуацій, підготовку керівництву попередніх пропозицій щодо заходів реагування;

– підтримання інформаційної взаємодії та обмін поточними даними з оперативно-черговими (черговими) службами взаємодіючих органів, органів військового управління, інформаційно-координаційними підрозділами органів виконавчої влади, прикордонних відомств суміжних країн та країн Чорноморського співробітництва, крім російської федерації та республіки білорусь;

– здійснення оповіщення за сигналами управління;

– контроль готовності та забезпечення використання чергових сил і резервів органів Державної прикордонної служби України, мобільних вогневих груп підрозділів відповідно до рішення щодо їх застосування [6]. Аналогічний наказ прийнято і на 2025 рік, який дублює завдання ОЧС [7].

Системний аналіз основних завдань ОЧС прикордонного загону та чергового військової частини підтверджує нашу гіпотезу про суттєву відмінність в організації діяльності зазначених підрозділів, що своєю чергою актуалізує потребу в дослідженні організаційно-правових засад діяльності ОЧС органів охорони державного кордону.

Література:

1. Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 30.11.2018 № 971.

2. Законодавство про державний кордон України : науково-практичний коментар : у трьох томах / за заг. ред. В. С. Нікіфоренка, Ю. Б. Курилюка. Том 1. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2023. 618 с.

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 22-23. Ст. 194.

4. Левадний І. А., Боровик О. В., Халимон С. І., Сорока А. З. Правовий аспект реалізації перспективних моделей освітньої підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. *Університетські наукові записки*. 2022. N 3(87). С. 47–58.

5. Про організацію діяльності центрів управління службою в Державній прикордонній службі України : наказ Адміністрації Держприкордонслужби від 04 лютого 2009 року № 70.

6. Про організацію оперативно-чергової служби в Державній прикордонній службі України у 2024 році : наказ Адміністрації Держприкордонслужби 24.11.2023 № 122.

7. Про організацію оперативно-чергової служби в Державній прикордонній службі України у 2025 році : наказ Адміністрації Держприкордонслужби 21.11.2024 № 205.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-40

ПОКАРАННЯ ЗА «МІЖНАРОДНІ» ТА «ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНІ» ЗЛОЧИНИ: ОДНАКОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ, ТОТОЖНА МЕТА?

Кузьмін Едуард Едуардович
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

«… Яке покарання заслуговує той, хто вбиває, або несе відповідальність за вбивства сотень, тисяч чи десятків тисяч людей? …» [5, с. 539-540]. Саме з такого запитання у свій час починав власні міркування щодо специфіки «покарання за міжнародні злочини» М. А. Драмбл, і саме з нього, на нашу думку, цілком доречно розпочати й тепер. Так, і хоча означений фахівець аналізував відповідне питання здебільшого радше крізь призму «колективної природи масового насильства» [5, с. 573], його «осучаснена інтерпретація» у дійсності

зумовлює можливість викладення вказаного глибинного науково-філософського запиту в умовно «порівняно новій редакції», – чи є або має бути відмінним покарання за т. зв. «міжнародні» та «загальнокримінальні» злочини? І мова зараз йде не стільки про конкретну «міру покарання» [1, с. 81], скільки про найбільш фундаментальні або ж т. зв. «світоглядні засади» [2, с. 97] його сприйняття, щонайменше, внесення ясності у розуміння того, що, з-поміж іншого, насамперед стосується визначення поняття покарання та його цілей в цілому.

Відтак якщо покарання за ці «види» злочинів має бути різним, тоді виникає абсолютно справедливе, логічно вивірене і цілком закономірне запитання, – чому або через що певні категорії криміналізованих порушень прав людини мають розглядатись як «міжнародні злочини», водночас інші, як «загальнокримінальні» [9, с. 553]?

У свою чергу міжнародна перспектива пошуків відповідей неодмінно призводить не тільки до необхідності розв'язання проблеми розмежування «міжнародних» та «національних» злочинів [11, с. 149], а й формулює, інше, не менш принципове запитання, – «… що взагалі являє собою міжнародний злочин …» [8, с. 353]? І вкотре скоріше ідеться не про ідентифікацію певного кола тих діянь, які конституюють або мають становити «міжнародні злочини»; а натомість недвозначно наголошується на тому, що достеменно робить «міжнародний злочин» дійсно направду особливим [8, с. 353, 354]?

Вельми іронічно, але доволі показово у цьому контексті наразі виглядає досить допитливе спостереження стосовно того, що станом на зараз сягає свого екватору вже п'ята декада із насправді знаменного моменту безсумнівної маніфестації сприйняття питання щодо встановлення сутності «міжнародних злочинів» в якості «… завдання, що все ще залишається таким, яке підлягає виконанню …» [3, с. 37].

Примітно, що, так само, як і раніше, сьогодні багато говорять про «міжнародний злочин», але, схоже, що не дуже зрозумілим залишається й те, що саме має означає цей вираз; бракує чіткості у визначенні терміну, так, ніби воно позбавлене конкретного змістовного наповнення [13, с. 923, 925]. Тож часом може складатись достатньо стійке враження про те, що термін «міжнародний злочин» все ще й досі позбавлений будь-якого реального змісту, місцями навіть настільки, що подекуди ототожнюється із міфом-вигадкою, лейбл якого слугує лише одним з численних прикладів нечіткої термінології в сучасному міжнародно-правовому дискурсі [9, с. 583, 551, 588].

Заразом, з іншого боку, менш радикальною вбачається позиція, за якою зазначається, що «міжнародні злочини» подібні або принаймні частково схожі із більшістю «ординарних» злочинів [7, с. 120], що

фактично нівелює будь-яку різність та зрештою загалом результує у зовсім однакове ставлення, як і в тому, так і в іншому разі. Але і це тільки ускладнює задачу.

Втім, попри відчутний плюралізм існуючих нині думок і поглядів [13, с. 923], невелика частка жаданого консенсусу [8, с. 354] все ж існує. Серед них, як правило, прослідковується майже повсюдне визнання неподібності їхньої структури [6, с. 106], виняткової тяжкості [4, с. 13] і колективного характеру «міжнародних злочинів» [12, с. 382], а також великої кількості жертв [10, с. 303]. Зокрема нерідко відзначається і те, що «позначення» злочину в якості «міжнародного» має не тільки унікальні практичні наслідки, а й характерну експресивну функцію [7, с. 135]. Насамкінець все це у своєму органічному поєднанні надалі лягає в основу свідчення про «екстраординарну природу» міжнародних злочинів [5, с. 541; 4, с. 2].

Отже, навіть з урахуванням цілком імовірної потреби у подальшій перевірці «спроможності» подібної аргументації, а також дуже потенційної затребуваності у пошуках додаткових переконливих доводів на користь т. зв. «відособленого існування» т. зв. «міжнародних злочинів», натепер виникає фінальне запитання, – наскільки доцільним вбачається використання «звичайних методів» у «виключному випадку»? Відповідь, на наше особисте переконання, цієї миті полягає у нагальній необхідності реконцептуалізації попередньої правової теорії, політики та практики того, що безпосередньо стосується «покарання за міжнародні злочини», аби воно було справді цілеспрямованим [5, с. 540].

Література:

1. Житний О. О., Гусаров С. М. Міра покарання: деякі проблеми визначення й встановлення в кримінальному праві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2019. Вип. 27. С. 78-86.

2. Кузьмін Е. Е. Попередні міркування щодо концепції покарання у міжнародному кримінальному праві. *Приватне та публічне право*. 2024. № 2. С. 96-100.

3. Cherif Bassiouni M. The Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1983. Vol. 15, Iss. 1. pp. 27-37.

4. deGuzmant M. M. Harsh Justice for International Crimes. *The Yale Journal of International Law*. 2014. Vol. 39. pp. 1-35.

5. Drumbl M. A. Collective Violence and Individual Punishment: The Criminality of Mass Atrocity. *Northwestern University Law Review*. 2005. Vol. 99, No. 2. pp. 539-610.

6. Haque A. A. International Crime: In Context and in Contrast. *The Structures of Criminal Law* / ed. by R. A. Duff, L. Farmer, S. Marshall, V. Tadros. New York : Oxford University Press, 2011. pp. 106-133.

7. Heikkilä M. Coping with International Atrocities through Criminal Law: A Study into the Typical Features of International Criminality and the Reflection of These Traits in International Criminal Law. Åbo : Åbo Akademi University Press, 2013. 420 p.

8. Heller K. J. What Is an International Crime? (A Revisionist History). *Harvard International Law Journal*. 2017. Vol. 58, No. 2. pp. 353-420.

9. Hiéramente M. The Myth of 'International Crimes': Dialectics and International Criminal Law. *Goettingen Journal of International Law*. 2011. Vol. 3, Iss. 2. pp. 551-588.

10. Müller L. K. International Crimes and the Right to Punish. *Ratio Juris*. 2019. Vol. 32, No. 3. pp. 301-319.

11. Safferling C. J. M. The Justification of Punishment in International Criminal Law. Can National Theories of Justification be Applied to the International Level? *Austrian Review of International and European Law*. 2000. Vol. 4, Iss. 1. pp. 126-163.

12. Stahn C. A Critical Introduction to International Criminal Law. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2019. 448 pp.

13. Wise E. M. International Crimes and Domestic Criminal Law. *DePaul Law Review*. 1989. Vol. 38, Iss. 4. pp. 923-966.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-41

ПРИНЦИП ПЕРЕДАЧІ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ЮРИДИЧНА ПІДСТАВА ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ СТОСОВНО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Куян Михайло Володимирович
аспірант факультету міжнародних відносин
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Перспективи набуття Україною членства в Європейському Союзі надають високої актуальності дослідженням проблематики правонаступництва в праві ЄС. Адже набуття державою повноправного членства в ЄС передбачає передавання на користь ЄС частини своїх суверенних прав. Тому важливо розібратися в характері передавання таких прав, їх змісті, видах, обсягах на основі аналізу Договору про

Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДЄС і ДФЄС) [1].

За змістом ст.1 Договору про Європейський Союз, держави-члени надають повноваження заснованому ними Союзу для досягнення ними їхніх спільних цілей. Наведене положення має прямий зв'язок із закріпленим у ст. 4 і 5 ДЄС принципом надання повноважень. Визначення на засадничому рівні «надання повноважень» державами-членами Союзу засвідчує, що функціонування Союзу має високий рівень легітимності (джерелом його повноважень є держави-члени) і врегульованості правом. Схематично це можна розуміти як набуття Союзом від держав-членів прав, обов'язків і відповідальності з метою реалізації їх спільних цілей.

У загальному, спільні цілі держав-членів визначено у преамбулах ДЄС і ДФЄС як їх прагнення, зокрема це: досягти зміцнення та зближення економік й заснувати економічний і валютний союз й сприяти економічному і соціальному поступові своїх народів з огляду на принцип сталого розвитку та в контексті завершення формування спільного ринку, зміцнення єдності, захисту довкілля і таким чином забезпечувати поступ у всіх інших сферах, запровадити спільне громадянство, реалізовувати спільну зовнішню та безпекову політику, сприяти вільному рухові осіб й загалом продовжувати процес утворення як ніколи тісного союзу народів Європи, зберігати та зміцнювати мир в свободу.

На відміну від дещо схожої моделі правонаступництва, передбаченої ст. 31 (щодо об'єднання держав) Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів [2], за якої, передусім, мають значення наслідки об'єднання держав щодо їх міжнародних договорів, правонаступництво в праві ЄС як передавання державами-членами на користь Союзу своїх суверенних прав більшою мірою схоже до типу публічного правонаступництва (адміністративного по суті), яке в юридичній літературі схематично пов'язують з процедурою передавання (набуття) компетенції від одного суб'єкта владних повноважень до іншого [3].

Види повноважень Союзу визначено у ст. 2 ДФЄС як: виключні повноваження, спільні повноваження Союзу і держав-членів, повноваження Союзу щодо координації, щодо визначення і реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики та повноваження підтримки, обсяг та механізми здійснення яких визначаються окремими положеннями договорів щодо кожної сфери.

Надання державами-членами Союзові виключних повноважень означає передачу йому права здійснювати законодавчу діяльність й ухвалювати юридично обов'язкові для акти. Сфери виключних

повноважень Союзу визначено ст. 3 ДФЄС: митний союз; встановлення правил конкуренції для внутрішнього ринку; монетарна політика для держав-членів, валютою яких є євро; збереження морських біоресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства; спільна торговельна політика. Союз має також виключні повноваження щодо укладання міжнародних договорів, якщо це передбачено його законодавчими актами або є необхідним для здійснення ним своїх внутрішніх повноважень.

Таким чином, держави-члени обмежили свої законодавчі функції у відповідних сферах й погодились на їх реалізацію Союзом. Разом із тим у них залишилося право діяти в цих сферах самостійно лише якщо вони отримали від Союзу належні повноваження (тобто Союз може делегувати їх державам) або для впровадження правових актів Союзу.

Як випливає зі змісту положень ст. 2 ДФЄС, спільні повноваження Союзу і держав-членів у певних сферах держави здійснюються за залишковим принципом: держави здійснюють свої повноваження в обсязі, в якому Союз не застосовує свої повноваження або в якому Союз вирішив припинити здійснення своїх повноважень.

Союз також визначає засади на яких держави-члени здійснюють координацію своєї економічної політики і політики зайнятості, що означає підпорядкованість економічної політики і політики зайнятості держав-членів правилам (засадам, керівним принципам), встановленим Союзом.

Повноваження Союзу щодо визначення та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики й поступове формування спільної оборонної політики означає, що повноваження визначення зовнішньої та безпекової політики вже не є власними повноваженнями держав-членів, – вони передані Союзу, який є незалежним суб'єктом, – суб'єктом права (ст.47 ДЄС). Тож його вже не можна вважати міжнародною організацією, він реалізує свою діяльність через власні повноваження й, як було попередньо нами відзначено, Союз може навіть делегувати державам-членам здійснення певних функцій. Разом із тим Союз допоки не поглинув правосуб'єктність своїх держав-членів. Тож його правонаступництво має обмежений характер і зміст.

Сфери спільних повноважень Союзу і держав-членів визначено ст. 4 ДФЄС. Це досить широкий перелік сфер, який включає: внутрішній ринок; соціальну політику у відповідних аспектах; економічну, соціальну і територіальну єдність; сільське господарство та рибальство (крім збереження біоресурсів); довкілля; захист прав споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергетику; простір свободи, безпеки та справедливості; спільні проблеми у сфері охорони здоров'я. Разом із тим у Договорах чітко не становлено перелік сфер, які є

компетенцією Союзу, а які належать державам-членам, їх слід з'ясовувати, керуючись положеннями ДФЄС, що регламентують відповідні сфери.

Так, наприклад, сфера охорони довкілля (крім збереження морських біоресурсів) належить до спільної компетенції Союзу і держав-членів. Статтею 191 ДФЄС визначено цілі екологічної політики Союзу, яка спрямована на високий рівень захисту. Разом із тим, заходи з гармонізації, що відповідають вимогам охорони довкілля, у певних випадках можуть включати захисні застереження, що дозволяє державам-членам тимчасово відступати від вставлених норм за умови дотримання процедури контролю з боку Союзу.

З іншого боку, Європейський Парламент та Рада, діючи за звичайною законодавчою процедурою та після проведення консультацій з Соціально-економічним комітетом та Комітетом регіонів приймають рішення щодо того, яких заходів слід вживати Союзу, щоб досягти поставлених цілей (ст.192 ДФЄС). Без шкоди окремим заходам, ухваленим Союзом, держави члени фінансують та провадять екологічну політику. Якщо визначені Союзом заходи вважаються непропорційними для держави-члена, то можуть бути застосовані тимчасові відступи та/або держава може отримати фінансову підтримку на реалізацію відповідних заходів від Фонду згуртованості. Крім того, як випливає із змісту ч.4 ст. 191 ДФЄС і Союз, і держави-члени можуть укладати міжнародні угоди з третіми країнами і діяти в різних міжнародних організаціях.

Статтею 6 ДФЄС передбачені також специфічні повноваження Союзу – допоміжні координуючі та додаткові (заходи підтримки) у таких сферах: охорони та зміцнення здоров'я людини; промисловість; культура; туризм; освіта, професійне навчання, молодь і спорт; цивільний захист; адміністративне співробітництво. Юридично обов'язкові правові акти Союзу, ухвалені на підставі положень Договорів стосовно означених сфер, не тягнуть за собою гармонізацію законів або підзаконних актів держав-членів. Умовно означені сфери можна віднести до компетенції держав-членів, однак ці сфери можуть підпадати і під дію спільних повноважень Союзу і держав-членів, а отже постане необхідність гармонізації законодавства держав-членів.

Так, згідно ст. 165 ДФЄС, Союз сприяє розвитку якості освіти, заохочуючи співпрацю між державами-членами та, якщо необхідно, підтримуючи та доповнюючи їхні дії, при цьому повною мірою поважаючи відповідальність держав-членів за зміст навчання та організацію освітніх систем, а також їх культурне та мовне розмаїття. У цій сфері у встановленому порядку ухвалюються заохочувальні

заходи, при цьому виключається необхідність будь-якої гармонізації законів і підзаконних актів держав-членів.

Аналогічно, згідно ст. 168 ДФЄС держави-члени відповідальні за визначення своєї політики в галузі охорони здоров'я, організації та надання послуг охорони здоров'я і медичної допомоги, а Союз доповнює їх політику у сфері громадського здоров'я, профілактики захворювань та хвороб людини, усунення причин небезпеки для фізичного та психічного здоров'я. Проте, у питаннях спільної безпеки у сфері охорони здоров'я Союзом можуть бути встановлені відповідні стандарти безпеки, що означає належність цієї сфери до спільної компетенції Союзу і держав-членів та потребуватиме гармонізації державами-членами свого законодавства.

Отже, принцип надання повноважень, декларує правонаступництво Союзу стосовно держав-членів. Правило щодо залишення за державами-членами повноважень, не наданих Союзу, а також підпорядкування Союзу принципам субсидіарності та пропорційності дають підстави визначити характер правонаступництва Союзу як обмежений, тобто йдеться про часткове правонаступництво.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (станом на 30.03.2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

2. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#Text

3. Бевзенко В.М. Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості. Адміністративне право і процес. 2014. № 1(7). С.20-36.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-42

ЩОДО ПИТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ У КОНТЕКСТІ ГІДНОЇ ПРАЦІ

Лактіонов Ігор Володимирович
аспірант кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Останні економічні тенденції змінили умови праці, зробивши їх більш гнучкими, але водночас створили нові виклики. Серед них –

дисбаланс між потребами працівників і бізнес-цілями роботодавців, гендерна нерівність, труднощі у поєднанні роботи з особистим життям та вплив ненормованого робочого дня на добробут суспільства.

Концепція гідної праці, запроваджена Міжнародною організацією праці (МОП) у 1999 році, є важливою основою для вирішення цих проблем. Вона наголошує на можливості для всіх працівників, незалежно від статі, отримати доступ до продуктивної зайнятості в умовах свободи, рівності, безпеки та гідності [1]. Центральним елементом цієї концепції є визнання гідності, притаманної працівникам, і необхідність для роботодавців підтримувати цю гідність шляхом справедливого ставлення та гуманних умов праці.

Одним із ключових кроків МОП на шляху до досягнення гідної праці є вдосконалення організації робочого часу. Ефективне управління робочим часом може подолати розбіжності між фактичним і бажаним графіком роботи працівників, водночас сприяючи підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Такий баланс приносить користь як працівникам, так і організаціям, скорочуючи надмірну тривалість робочого часу, вирішуючи проблему неповної зайнятості та задовольняючи різноманітні потреби, такі як нічні зміни або змінний графік роботи. Приведення робочого часу у відповідність до принципів гідності не лише покращує добробут працівників, але й підвищує ефективність роботи організації, про що свідчить зростання продуктивності, зменшення кількості прогулів і підвищення морального духу.

Принцип гідності у праці має глибоке історичне коріння в міжнародних трудових стандартах, починаючи з першої Конвенції МОП «Про тривалість робочого часу в промисловості» 1919 року (№ 1). Протягом десятиліть МОП розробила стандарти, що стосуються щотижневих періодів відпочинку, оплачуваних відпусток, захисту нічної праці та справедливого ставлення до працівників, зайнятих неповний робочий день. Ці стандарти підкреслюють фундаментальну роль гідності у формуванні чесних і справедливих практик зайнятості.

Концепція гідної праці, за визначенням Міжнародної організації праці (МОП), наголошує на можливостях працевлаштування, які забезпечують свободу, рівність, безпеку та людську гідність. Центральним у цій концепції є принцип гідного ставлення до працівників з боку роботодавців, що включає в себе справедливі умови праці, в тому числі здоровий і стабільний робочий час. Надмірно довгий або ненормований робочий день не тільки порушує гідність працівників, але й має негативні наслідки для їхнього здоров'я, безпеки та загального добробуту [2]. Вирішення цих проблем є критично важливим компонентом створення гідного робочого середовища.

Ми відстоюємо тезу, що здоровий робочий час є основою гідного ставлення до працівника з боку роботодавця. Адже нормальний робочий час, один із ключових аспектів гідної праці, підкреслює важливість захисту працівників від згубного впливу надмірної або ненормованої тривалості робочого дня. Цей принцип бере свій початок у Конвенції МОП 1919 року про тривалість робочого часу в промисловості (№ 1), яка встановила стандартний 8-годинний робочий день і 48-годинний робочий тиждень. З часом міжнародні трудові стандарти еволюціонували, включивши в себе заходи, які сприяють щотижневому відпочинку, оплачуваній відпустці та захисту працівників, які працюють у нічний та позмінний час.

Державна політика та міжнародні трудові стандарти слугують життєво важливими противагами для захисту працівників від негативних наслідків перевтоми. Наприклад, Директива ЄС про робочий час (93/104/ЄС) [3] та конвенції МОП, такі як Конвенції про щотижневий відпочинок (№№ 14 і 106) та Конвенція про нічну працю 1990 року (№ 171), встановлюють гарантії для забезпечення розумного робочого часу та періодів відпочинку. Ці заходи підкреслюють спільну відповідальність роботодавців та урядів у створенні здорового робочого середовища.

На нашу думку, забезпечення гідного поводження на робочому місці вимагає багатогранного підходу, який поєднує правовий захист, організаційні практики та індивідуальні стратегії подолання проблем. Роботодавці відіграють ключову роль у створенні робочих графіків, які надають пріоритет здоров'ю та безпеці та узгоджуються з цілями організації. Такі заходи, як регулярні медичні огляди, компенсація за ненормований робочий день, альтернативні робочі графіки та програми зміцнення здоров'я, є важливими компонентами сталих трудових практик.

Крім того, усунення першопричин перевтоми передбачає переосмислення традиційних показників продуктивності та успіху. Роботодавці повинні визнати, що скорочення робочого часу та покращення стану здоров'я працівників може призвести до підвищення задоволеності роботою, збільшення рівня утримання кадрів та залучення більш активної робочої сили. Державна політика також повинна розвиватися, щоб охопити раніше виключених працівників, таких як «білі комірці» [4], які часто стикаються з добровільною, але надмірною тривалістю робочого часу.

Одним із ключових принципів гідної праці є справедливе і шанобливе ставлення до працівників, що забезпечує їхню здатність поєднувати робочі обов'язки з особистими та сімейними потребами. Цей баланс має вирішальне значення для створення робочої атмосфери, яка поважає

людську гідність і відповідає концепції гідної праці МОП, яка наголошує на рівних можливостях і сталих практиках зайнятості [5].

Ми переконанні, що сумісність робочого графіка з сімейними обов'язками є наріжним каменем гідного ставлення з боку роботодавців. Дослідження підкреслюють, що довгий робочий день, нерегулярні зміни та «несоціальні» години, такі як вечірній, нічний час та робота у вихідні, створюють значні перешкоди для досягнення балансу між роботою та особистим життям. Ці виклики часто посилюють традиційні гендерні ролі, такі як парадигма «чоловік-годувальник – жінка-домогосподарка», і збільшують кількість конфліктів між роботою та сім'єю як для чоловіків, так і для жінок. Вирішення цих проблем має важливе значення для покращення якості життя працівників та просування рівності на робочому місці.

Гнучкий графік роботи, який зазвичай називають «дружньою до сім'ї» [6] політикою, є важливим інструментом для досягнення цього балансу. Ці заходи включають колективне скорочення робочого часу, можливість працювати неповний робочий день та індивідуальні права на адаптацію робочого графіка до сімейних обов'язків. Такі програми, як розподіл робочих місць, гнучкий графік і дистанційна робота, ще більше підвищують здатність працівників ефективно поєднувати свої професійні та сімейні обов'язки. Така політика узгоджується з Конвенцією МОП про працівників із сімейними обов'язками 1981 року (№ 156), яка наголошує на необхідності заходів, що допомагають працівникам поєднувати роботу та сімейні обов'язки.

Незважаючи на переваги, існуючі заходи, такі як робота на умовах неповного робочого часу, часто створюють проблеми. Багато робочих місць з неповною зайнятістю мають нижчу якість порівняно з посадами з повною зайнятістю, пропонуючи меншу заробітну плату, менше пільг, не пов'язаних із заробітною платою, та обмежені можливості для кар'єрного розвитку. Крім того, неповна зайнятість має значний ґендерний дисбаланс: у більшості промислово розвинених країн та країн, що розвиваються, жінки становлять більшість працівників, які працюють неповний робочий день. Це посилює гендерну нерівність як у можливостях працевлаштування, так і в економічній незалежності.

Для подолання цієї нерівності Конвенція МОП про роботу на умовах неповного робочого часу 1994 року (№ 175) виступає за рівне ставлення до працівників, зайнятих неповний робочий час, з точки зору заробітної плати, пільг та соціального захисту. Впровадження таких стандартів має важливе значення для нормалізації роботи на умовах неповного робочого часу як життєздатного, справедливого варіанту збалансування робочих і сімейних обов'язків, а також для сприяння гендерній рівності.

Таким чином, гідне ставлення до працівників є одним із ключових елементів гідної праці, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості, гендерної рівності та економічної стабільності. Проте в Україні впровадження стандартів гідної праці залишається нерівномірним, особливо в різних секторах економіки. Ситуація ускладнюється недостатньою увагою до дотримання прав працівників, що перешкоджає створенню сприятливого робочого середовища.

Одним із викликів є впровадження дружніх до сім'ї режимів робочого часу та гнучких графіків, які сприяли б балансу між роботою та особистими обов'язками. Відсутність належної практики в цьому напрямку ускладнює досягнення рівних можливостей для всіх працівників, зокрема для жінок, які продовжують виконувати основні обов'язки в сім'ї. Усуваючи структурні бар'єри та розвиваючи інклюзивні політики, можна забезпечити належний баланс між професійним і сімейним життям, що є важливим компонентом гідної праці.

Досягнення гідного ставлення до працівників вимагає співпраці між роботодавцями, державними органами та профспілками. Це включає розробку ефективних механізмів моніторингу й контролю, а також сприяння створенню корпоративної культури, орієнтованої на повагу до прав працівників. Гнучкість у робочих графіках і сприятливі умови праці не лише підвищують продуктивність і мотивацію працівників, але й сприяють досягненню ширших соціальних цілей, зокрема сталого розвитку та економічного прогресу.

Гідне ставлення до працівників повинно стати пріоритетом як на національному рівні, так і на рівні окремих організацій. Це дозволить не лише інтегрувати міжнародні стандарти праці, але й забезпечити соціальний прогрес, спрямований на повагу до гідності й прав усіх працівників.

Література:

1. International Labour Office (ILO). 1999. Decent work, Report of the Director-General to the International Labour Conference, 87th Session, Geneva.

2. Messenger, J.C. (ed.) 2004. Working time and workers' preferences in industrialized countries: Finding the balance (London and New York, Routledge).

3. Директива ЄС про робочий час (93/104/ЄС). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993L0104

4. Dembe, A.; Erickson, J.; Delbos, R.; Banks, S. 2005. «The impact of overtime and long work hours on occupational injuries and illnesses: new evidence from the United States», in Occupational and Environmental Medicine, Vol. 62, pp. 588-597.

5. Bosch, G. 2006. «Working time and the standard employment relationship». in: Boulin, J.-Y.; Lallement, M.; Messenger, J.C.; Michon, F. (eds.): Decent working time: new trends, new issues. (Geneva: ILO).

6. Anxo, D.; Boulin, J.; Fagan, C. 2006. Decent working time in a life-course perspective, in: Boulin, J.-Y.; Lallement, M.; Messenger, J.C.; Michon, F. (eds.): Decent working time: new trends, new issues. (Geneva: ILO).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-43

МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ І УВ'ЯЗНЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДКВС В УКРАЇНІ

Михайлик Олександр Григорович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Київ, Україна

Охорона здоров'я осіб, засуджених і ув'язнених в місцях несвободи ДКВС України, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених чинним законодавством України.

Проте стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги засудженим і ув'язненим в місцях несвободи ДКВС України, залишається проблемним, оскільки їх якість, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники є залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань.

Оскільки медичні частини в установах виконання покарань ДКВС України зіткнулися у своїй роботі з новими викликами, зокрема, і недопущення розповсюдження серед засуджених гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 та захворюваності на соціально небезпечні інфекційні хвороби.

Так, з метою виявлення та запобігання поширенню не лише інфекційних, а й паразитарних, загально соматичних та психічних захворювань серед засуджених і ув'язнених працівниками медичних частин повинні періодично проводитися профілактичні медичні огляди, залучатися всі необхідні лікарі при проведенні таких оглядів,

проводитися ЕКГ, визначатися гострота зору і слуху засуджених, здійснюватися відмітки про визначення їх росту та ваги.

Між тим, повсякчас для проведення зазначених оглядів начальником медичної частини не залучаються необхідні фахівці із закладів охорони здоров'я при їх відсутності у штаті медичної частини. Не завжди дотримується й щорічна періодичність проведення флюорографії органів грудної клітки у засуджених.

Особливої уваги вимагають засуджені особи з небезпечними інфекційними захворюваннями, зокрема СНІД/ВІЛ, гепатит, туберкульоз. При цьому медичні працівники установ виконання покарань всупереч вимогам п. 7 глави І розділу ІІ Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі не заводять реєстраційні картки ВІЛ-інфікованих осіб (форми № 502-1/о, затверджена наказом МОЗ від 05.03.2013 № 180). Також всупереч вимогам п. 8 глави І розділу ІІ вказаного Порядку оригінали первинної облікової документації на ВІЛ-інфікованих засуджених не направляються у триденний строк з дня її оформлення до обласного центру профілактики та боротьби зі СНІДом [1].

Мають місце неякісне та формальне документування перебігу захворювання лікарями як закладів охорони здоров'я ЦОЗ ДКВС, так і МОЗ. Вбачається, що відсутність взаємодії відомчих і територіальних закладів охорони здоров'я може призвести до летальних наслідків, особливо в умовах правового режиму воєнного стану та карантинних обмежень.

Як відомо, діяльність медичних служб в місцях несвободи ДКВС України не обмежується виключно лікуванням хворих пацієнтів, також на них покладено обов'язок контролювати організацію харчування (кількість, якість, приготування та розподіл їжі) і дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни; доступ до кранів з проточною водою; сантехнічне обладнання), а також слідкувати за опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі [2].

Однак, трапляються випадки, що у Журналах реєстрації температурного режиму та відносної вологості в установі виконання покарань відсутні дані щодо перевірки уповноваженою особою цих показників. Оскільки саме шкідливі для здоров'я умови тримання, переповнення камер, тривала ізоляція і відсутність фізичної діяльності можуть спричинити серед засуджених масову захворюваність на таку хворобу як COVID-19, а тому своєчасне надання медичної допомоги може зберегти життя і здоров'я осіб, які відбувають покарання.

Отож, охорона здоров'я засуджених у місцях несвободи ДКВС України має бути забезпечена системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднана з наданням безоплатної та платної медичної допомоги, передбаченої чинним законодавством України.

Проте досі існують факти неналежного проведення первинного медичного огляду засудженого, зокрема, результати первинного медичного огляду щодо відсутності тілесних ушкоджень не завжди фіксуються у його медичній карті, не у всіх випадках під час проведення медичного огляду медичний працівник належним чином оцінює стан здоров'я засудженого та можливу небезпеку, яку несе наявне в нього захворювання для оточуючих, а також визначає можливість надання медичної допомоги в умовах медичної частини чи направлення засудженого до лікарняного закладу або закладу охорони здоров'я.

Значна смертність і захворюваність засуджених у місцях несвободи ДКВС України свідчить, що стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги засудженим залишається незадовільним, адже якість медичних послуг, які надаються знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники у багатьох випадках є залежними від адміністрації установ виконання покарань, що, насамперед, виявляється в упередженому встановленню діагнозів та не фіксації тілесних ушкоджень, отриманих засудженими.

З метою подолання існуючих як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених і ув'язнених на охорону здоров'я Міністерство юстиції України, згідно з Стратегією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України до 2026 року[3] має разом з «Центром охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби» здійснення подальшої реформи медичної служби місць несвободи.

Наступним та ключовим кроком у питанні реформування медицини у місцях несвободи ДКВС України має стати вжиття комплексу заходів для передачі функції надання медичної допомоги засудженим від Міністерства юстиції України до Міністерства охорони здоров'я України.

Література:

1. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: Наказ Міністерства юстиції

України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#n544

2. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складові національного Плану дій у сфері прав людини URL: http://khpg.org/index.php?id=1453461065

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-44

НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВОВОЇ АКТИВНОСТІ ТА ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Міма Ірина Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Навчально-науковий юридичний інститут
Державного університету економіки і технологій
м. Кривий Ріг, Україна

Проблематика взаємодії правової активності та правового менталітету є надзвичайно актуальною в умовах сучасного суспільства, де правові норми стають важливим чинником соціального розвитку. Правова активність забезпечує реалізацію правових відносин на практиці, тоді як правовий менталітет формує уявлення людей про сутність права, його справедливість та обов'язковість. Їхній зв'язок має ключове значення для розуміння процесів правотворчості, правозастосування та правосвідомості, що сприяють соціальній стабільності та розвитку демократичних інституцій.

Дослідженню правового менталітету присвячені праці Л. Бойко, Ю. Оборотова, В. Павловської-Кравчук, М. Хаустової та інших, в яких підкреслюється значення правових, культурних і соціальних факторів у його формуванні. У свою чергу, аспектам правової активності приділяється увага з боку М. Козюбри, Н. Крестовської, Л. Макаренко, Н. Оніщенко та інших вітчизняних науковців, де акцент зроблено на її практичному вимірі. Проте без належної уваги залишається аналіз

питання взаємозалежності цих правових категорій, зокрема, як правова активність впливає на формування ментальних установок та навпаки.

Правовий менталітет охоплює систему цінностей, уявлень і переконань, що визначають ставлення особи до права та правопорядку. Він формується під впливом культурних, соціальних, історичних, політичних і економічних чинників [4, с. 83]. Наприклад, у суспільствах, де розвинута правова культура, яка характеризується дотриманням закону, спостерігається високий рівень правової свідомості, а отже і правового менталітету. Суб'єкти суспільних відносин в таких умовах більш схильні до дотримання правових норм, адже вважають, що закон є справедливим. Натомість у корумпованому соціумі з розвиненим правовим нігілізмом правовий менталітет формується на підґрунті недовіри до правових інститутів, на уявленні про правові механізми як про неефективні або несправедливі. У свою чергу, це свідчить про взаємозв'язок правового менталітету і правосвідомості. Адже суб'єкт правовідносин з розвиненим правовим менталітетом зазвичай має також і високий рівень правосвідомості – усвідомлення своїх прав і обов'язків у контексті закону. В результаті чого відбувається зростання правової активності. Правовий менталітет є важливим компонентом нашої особистості та професійної діяльності: відображає ставлення суб'єкта до правових норм та правих приписів; до правозастосоних актів; до правових консультативних послуг та адвокації; до правової активності та її ролі у юридичній діяльності.

Правова активність визначається як готовність громадян використовувати доступні правові ресурси та механізми для захисту своїх прав і інтересів [2, с. 12-13]. Це може проявлятися у формі звернень до судових органів, участі в правозахисних організаціях, спільнотах або інших формах колективної дії. При цьому правова активність має кілька ключових аспектів, такі як: впровадження правових норм та приписів у практичну діяльність; висунення правових претензій та захист правових інтересів; впровадження правових рішень у процесі правореалізації чи правозастосуванні; здійснення правових консультативних послуг та адвокації. Правова активність не тільки підвищує правосвідомість, а й створює умови для зміни правового середовища [3, с. 60]. Основними факторами, що впливають на правову активність, є: освіта; доступ до інформації; соціально-економічний статус; культурні традиції та норми.

Правова активність формує правовий менталітет, а правовий менталітет, у свою чергу, формує правову активність. При цьому правова активність орієнтується на правовий менталітет, яка формує його погляди та поведінку у сфері правової діяльності. Взаємозв'язок між правовим менталітетом і правовою активністю є ключовим у

розумінні права як соціального явища. Правовий менталітет може як мотивувати, так і стримувати правову активність. У суспільствах, де правовий менталітет втілюється у позитивному ставленні до закону, громадяни більш охоче залучаються до правозахисної діяльності. Наприклад, у випадках, коли суб'єкт суспільних відносин вірить у потенціал законодавства для покращення життя суспільства і вважає, що його дії можуть реально змінити ситуацію, спостерігається більша правова активність. Це може включати ініціативи з проведення протестів, участь у громадських слуханнях, або звернення до суду у справах із захисту прав людини.

Проте в умовах правового нігілізму або недовіри до правових органів, правових та державних інституцій, навіть добре обізнані громадяни можуть утримуватися від участі у правових процедурах. Така ситуація створює замкнене коло, де низька правова активність, у свою чергу, підсилює правовий нігілізм, що заважає розвитку правового менталітету [1, с. 67-68]. Соціально-економічні фактори також впливають на правовий менталітет та правову активність. У суспільствах з високим рівнем соціальної нерівності часто росте відчуття несправедливості, що може призводити до протестних рухів і зростання правової активності. Наприклад, у випадках порушення прав меншин або трудових прав працівників, соціальна мобілізація може зростати, спричиняючи активні дії з боку громадян.

Правова активність та правовий менталітет – два взаємозалежні та ключові елементи правової динаміки, які впливають на розвиток правової системи. Так, правова активність означає активність суб'єктів правовідносин, які виконують свої обов'язки за рахунок правових засобів; правовий менталітет означає психологічний та інтелектуальний стан людини, який формує її погляди та поведінки у сфері правової діяльності. Правова динаміка в цілому означає змінність правової системи, яка формується за рахунок правової активності та правового менталітету.

Правовий менталітет як базис правової активності формується історично, під впливом культурних, соціальних, економічних і політичних факторів. Розвинутий правовий менталітет суспільства, ґрунтується на високому рівні правової ментальності громадяни (та інших членів суспільства), адже розуміють важливість правових норм для соціального порядку; мають внутрішню мотивацію дотримуватися закону; прагнуть досягнення соціальної справедливості [5, с. 73]. Отже, правовий менталітет створює основу для активного ставлення суб'єктів суспільних відносин до правової реальності. Формується діяльність громадян, спрямована на реалізацію, захист та вдосконалення своїх прав і свобод: дотримання законів і норм; участь у правозахисній

діяльності; ініціювання змін у законодавстві через громадську активність (участь у виборах, подання петицій чи займання правозахисною діяльністю).

Зворотний вплив правової активності на правовий менталітет проявляється у тому, що правова активність громадян впливає на формування правового менталітету як у них самих, так і в суспільстві загалом. Завдяки практичній взаємодії з правовою системою людина може: глибше усвідомити цінність правових механізмів; підвищити свою правову грамотність; сприяти поширенню правових цінностей у суспільстві. Наприклад, успішний досвід боротьби за свої права мотивує громадян до подальшої активності та підвищує рівень довіри до правової системи.

Узагальнюючи вищенаведене зазначимо, що правовий менталітет і правова активність є взаємозалежними правовими явищами, що потребують комплексного дослідження. Взаємодія правової активності та правового менталітету здійснюється за інституційним, культурним та освітнім напрямами. Одним із ключових завдань із напрямів такої взаємодії є сприяння розвитку правового менталітету у всіх верствах населення через освіту, інформацію і підтримку правозахисних ініціатив. Це може бути реалізовано через розробку та запровадження комплексних заходів: вдосконалення ефективності роботи правових інституцій, активну діяльність громадських організацій та державну підтримку ініціатив, що спрямовані на підвищення правових знань і активності серед громадян, розвиток правової свідомості, правової культури, що у свою чергу знайде своє втілення та відображення у формуванні нового типу правового менталітету.

Правова активність і правовий менталітет мають взаємозалежний характер, адже у суспільствах із сильними демократичними традиціями правова активність сприяє формуванню позитивному правовому менталітету, який, у свою чергу, стимулює подальшу активну участь суб'єкта суспільних відносин у правових процесах держави. У країнах із низьким рівнем довіри до права спостерігається протилежна тенденція: пасивність і недовіра до правової системи, що закріплюють негативні ментальні установки суб'єкта правовідносин. Правова активність і правовий менталітет взаємодіють у межах складного циклу впливів, що визначають правову поведінку суб'єкта суспільних відносин. Взаємодія правової активності та правового менталітету є двостороннім процесом, який визначає рівень правової культури суспільства. Розвинутий правовий менталітет сприяє зростанню правової активності, яка, у свою чергу, формує суспільну довіру до правової системи та стимулює розвиток демократичних інститутів та вибудовування правової держави.

Література:

1. Anetta Breczko Prawo a moralność w teorii i praktyce wczoraj i dzsiś (zarys wykladu). Białystok: Temida 2, 2004. 136 с. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/14150/1/A_Breczko_Prawo_a_moralnosc_w_teorii_i_praktyce_wczoraj_i_dzis.pdf (дата звернення 02.01.2025).
2. Бащук С.Г. Правова активність: поняття, структура та види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 23 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7757/1/Bashuk_2014.pdf (дата звернення 02.01.2025).
3. Довганич В.А. Правовий менталітет як форма суспільної правосвідомості. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ, 2024. Вип.17(29). С. 57-61. URL: DOI: https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.57-62 (дата звернення 03.01.2025).
4. Павловська-Кравчук В.А. Правовий менталітет : поняття, особливості і його вплив на правотворчі процеси : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2012. 194 с.
5. Парута О.В. Просоціальна правова активність особи. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.* Львів, 2018. Вип. 7. 73 URL: DOI: https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-08 (дата звернення: 03.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-45

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН З КРИТЕРІЇВ ВСТУПУ ДО ЄС

Монаєнко Антон Олексійович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Інституційна спроможність органів влади є їх здатністю ефективно виконувати свої публічні функції за чинним законодавством, забезпечувати на території держави верховенство права, реалізовувати

відповідну державну політику, імплементувати акти права ЄС, а також гарантувати належне управління.

У контексті вступу до ЄС інституційна спроможність є фундаментальним критерієм для цього, оскільки без ефективних державних органів неможливе забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань держави, що випливають із членства в ЄС.

Копенгагенські критерії, що були прийняті як висновок на засіданні Європейської Ради у червні 1993 року, визначають три ключові вимоги для вступу до ЄС:

– Економічний критерій: наявність функціонуючої ринкової економіки, здатної витримувати конкуренцію в ЄС.

– Політичний критерій: стабільність інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та захист меншин.

– Правовий критерій: здатність приймати, впроваджувати та дотримуватися законодавства ЄС.

Інституційна спроможність органів влади прямо пов'язана з політичним і правовим критеріями, оскільки передбачає сильну державну службу, належне врядування, прозорість та ефективність публічної адміністрації.

Інституційна спроможність податкових органів є ключовим фактором для ефективного адміністрування податків і зборів, забезпечення надходжень до бюджету, протидії податковому шахрайству, боротьби з тіньовою економікою та створення сприятливого бізнес-середовища. Однак податкові органи України стикаються з численними викликами, які обмежують їхню ефективність і довіру з боку громадян та бізнесу.

Проблемами інституційної спроможності податкових органів в Україні є *недосконалість кадрової політики* (низький рівень професійної підготовки посадових та службових осіб, висока плинність кадрів через недостатню мотивацію (низький рівень заробітної плати), невиконання планів із щомісячним підвищенням показників наповнення бюджету, низька прозорість роботи); *корупція* (корупційні практики на різних рівнях податкових органів, неефективність внутрішнього контролю за діяльністю посадових та службових осіб, «відкати» за розблокування податкових накладних); *застаріла IT-інфраструктура* (недостатня цифровізація процесів податкового адміністрування, обмежена інтеграція баз даних між податковими органами та іншими суб'єктами владних повноважень); *слабка аналітична спроможність* (відсутність сучасних інструментів аналізу великих обсягів даних (Big Data), недостатнє використання ризик-орієнтованих підходів для податкових перевірок); *низький рівень довіри з боку громадян і бізнесу* (сприйняття податкових органів як

репресивного інструменту, а не сервісної служби; безпідставне віднесення суб'єктів господарювання до ризикових та безпідставне блокування податкових накладних; постійні зміни податкового законодавства, які створюють плутанину для платників податків); *непослідовність реформ* (часті зміни керівництва податкових органів та суперечливість у підходах до реформ).

Для покращення інституційної спроможності податкових органів в України доцільно провести запровадження ефективних конкурсів на посади державної служби, створити систему регулярного навчання та сертифікації, впровадити різноманітні стимули для зниження плинності кадрів, запровадити цифрові інструменти для моніторингу діяльності посадових та службових осіб податкових органів, створити незалежну антикорупційну службу в податкових органах, розробити та впровадити сучасні цифрові сервіси для платників податків, провести інтеграцію податкових баз даних із іншими базами, покращити аналітичну спроможність податкових органів через запровадження ризик-орієнтованих підходів у податкових перевірках, а також використання різноманітних аналітичних платформ для прогнозування податкових надходжень та виявлення ухилень від сплати податків.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-46

СТРОК ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Негара Родіон Віталійович
доктор філософії (PhD) в галузі права,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Строк звернення до суду являє собою відповідний проміжок (період) часу, який є одночасно важливим як для здійснення конституційного права на звернення до суду, так і для захисту порушених прав, свобод та інтересів. Таке розуміння строку звернення до суду є прийнятним для усіх юрисдикцій. Не виключенням є і адміністративне судочинство, незважаючи, що його завданням передусім є ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів

владних повноважень (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1]).

Як відомо, згідно з ч. 1 ст. 122 КАС України строк звернення до адміністративного суду встановлюється КАС України та іншими законами, що обумовлюється значною кількістю сфер, в яких можуть виникати публічно-правові спори та їх урегульованістю великою кількістю законодавчих актів. Крім того, навіть, на рівні КАС України встановлено загальний строк звернення до адміністративного суду, який диференціюється у залежності від суб'єкта звернення (для осіб – шестимісячний строк, а для суб'єктів владних повноважень – тримісячний строк) та спеціальні строки (зокрема у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби – місячний строк; у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України під час процедури проведення добору кандидатів на посаду судді, конкурсу на посаду судді чи призначення на посаду судді – місячний строк).

Порівняльний аналіз загального строку звернення до адміністративного суду та загальних строків позовної давності, встановлених ст. 257 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], об'єктивно свідчить про застосування законодавцем неоднакового підходу до визначення строків звернення до адміністративного суду (6 місяців) та цивільних і господарських судів (3 роки). Звісно, що майже 20-річний період чинності КАС України призвів до звичного сприйняття загального строку звернення до адміністративного суду, але повністю вичерпаною проблематика відмінних підходів до встановлення строків звернення до суду так і не стала.

Кроком до ще більшого посилення суперечності у питанні строків звернення до суду стало зупинення, встановлених ЦК України, строків позовної давності спочатку на час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) (п. 12 розділу «Прикінцеві та перехідні положення ЦК України), а потім і на період дії воєнного стану в Україні (п. 19 розділу «Прикінцеві та перехідні положення ЦК України) [2]. Отже, з урахуванням карантину (введеного Кабінетом Міністрів України з 12.03.2020 [3] та відміненого з 30.06.2023 [4]) та воєнного стану (введеного з 24.02.2022 та триваючого дотепер [5]) перебіг строків позовної давності, встановлений ЦК України зупинений, тобто вже майже на 5 років.

Своєю чергою строки звернення до адміністративного суду залишились незмінними і під час дії карантину, і під час воєнного стану. Аналогічна ситуація спостерігається і щодо строків звернення до

суду в інших випадках, наприклад, строків звернення до суду, встановлених Кодексом законодавства про працю України.

Внаслідок цього право на судових захист у справах, що належать до юрисдикції адміністративних судів є непропорційно обмеженим. З іншого боку, неможливо ігнорувати той факт, що обставини, які зумовили зупинення позовної давності, є однаково застосовними і до строків звернення до адміністративного суду, а тому зупинення позовної давності лише встановленої ЦК України виглядає непропорційним. Крім того, необхідно враховувати, що більшість справ у публічно-правових спорах, що належать до юрисдикції адміністративних судів, виникають між приватними особами та суб'єктами владних повноважень через порушення з боку останніх, а тому необхідність належного врегулювання строків звернення до адміністративних судів, з урахуванням дії карантину та воєнного стану, є ще більш нагальною.

У судовій практиці підкреслюється на особливій значущості строків звернення до адміністративного суду для дотримання принципу юридичної визначеності. Верховний Суд у постанові від 16.06.2021 у справі № 639/8782/16-а виклав висновок, відповідно до якого «встановлення строків звернення до суду з відповідними позовними заявами законом передбачено з метою дисциплінування учасників адміністративного судочинства та своєчасного виконання ними, передбачених КАС України, певних процесуальних дій. Інститут строків в адміністративному процесі сприяє досягненню юридичної визначеності у публічно-правових відносинах, а також стимулює учасників адміністративного процесу добросовісно ставитися до виконання своїх обов'язків» [6].Відповідно до іншого висновку, викладеного Верховним Судом у п. 22-23 постанови від 12.08.2021 у справі № 240/2395/21 «визначення строку звернення до адміністративного суду в системному зв'язку з принципом правової визначеності слугує меті юридичної визначеності у публічно-правових відносинах та стимулює суд і учасників адміністративного процесу добросовісно ставитися до виконання своїх обов'язків. Строки звернення до адміністративного суду з позовом обмежують час, протягом якого такі правовідносини вважаються спірними. Після їх завершення, якщо ніхто не звернувся до суду за вирішенням спору, відносини стають стабільними. Тобто встановлені строки звернення до адміністративного суду сприяють уникненню ситуації правової невизначеності щодо статусу рішень, дій (бездіяльності) суб'єкта владних повноважень» [7].

Разом з тим, оскільки цей висновок сформульовано за звичайних умов у ньому не враховано умов воєнного стану, а тому визначення під

час дії воєнного стану публічно-правових відносин стабільними є передчасним.

Звісно, що воєнний стан та заходи його реалізації, а також обставини, що призвели до введення воєнного стану за конкретних фактичних обставин можуть бути підставою для поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, але все одно це не забезпечує однакового ставлення законодавця до осіб, захист прав та інтересів яких здійснюється за правилами, визначеними різними законодавчими актами.

У підсумку видається необхідним зазначити, що застосування недокового підходу до врегулювання строків звернення до суду за правилами адміністративного судочинства та цивільного і господарського судочинства під час дії воєнного стану є необґрунтованим та непропорційним обмеження права на судовий захист, а також негативно позначається на захисті прав осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень в умовах дії воєнного стану.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top (дата звернення 15.01.2025).

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 15.01.2025).

3. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. Дата оновлення: 27.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text (дата звернення 15.01.2025).

4. Про відміну на всій території України карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2023 № 651. Дата оновлення: 27.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-2023-%D0%BF#Text (дата звернення 15.01.2025).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Дата оновлення: 07.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення 15.01.2025).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.06.2021 у справі № 639/8782/16-а.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97699885 (дата звернення 15.01.2025).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.08.2021 у справі № 240/2395/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98947286 (дата звернення 15.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-47

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА СТ. 212 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Олефіренко Сергій Володимирович
здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

У зв’язку з повномасштабним вторгненням на територію України, виїзду за межі України мільйонів українців і переїзду бізнесу, відтоку великої кількості платників податків питання дотримання вимог законодавства щодо сплати податків та обов'язкових платежів фізичними особами, фізичними особами-підприємцями та юридичними особами набуває особливої актуальності.

Згідно з Законом України від 28 січня 2021 року № 1150-IX «Про Бюро економічної безпеки України» [1], в листопаді 2021 року в Україні розпочало свою діяльність Бюро економічної безпеки (надалі – «БЕБ»), яке наразі є єдиним органом розслідування кримінальних правопорушень у економічній сфері і, в тому числі здійснює досудове розслідування кримінальних проваджень за статтею 212 Кримінального кодексу України – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

За даними матеріалів офіційної статистики Офісу Генерального прокурора в Україні у 2018 році було зареєстровано 1099 кримінальних проваджень за статтею 212 КК України, із них 39 передано до суду з обвинувальним актом. За 2019 рік їх кількість становила 852 кримінальні провадження, з яких направлено до суду за статтею 212 КК України з обвинувальними актами тільки 22. В 2020 році відповідно було 910 кримінальних проваджень, з яких закрито 124 кримінальні провадження, а до суду направлено з обвинувальними актами тільки

10. Показники зареєстрованих кримінальних проваджень у 2021 році аналогічні показникам 2020 року [2]. Разом з тим, з початком роботи БЄБ кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 212 КК України збільшилась. До прикладу, упродовж 2023 року у провадженні детективів БЕБ перебувало вже 4 558 кримінальних проваджень, із яких безпосередньо детективами БЕБ розпочато 2 072, з них у тому числі 667 за ст.212 КК України, з яких до суду скеровано 67 [3].

Перш ніж перейти до судової практики, розглянемо склад кримінального правопорушення за ст.212 КК України – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Об’єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України є суспільні відносини, які складаються в сфері наповнення бюджетів та державних цільових фондів за рахунок оподаткування, тобто ті суспільні відносини, які виникають між державою і суб'єктами оподаткування на підставі податкових норм, що регулюють установлення, зміну та відміну внесків до бюджетів і державних цільових фондів.

Об’єктивна сторона кримінального правопорушення за ст. 212 КК України характеризується сукупністю трьох ознак:

1) діяння – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів, що входять до системи оподаткування;

2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч. 1 ст. 212), великих (ч. 2 ст. 212) або особливо великих (ч. 3 ст. 212) розмірах;

3) причинний зв’язок між діянням і наслідками [2].

Суб’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України, є спеціальним, оскільки поряд із загальними ознаками він має й спеціальну ознаку, – обов’язок зі сплати податків, зборів (обов’язкових платежів), за порушення якого особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 212 КК України [2].

Суб’єктом даного правопорушення можуть бути:

1) службові особи підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності.

2) особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи.

3) будь-які інші особи, які зобов'язані сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі).

Суб’єктивна сторона цього правопорушення характеризується виною у виді прямого умислу.

Необхідно зауважити, що вина у теорії права розглядається як основна умова настання юридичної відповідальності для особи, яка

вчинила правопорушення. Умови, за яких особа вважається винною, наведені у ст. 112 Податкового Кодексу України та полягають у тому, що особа вважається винною у вчиненні правопорушення, якщо буде встановлено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких цим Кодексом передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання.

У податковому праві Концепцію вини оновлено Законом України від 16.01.2020 № 466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві». Результати податкових перевірок мають оформлюватися за правилами, що набрали чинності з 01.01.2021, зокрема з обов'язковим зазначенням у податковому повідомленні-рішенні обставин щодо наявності вини у діях платника податків [8].

Вивчення Єдиного державного реєстру судових рішень засвідчило, що судових справ за ст.212 КК України в Реєстрі не багато. Водночас звертає на себе увагу значна кількість прийнятих судами 1 інстанції виправдувальних рішень, які у подальшому залишаються без змін судами апеляційної та касаційної інстанцій.

Так, у справі № 752/5718/19 Голосіївським районним судом міста Києва встановлено, що посадових осіб платника податків звинувачено в умисному ухиленні від сплати податків шляхом заниження податкових зобов'язань з акцизного податку. При цьому, позиція захисту полягала в тому, що підприємство втратило товар внаслідок зловмисних дій третіх осіб, що не можна назвати відвантаженням товарів відповідно до будь-яких договорів, тому його не можна вважати таким, що реалізований на митній території України і таким, що підлягає оподаткуванню в цьому випадку згідно з пп. 213.1.1 п. 213.1 ст.213 Податкового Кодексу України. Суд зазначив, що незважаючи на те, що адміністративні суди встановили обов'язок щодо сплати акцизного податку платника, докази обвинувачення не доводять наявність ***прямого умислу*** (виділено автором) саме на ухилення від сплати податків, відтак не доводять, що в діяннях обвинувачених є склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 212 КК України, оскільки відсутня суб'єктивна сторона кримінального правопорушення [7]. Судом по цій справі 05.06.2023 постановлено виправдувальний вирок.

За вироком Печерського районного суду міста Києва від 25.12.2023 у справі № 381/729/22 виправдано Особу, яка обвинувачувалась за ч. 3 ст. 212 КК України на підставі того, що стороною обвинувачення не надано доказів, які б поза розумним сумнівом доводили наявність у ОСОБИ умислу на ухилення від сплати податків. Суд зазначив, що

відносини, які є об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України, регулюються виключно Податковим Кодексом України. Якщо платник податків сам не визначив своє зобов'язання щодо сплати податку та наразі узгоджене податкове повідомлення-рішення відсутнє, то у нього не виникає обов'язку сплати податку. Тому дії платника не утворюють суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України, тобто особи, яка має обов’язок зі сплати податків, зборів (обов’язкових платежів). Суд також вказав, що жодні аналітичні довідки чи висновки експертів, узгоджене податкове повідомлення-рішення замістити не в змозі, оскільки вони згідно з Податковим Кодексом України не утворюють обов'язку сплати податку платником. Судом постановлено виправдувальний вирок у даній справі.

Оскільки саме суд вирішує питання про винуватість або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення під час ухвалення вироку, важливого значення набуває оцінка доказів судом під час судового провадження. Важливо, що оцінку доказів здійснюють за визначеними КПК України правилами, а саме, що жоден доказ не має наперед установленої сили для суду; усі сумніви потрібно тлумачити на користь обвинуваченого, а суди мають оцінювати докази з позиції належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку. Проте варто пам'ятати, що суди при цьому мають ураховувати висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, під час застосування таких норм, у тому числі тих, які стосуються оцінки доказів.

Пунктом 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [5]. Згідно з ч. 5 ст. 13 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов’язковими для всіх суб’єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а відповідно до ч. 6 цієї статті такі висновки враховуються іншими судами під час застосування таких норм права [4].

Розглянемо висновок Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2022 у справі № 160/3364/19. Дане рішення багато юристів-практиків назвали довгоочікуваним та справедливим, оскільки в ньому Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку Верховного Суду України та вказала, що порушення, допущені одним платником податків, за загальним

правилом не впливають на права та обов'язки іншого платника податків. Так, Велика Палата Верховного Суду в постанові по справі № 160/3364/19 сформулювала висновок, відповідно до якого платник податків не може бути обмежений у використанні первинного документа для цілей податкового обліку в тому разі, якщо безпосередньо він не вносив до такого документа неправдиві (недостовірні) відомості. Всі негативні наслідки, пов'язані з недостовірністю даних, зазначених у первинному документі, мають покладатися виключно на ту особу, яка їх внесла. Сам по собі факт використання первинних документів з недостовірними даними для підтвердження обставин здійснення господарської операції не повинен автоматично вказувати на безпідставність даних податкового обліку [9].

Зазначений правовий висновок Верховного Суду повністю відповідає усталеній практиці Європейського Суду з прав людини. Так, ЄСПЛ у рішеннях по справах "Бізнес Супорт Центр проти Болгарії", "Булвес АД проти Болгарії", "Інтерсплав проти України" наголосив на тому, що платник податків не може нести відповідальність за можливі протиправні дії інших юридичних осіб.

Приймаючи рішення у справі "Серков проти України" (заява № 39766/05, пункт 43I) ЄСПЛ вказав, що у разі існування неоднозначності у тлумаченні прав та/чи обов'язків платника податків слід віддавати перевагу найбільш сприятливому тлумаченню національного законодавства та приймати рішення на користь платника податків [9].

Таким чином, аналіз судової практики у кримінальних провадженнях щодо ухилення від сплати податків дозволяє зробити висновок, що у своїй більшості суди постановляють виправдувальні вироки за ст. 212 КК України. Причиною цього, виходячи з висновків Верховного Суду, є те, що в першу чергу стороні обвинувачення складно доводити наявність складу кримінального правопорушення в діях осіб, зокрема, суб'єктивної сторони, що має виражатись в умисному ухиленні від сплати податків. Відтак, встановлення прямого умислу на вчинення дій, визначених у диспозиції ч.1 статті 212 КК України, є обов'язковим.

Література:

1. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. show/1150-20#Text

2. Кримінальний Кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Статистична інформація за 2018-2023 роки : URL:https://boi.org.ua/press-post/byuroekonomichnoyi-bezpeky-ukrayiny-

shho-peredbachaye-pryjnyatyj-zakon-ta-yakimozhlyvi-naslidky-dlya-biznesu

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Велика Палата Верховного Суду, постанова від 07.07.2022 у справі №160/3364/19. URL: https: //verdictum.ligazakon.net/document/105852864?utm_source=jurliga. ligazakon. ua &utm _medium= news&utm_content=jl03

7. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 05.06.2023 у справі №752/5718/19. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/111312846.

8. О. Драган. Концепція вини платника податків: теорія і практика: наукове видання / за заг. ред. д.ю.н., професора Тимченка Л. Д. / автор.колектив, Драган О.В., Кармалита М. та інші / м. Хмельницький, ФОП Мельник А.А., 2021. – 116 с.

9. О. Драган Практичне застосування Концепції вини платника податків за вчинене правопорушення. *Правові новели.* 21/2023. С. 54-60. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/7.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-48

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ ДЕРЖАВНОЮ АУДИТОРСЬКОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

Пазевич Тетяна Романівна
здобувачка юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Петренко Ганна Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач аспірантури та докторантури
відділу аспірантури та докторантури «Докторська школа».
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів є необхідною основою

для правильного функціонування бюджету через взаємодію доходів і видатків, і як наслідок, забезпечення і підтримку економічної стабільності країни в умовах тривалої дії воєнного стану – це основне завдання, що покладено на Державну аудиторську службу України.

Повноваження Державної аудиторської служби України закріплені в пункті 4 Положення про Державну аудиторську службу України, основними з яких є здійснення державного фінансового аудиту, перевірка закупівель, інспектування (ревізії), розгляд звернень (заяв, скарг) щодо питань боротьби із шахрайством з коштами ЄС, корупцією та будь-якими іншими порушеннями, що впливають на фінансові інтереси ЄС, тощо [1]. Для своєї діяльності, згідно з Інструкцією з планування діяльності органів державного фінансового контролю, при складенні плану, Держаудитслужба використовує коди для позначення заходів, що плануються [2]. При цьому, кожен захід регламентується окремою Постановою КМУ, з окресленою специфікою завдань. Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм (АБП) аналізує ефективність та результативність діяльності розпорядників бюджетних коштів. Аудит державних (регіональних) цільових програм (АДР) оцінює ефективність виконання заходів програм та досягнення їх результатів. Завданням аудиту місцевих бюджетів (АМБ) є перевірка стану їх виконання, а також обґрунтування щодо планування їх надходжень та витрат. Під час проведення аудиту діяльності суб'єктів господарювання (АСГ) аналізується дотримання їхніми актами та рішеннями вимог законодавства та управління об'єктами державної власності. Для аудиту інвестиційних проектів (АІП) перевіряється використання та ефективність інвестицій. Державний фінансовий аудит Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (АПФ) полягає в проведенні аналізу законності використання коштів з бюджету фондів соціального страхування. Для аудиту використання інформаційних технологій (АІТ) основним завданням є оцінка їх результатів впровадження та забезпечення надійності. На основі цих перевірок розробляються пропозиції та рекомендації щодо усунення виявлених під час аудиту недоліків і порушень, та запобігання їм у подальшому.

Так, при здійсненні аудиту Північним офісом Держаудитслужби в Чернігівській міській раді за період з 01.04.2021 по 30.06.2023, що був спрямований на проведення аналізу і перевірки законності та ефективності формування і виконання місцевого бюджету, достовірності фінансової та бюджетної звітності, а також стану використання майна, коштів, землі, що перебувають у комунальній власності громади міста [3], було виявлено порушення законодавства на загальну суму у 2,3 млрд грн, фінансових порушень що призвели до

втрат 52 млн грн, та 14 фактів порушень Кримінального кодексу України. Аудитори зафіксували факти несанкціонованої житлової забудови та пошкодження родючого шару ґрунту через неналежне оформлення документів та відсутність відповідних обмежень в Державному земельному кадастрі. Було виявлено схему розкрадання земель, в якому міська рада безоплатно передала під забудову стороннім юридичним та фізичним особам 79 земельних ділянок комунальної власності. Також встановлено й інші порушення − бюджет громади недоотримав 433,7 млн грн додаткових надходжень через надання пільг зі сплати податків і зборів, заниження орендних ставок за земельні ділянки [4]. Про результати було проінформовано Чернігівську міську раду і міську військову адміністрацію та надано пропозиції. Так, Держаудитслужба рекомендувала провести звітування керівників комунальних підприємств, зробити висновки щодо відповідності ними займаних посад, також начальнику Чернігівської міської військової адміністрації рекомендовано ініціювати розгляд питання щодо зміни персонального складу її виконавчого комітету.

На сьогодні залишаються проблеми в процедурі аудиту місцевих бюджетів, які виділяє Державна аудиторська служба. Так, в стратегії розвитку Державної аудиторської служби на період до 2024 року вказано, що Держаудитслужба фактично є єдиним урядовим органом, уповноваженим здійснювати контроль за виконанням місцевих бюджетів, зокрема, проводити спеціалізовані аудити, що мають на меті розв’язання проблем у побудові системи внутрішнього контролю, які стали причинами незаконних та неефективних управлінських дій посадових осіб. У межах реалізації реформи децентралізації влади значно збільшилося фінансування делегованих повноважень органам місцевого самоврядування, їм надано додаткові фіскальні інструменти для нарощування власних ресурсів. Фактично на місцевому рівні витрачається більш як 500 млрд грн, що становить майже половину бюджету країни, за відсутності належного контролю як на місцевому рівні, так і з боку держави. При цьому значна частина місцевих бюджетів щороку не охоплюється заходами ДФК, що призводить до відсутності належної підзвітності, відповідальності керівників на місцевому рівні за прийняті незаконні та неефективні управлінські рішення [5]. При розумінні проблеми надважливо враховувати й війну, під якою ховається багато фінансових порушень, що зменшують надходження до бюджету, наповненість якого є вкрай важлива для збереження суверенності України та відстоювання її територій. Так, 19 листопада Верховною Радою було ухвалено проект державного бюджету України на 2025 рік, у якому зазначено, що планові доходи передбачені в сумі 2,34 трлн грн, при цьому видатки бюджету –

3,94 трлн грн. Дефіцит державного бюджету має скласти 1,64 трлн гривень [6].

Отже, в таких несприятливих умовах, коли забезпечення надходжень до бюджету має значимий характер, діяльність Держаудитслужби зі здійснення державного фінансового контролю повинна бути досконалою. До неї має бути привернуто особливу увагу як зі сторони держави, так і зі сторони громадськості. Оскільки на місцевому рівні обсяг доходів та витрат є значним для державного бюджету, необхідно максимально забезпечити охоплення заходами фінансового контролю підконтрольних об'єктів Державної аудиторської служби України.

Література:

1. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43 : станом на 7 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 06.11.2024).

2. Наказ Державної аудиторської служби України «Про затвердження нової редакції Інструкції з планування діяльності органів державного фінансового контролю» №93 від 10.05.2024 URL:https://dasu.gov.ua/attachments/f319af34-9a3d-486d-a10d-2788d9ae6bcd_%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_93.pdf (дата звернення: 06.11.2024)

3. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту місцевих бюджетів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 698 : станом на 12 жовт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2007-%D0%BF#Text (дата звернення: 06.11.2024).

4. Державна аудиторська служба України. Результат фінансового аудиту Чернігівської міської громади. URL: https://dasu.gov.ua/ua/news/5071 (дата звернення: 20.11.2024)

5. Наказ Державної аудиторської служби України «Стратегія розвитку Державної аудиторської служби на період до 2024 року» від 05.01.2021 № 2. URL: https://dasu.gov.ua/attachments/f8206386-8821-454e-ab1a-7af00f8ec5b9_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_2024.pdf (дата звернення: 20.11.2024)

6. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Проект Закону України URL:https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 20.11.2024)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-49

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Панасюк Максим
аспірант
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Загалом в юридичній літературі під принципами розуміються загальні керуючі, вихідні положення, які визначають найсуттєвіші сторони певного виду державної діяльності [1, с. 42]. Наприклад, на думку М. Савчина, принципи представляють собою вихідні нормативно-керівні засади, що забезпечують суттєвий, стійкий, регулятивний правовий зв'язок між різними нормами права та іншими нормативними приписами, вони виконують роль основного засобу для орієнтиру в правотворчості, систематизації, інтерпретації та реалізації права [2, с. 127–128].

Водночас вчений І. Рудяк зауважує, що саме формулювання терміну «принцип» не є якісним та однозначним, однак його сутність яскраво відображається площиною його застосування. Як правило, ця категорія є застосовною для позначення системи ціннісних орієнтацій, які забезпечують ефективність і послідовність управлінських дій та рішень. Між тим, в контексті публічного адміністрування вчені єдині в позиції того, що це базова категорія, яка відображає зміст та спрямованість правореалізаційної діяльності. Будучи гнучкими за значенням та фундаментальними з організаційного дискурсу, принципи є репрезентацією суспільного запиту на вектор розвитку, адже призначені забезпечити ідейним сенсом публічно-сервісну та регуляторну діяльність публічної адміністрації [3, с. 132–133].

Важливо наголосити, що принципи публічного адміністрування повинні апріорі базуватись на фундаментальних класичних принципах демократії, зокрема, поділу влади; виборності основних органів державної влади; плюралізму; гласності; рівності; забезпечення інтересів більшості при гарантуванні прав меншості відстоювати власну позицію, відігравати свою роль у суспільному житті; незалежного контролю. Водночас інтегровані домінанти публічного адміністрування є безпосередніми факторами розвитку демократичного суспільства, механізмом його вдосконалення та актуалізації до вимог часу [4, с. 80].

Існує думка, що головними принципами публічного адміністрування виступають: 1) верховенство права, тобто діяльність органів публічного адміністрування має здійснюватись виключно згідно із законодавчими та нормативними актами; 2) об'єктивність – максимальна безкорисливість у прийнятті адміністративних рішень, зокрема відсутність власних інтересів у різного роду справах; 3) пропорційність, тобто масштаби адміністративних рішень і способи їх реалізації мають відповідати цілям адміністрування; 4) не зловживання владою – діяльність суб'єктів публічного адміністрування має здійснюватись тільки у межах, правилах і процедурах, які дозволені і чітко прописані в чинному законодавстві; 5) службова співпраця – надання допомоги різними відомствами під час підготовки адміністративних рішень; 6) ефективність – економне використання ресурсів під час прийняття рішень з адміністрування, мінімізація витрат на прийняття рішень; 7) субсидіарність – рішення суб'єктів публічного адміністрування мають реалізовуватись на тих рівнях, де їх виконання є найбільш ефективним; 8) «єдине вікно» – підготовка інформації на замовлення громадян, прийом скарг, пропозицій, відповіді на них на одному робочому місці з метою усунення непорозумінь, пов'язаних з бюрократизацією вирішення тих чи інших питань; 9) пріоритет державної політики – політика служить формою узагальнення та вираження інтересів окремих соціальних груп чи суспільства загалом; 10) зворотний зв'язок – забезпечення зворотної взаємодії органів публічного адміністрування із громадянами; 11) демократія – публічне адміністрування та управління здійснюються за згоди тих, ким управляють; 12) системний підхід – організація публічного адміністрування як системи, забезпечення її функціонування та розвитку; 13) централізм на демократичній основі – механізм делегування владних і управлінських повноважень на підставі розділення центрів влади і прийняття рішень; 14) соціальна справедливість – поєднання принципу свободи підприємництва з принципом соціальної допомоги бідним прошаркам населення [5, с. 261–262].

У джерелах адміністративного права відповідні принципи у сфері альтернативної енергетики України виокремлюються у такій варіації: 1) принцип застосування гнучкої системи засобів державного управління для кожного виду альтернативної енергетики; 2) максимальне сприяння залученню інвестицій в галузь альтернативної енергетики; 3) принцип сприяння кадровому забезпеченню галузі; 4) принцип законодавчого закріплення цілей і завдань у сфері альтернативної енергетики; 5) проведення постійних теоретичних досліджень проблем у сфері альтернативної енергетики та

науково-технічне забезпечення їх виконання; 6) принцип координації роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємців (переважно малого бізнесу); 7) принцип відведення визначальної ролі координуючому органу управління у сфері альтернативної енергетики [6, с. 405–406].

Зазначене дає можливість узагальнити, що основним критерієм класифікації принципів публічного адміністрування у сфері альтернативної енергетики України виступає універсальний чинник, який диференціює їх на загальні (законності, справедливості, гуманізму, прозорості та підзвітності тощо) та спеціальні (спрямованості на інвестиційний розвиток, орієнтації на збалансованість, енергетичної незалежності, державно-приватного партнерства, енергоефективності тощо).

Однак зауважимо, що у заданому контексті можна вести мову, наприклад, також про:

– організаційні принципи діяльності публічної адміністрації (ефективності, децентралізації, координації тощо) та функціональні, що формують підблоки регуляторних, контрольно-наглядових, планово-стратегічних;

– ті, що пов’язані з операційною діяльністю публічної адміністрації (наприклад, плановості, процедурності, орієнтації на результат) та реакційною (наприклад, оперативності, гнучкості, антикризового регулювання);

– принципи спільної діяльності (як міжвідомчого, так і зовнішнього спрямування) на кшталт принципу взаємодії, узгодженості, розподілу відповідальності та принципи адміністративної діяльності (наприклад, доцільності, законності, своєчасності, справедливості).

Література:

1. Плукар В. В. Принципи забезпечення адміністративно-правового захисту учасників виборів в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2010. Вип. 4. С. 141–145.

2. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 288 с.

3. Рудяк І. С. Засади антикризового публічного адміністрування в Україні: дис. … доктора філософії 081 «Право». Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024. 245 с.

4. Карапетян О. А., Гбур З. В. Роль публічного адміністрування в формуванні демократичного суспільства держави. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 16. С. 77–85.

5. Шура Н.О. Принципи публічного адміністрування як регулятори соціально-економічних процесів у національній економіці. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. С. 260–263.

6. Мусієнко Т.В. Принципи державного управління у сфері альтернативної енергетики України. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 404–408.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-50

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Перкальов Андрій Олексійович
аспірант кафедри права
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
м. Київ, Україна

Сімейні конфлікти є складовою життя будь-якої сім'ї. Їх вирішення потребує від учасників терпіння, взаєморозуміння, вміння пошуку компромісів, проте іноді «градус» конфлікту настільки підвищений, що призводить до перешкод його врегулювання самостійно учасниками. При неможливості самостійного врегулювання сімейного конфлікту найчастіше учасники звертаються до суду, чим дуже затягується процес вирішення спірних питань та створюються значні навантаження на судову систему України.

Розгляд судом справи не означає, що спір буде врегульований, сторони отримають необхідний для них позитивний результат і що поставлене судом рішення буде виконано, тому питання позасудового вирішення спору/конфлікту виходить на перше місце. Юристи, експерти в галузі права, юридичні особи, фахівці почали змінювати акценти, впроваджувати та застосовувати замість судового розгляду справ більш формальні процедури вирішення спорів. Ці процедури відомі під назвою «Альтернативне вирішення спорів» [1, с. 57]. Альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution – ADR) є ключовим елементом сучасної правової системи, спрямованим на забезпечення ефективного, швидкого та економічного вирішення конфліктів поза рамками традиційного судочинства. Під альтернативними способами вирішення спорів у вузькому значенні слід розуміти систему неформальних позасудових процедур, спрямованих

на вирішення або врегулювання спорів (конфліктів) без залучення державних юрисдикційних органів, що існують як альтернатива судовій формі захисту [1, с. 58].

Для створення сприятливих умов громадянам при вирішення спірних питань, пошуку більш гнучких і доступних способів захисту прав, які знижують навантаження на судову систему та забезпечують вищий рівень задоволення сторін, державою з урахуванням міжнародного досвіду інших країн здійснюється модернізація правової системи України шляхом впровадження на ряду з наявною судовою системою України альтернативних способів вирішення конфліктів (спорів).

Серед способів мирного вирішення спорів, зокрема й сімейних, основними є переговори та медіація, крім того, це й колаборативна процедура, інститут омбудсмена, експертна оцінка ситуації тощо. Віднедавна, із внесенням відповідних змін до процесуальних кодексів України, такою можна вважати й процедуру врегулювання спору за участі судді [2, с. 9]. На законодавчому рівні в Україні визначені для застосування такі альтернативні способи вирішення конфліктів як переговори, медіація, третейський суд та врегулювання спору за участі судді.

Так учасники сімейного конфлікту при наявності взаєморозуміння та бажання знайти точки дотику у вирішенні спірних питань можуть його врегулювати самостійно в результаті переговорів. Переговори – це процес, за допомогою якого вирішуються суперечки (спори) між сторонами без залучення третьої сторони (посередника) і досягається компроміс. Переговори зосереджені на тому, щоб сторони самостійно вирішували існуючі суперечки на власний розсуд [3, с. 27]. Домовленості, що будуть досягнуті учасниками конфлікту в результаті переговорів, за бажанням, можуть бути зафіксовані шляхом укладення різних договорів, зокрема, але не обмежуючись, шлюбного договору, договору про поділ майна подружжя, договір про забезпечення та виховання дитини, спадковий договір тощо. Особливості укладення договорів, що стосуються сімейних відносин, визначені чинним законодавством України, проте для їх укладення з дотриманням усіх положень нормативно-правових актів в учасників сімейного конфлікту виникає необхідність звернутися до спеціалістів у відповідній сфері.

Таким чином в разі можливої комунікації сторін конфлікту вони вступають в переговори без допомоги сторонніх осіб, це так звані прямі переговори, проте також існують переговори за участю посередника – медіація.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4]. Тобто, медіація є переговорами, що мають

певну структуру та проводяться нейтральним посередником. Медіація відрізняється від переговорів та інших способів спорів тим, що фактично сторони самі генерують рішення, які мають ними прийматися та відповідно виконуватися, що якісно впливає на процент виконання таких рішень. Медіатор лише сприяє напрацюванню таких рішень та усвідомленню сторонами спору таких нюансів та обставин, які є основою для ухвалення рішення сторонами. Сам посередник не пропонує жодних рішень, а поготів не спонукає сторін до ухвалення якогось із них. [2, с. 9-10]. Така процедура вирішення конфліктів (спорів) передбачена чинним законодавством України, й можлива для застосування при вирішенні сімейних конфліктів (стаття 3 Закону України «Про медіацію») [4] як до, так і на будь-якій стадії судового процесу (стаття 49 ЦПК України) [5]. Ця процедура на даний час не набула великої популярності при вирішенні сімейних відносин, хоча такий спосіб вирішення сімейних конфліктів є дуже популярним у міжнародний практиці.

Третейське судочинство (арбітраж) – альтернативний квазісудовий спосіб розгляду та вирішення конфліктів, що полягає в розгляді та вирішенні спору особою (особами), які обрані та уповноважені сторонами на ухвалення обов‘язкового для сторін рішення за результатами розгляду справи по суті на основі повного та всебічного дослідження обставин справи за результатами змагальної процедури. [1, с. 61]. Можливість розгляду сімейних конфліктів третейським судом закріплено статтею 6 Закону України «Про третейські суди», крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів) [6], проте на практиці в Україні не застосовується такий спосіб врегулювання сімейного конфлікту внаслідок низької інформованості населення та недовіри населення до недержавної установи щодо вирішення їх особистих прав та обов‘язків.

Окрім описаних вище альтернативних способів вирішення сімейного конфлікту, законодавством України передбачено ще один спосіб – врегулювання спору за участю судді (Глава 4 ЦПК України) [5]. Такий спосіб не є медіацією, може мати елементи переговорів та експертного консультування, процедура передбачена та регламентована нормами законодавства України [2, с. 9-10]. Можливість застосування такої процедури врегулювання спору за участі судді при вирішенні сімейного конфлікту можливе за згодою сторін до початку розгляду справи по суті в суді (стаття 201 ЦПК України) [5].

Тобто, правова система України здійснює свій розвиток у напрямку створення альтернативних способів вирішення спірних питань, у тому числі й відносно сімейних конфліктів, без участі судових органів, проте

їх популярність в Україні є дуже низькою та малоефективною. Виникає необхідність у популяризації альтернативних способів вирішення сімейних конфліктів серед безпосередніх учасників сімейного конфлікту, адже мирне та позасудове вирішення сімейного конфлікту допомагає виробити взаємоприйнятне рішення та зберегти здорові взаємовідносини учасників конфлікту та дітей, що є пріоритетним у врегулюванні сімейного конфлікту.

Література:

1. Лариса Швецова. Альтернативні способи вирішення спорів. Вісник Національної асоціації адвокатів України. 2024. № 1-2 (98). С. 57-66.

2. Гаро Г.О. Мирне вирішення сімейних спорів / Г.О. Гаро, О.М. Спектор, Т.В. Водоп‘ян, Т.В. Білик, А.В. Кричина, С.С. Стадник, Т.М. Жидачек, И.Л. Бабішена. Х.: Фактор, 2019. 80 с.

3. Ю.О. Петреній. Медіаторні технології у вирішенні сімейних конфліктів / кваліф. робота бакалавра. Запоріжжя, 2024. 61 с. https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/20177/3/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%AE.%D0%9E.pdf.

4. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 20.01.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 20.01.2025).

6. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#n14 (дата звернення: 20.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-51

ОБОВ'ЯЗКИ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Пилип'як Вадим Володимирович
аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Забезпечення цільового використання бюджетних коштів є однією з основних вимог для ефективного управління державними фінансами. У сучасних умовах, коли ресурси державного бюджету обмежені, а суспільство вимагає прозорості та підзвітності, дотримання цієї вимоги стає визначальним фактором для досягнення економічної стабільності та соціального добробуту. Бюджетні установи відіграють ключову роль у виконанні державних функцій, і їх відповідальність за правильне та ефективне використання коштів має безпосередній вплив на якість послуг, що надаються громадянам. Актуальність цього питання також зростає у контексті боротьби з корупцією та недоліками у фінансовому контролі. Впровадження сучасних механізмів моніторингу, обліку та аудиту сприяє підвищенню довіри до державних інституцій, оптимізації використання бюджетних ресурсів та забезпеченню виконання пріоритетних завдань, закладених у бюджеті. Тому тема обов’язків бюджетних установ щодо цільового використання коштів є надзвичайно важливою для формування прозорої, відповідальної та ефективної бюджетної системи.

Цільове використання бюджетних коштів – це процес спрямування фінансових ресурсів виключно на цілі, передбачені відповідними бюджетними призначеннями, у рамках затвердженого державного чи місцевого бюджету. Відповідно до Бюджетного кодексу України, стаття 2, бюджетне призначення – це повноваження, надане розпорядникам бюджетних коштів, що дозволяє здійснювати видатки в межах затверджених бюджетних показників для конкретних завдань і заходів [1]. Таким чином, цільове використання означає дотримання чіткого призначення коштів у межах відповідних програм, які були схвалені під час бюджетного планування.

Законодавство України зобов’язує розпорядників бюджетних коштів забезпечувати їх раціональне використання відповідно до визначених цілей. Відповідно до статті 116 Бюджетного кодексу України, нецільове використання бюджетних коштів є порушенням бюджетного законодавства, за яке передбачена відповідальність [2]. Крім того,

фінансова звітність, що подається розпорядниками бюджетних коштів, має підтверджувати досягнення цілей, передбачених бюджетними програмами, та забезпечувати прозорість витрат.

Цільове використання є одним із ключових принципів ефективного управління державними фінансами. Воно сприяє виконанню державних функцій, досягненню соціально-економічних цілей, а також забезпечує довіру громадян до бюджетної системи. Цей принцип не лише запобігає марнотратству ресурсів, але й забезпечує відповідність витрат стратегічним пріоритетам державної політики.

Фінансове право є однією з ключових галузей права, яка регулює відносини у сфері формування, розподілу та використання державних фінансових ресурсів. Основи фінансового права закладені в Конституції України, яка визначає, що державний бюджет затверджується Верховною Радою України, а контроль за його виконанням здійснюють уповноважені органи. Головним нормативним актом, який регламентує бюджетну діяльність, є Бюджетний кодекс України. Він встановлює принципи, механізми та процедури управління бюджетними коштами, включаючи їхнє цільове використання, облік і звітність.

Принцип цільового використання бюджетних коштів є фундаментальним у бюджетному законодавстві. Він передбачає, що кожна гривня, виділена з бюджету, має використовуватися виключно на визначені законом програми, проєкти або заходи, даний принцип спрямований на попередження марнотратства, зловживань і неефективного витрачання коштів. Його реалізація забезпечується через систему фінансового контролю, яка охоплює як внутрішній, так і зовнішній аудит, моніторинг і звітність.

Цільове використання бюджетних коштів є важливим інструментом забезпечення ефективного державного управління, оскільки дозволяє сконцентрувати ресурси на пріоритетних напрямах розвитку. Наприклад, фінансування освітніх, медичних та інфраструктурних програм сприяє досягненню соціально-економічних цілей, підвищенню рівня життя громадян та сталому розвитку держави. Ефективність управління залежить від здатності бюджетних установ чітко дотримуватись визначених цілей, що, у свою чергу, підвищує довіру громадян до державних інституцій [3].

Одним із ключових завдань бюджетних установ є забезпечення ефективного і раціонального використання бюджетних коштів відповідно до їх цільового призначення. Це зобов’язання охоплює кілька взаємопов’язаних функцій, серед яких основними є планування, дотримання призначення коштів, ведення фінансової звітності та забезпечення підзвітності перед контролюючими органами.

Планування видатків відповідно до затвердженого бюджету є першим етапом у процесі використання коштів. Бюджетні установи зобов'язані складати плани видатків, враховуючи затверджені бюджетні призначення та прогнозовані потреби. Це дозволяє розподілити ресурси оптимальним чином для реалізації програм і заходів, передбачених бюджетом. Правильне планування допомагає уникнути перевищення лімітів фінансування та забезпечує виконання стратегічних завдань держави.

Дотримання цільового призначення коштів є фундаментальною вимогою до бюджетних установ. Витрати мають здійснюватися виключно на цілі, визначені бюджетними програмами, відповідно до положень Бюджетного кодексу України. Порушення цього принципу, зокрема нецільове використання коштів, є серйозним порушенням бюджетного законодавства, яке тягне за собою адміністративну, а в окремих випадках, кримінальну відповідальність.

Ще одним важливим обов'язком є ведення фінансової звітності та обліку. Бюджетні установи мають фіксувати всі операції з коштами в обліковій документації відповідно до встановлених стандартів. Фінансова звітність дозволяє оцінити ступінь виконання бюджетних програм, а також ефективність використання коштів. Чітке ведення обліку сприяє підвищенню прозорості та зменшенню ризиків корупції.

Звітування перед контролюючими органами є невід'ємною складовою діяльності бюджетних установ. Установи мають надавати звіти про виконання бюджету у визначені строки та у встановленій формі, що дозволяє контролюючим органам, таким як Державна казначейська служба чи Державна аудиторська служба, проводити перевірки на відповідність витрат встановленим бюджетним програмам. Звітування забезпечує підзвітність розпорядників коштів перед державою та громадськістю.

Таким чином, основні обов'язки бюджетних установ охоплюють комплекс дій, спрямованих на забезпечення цільового та ефективного використання бюджетних коштів. Виконання цих обов'язків є запорукою фінансової дисципліни, економічної стабільності та прозорості у діяльності державних органів.

Одним із головних викликів у забезпеченні цільового використання бюджетних коштів є наявність поширених порушень, які часто спричинені слабким фінансовим плануванням, недостатньою кваліфікацією персоналу та зловживаннями службовим становищем. Серед найтиповіших порушень –нецільове використання коштів, недотримання затверджених бюджетних програм, а також перевищення лімітів фінансування. Причинами таких порушень стають як технічні недоліки, зокрема застарілі системи обліку, так і свідомі дії, спрямовані

на приховування неправомірних витрат. Корупційні ризики у бюджетній сфері є також серйозною загрозою, яка підриває довіру до державних інституцій. Недостатня прозорість процедур, слабкий контроль за розподілом коштів та можливість обходу встановлених норм сприяють незаконному збагаченню посадовців [4] .

Тому, одним із ключових напрямів удосконалення забезпечення цільового використання бюджетних коштів є оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази, що передбачає усунення правових прогалин, спрощення процедур бюджетного планування, а також впровадження суворіших заходів відповідальності за порушення. Такі зміни допоможуть чіткіше регламентувати діяльність бюджетних установ і створять ефективний правовий механізм для запобігання зловживанням. Використання сучасних цифрових технологій у моніторингу фінансів сприятиме автоматизації процесів обліку, контролю та звітності, що дозволить забезпечити оперативне виявлення порушень і підвищить прозорість використання коштів. Водночас підвищення рівня прозорості та підзвітності бюджетних установ через публікацію фінансових звітів, створення відкритих платформ для моніторингу бюджету та залучення громадськості до контролю зміцнить довіру до бюджетної системи [4].

Отже, удосконалення механізмів забезпечення цільового використання бюджетних коштів є багатогранним процесом, що передбачає системні зміни в нормативно-правовому регулюванні, впровадження інноваційних технологій у сферу фінансового моніторингу, підвищення прозорості та підзвітності бюджетних установ, а також розвиток професійної компетентності кадрів. Комплексна реалізація цих заходів дозволить не лише посилити фінансову дисципліну, а й підвищити ефективність державного управління, забезпечуючи раціональне використання ресурсів у контексті досягнення стратегічних соціально-економічних цілей.

Література:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.

3. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Нецільве використання бюджетних коштів в умовах воєнних викликів: проблематика проведення судових експертиз *Publishing House «Baltija Publishing»,* 2022.

4. Панчишин Б. І. Система управління фінансовими ресурсами територіальної громади. *Національні інтереси України*, 2024, 4 (4).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-52

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОХОРОННИХ ДОГОВОРІВ НА ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Писаренко Олександра Валеріївна
аспірантка
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» до відання сільських, селищних, міських рад віднесено забезпечення охорони пам'яток історії та культури, збереження та використання культурного надбання як такі повноваження держави, що делеговані їм, такі ж повноваження належать місцевим державним адміністраціям, але в частині організації охорони, реставрації та використання пам'яток архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів (п. 4 ст. 20 Закону України «Про місцеві державні адміністрації») [1; 2]. Більш детально ці повноваження визначені у ст. 6 Закону України «Про охорону культурної спадщини», серед яких є укладення охоронних договорів на пам'ятки в межах повноважень, делегованих органом охорони культурної спадщини вищого рівня відповідно до закону (п. 17 ч. 1 ст. 6, п. 11 ч. 2 ст. 6 Закону) [3].

Відповідно до ст. 22 цього Закону усі власники пам'яток, щойно виявлених об'єктів культурної спадщини чи їх частин або уповноважені ними органи (особи) незалежно від форм власності на ці об'єкти зобов'язані укласти з відповідним органом охорони культурної спадщини (яким є відповідний місцевий орган публічної адміністрації) охоронний договір. При передачі пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини у володіння, користування чи управління іншій особі істотною умовою договору про таку передачу є забезпечення особою, якій передається пам'ятка, щойно виявлений об'єкт культурної спадщини чи її (його) частина, збереження пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини відповідно до вимог цього Закону та умов охоронного договору, укладеного власником або уповноваженим ним органом (особою) з відповідним органом охорони культурної спадщини. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1768 затверджено порядок укладання таких договорів, типову форму такого договору та документи, які є його частиною [3; 4].

У адміністративно-правовій доктрині правова природа охоронного договору на пам’ятки культурної спадщини визначається по різному – він визначається як договір, що має подвійну правову природу (приватно-правову та публічно-правову), як цивільний договір, якому властиві окремі ознаки адміністративного договору, як адміністративний договір, яким визначаються взаємні права та обов’язки його учасників у публічно-правовій сфері [5, с. 52-53; 6, с. 96; 7, с. 269-270; 8, с. 302].

У судовій практиці охоронний договір розглядається як адміністративний. У правовій позиції Верховного Суду, викладеній у постанові від 23 грудня 2019 року у справі № 806/1536/18 зазначено, що охоронний договір є актом за участю суб'єкта владних повноважень та співвласника пам'ятки культурної спадщини, має форму договору, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері (реалізація державного управління охороною культурної спадщини) і укладається на підставі ст. 23 Закону. Укладання такого договору відбувається замість видання індивідуального акта органу охорони культурної спадщини, яким покладається на власника зобов'язання щодо забезпечення збереження пам'ятки, щойно виявленого об'єкта культурної спадщини чи її (його) частини. Укладання охоронних договорів має імперативний характер та спрямоване на реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Такими договорами не вирішується питання власності на об'єкт культурної спадщини, а встановлюється режим використання пам'яток та відповідальність за порушення такого режиму, види і терміни виконання реставраційних, консерваційних, ремонтних робіт, робіт з упорядження її території, інших пам'яткоохоронних заходів, необхідність яких визначається відповідним органом охорони культурної спадщини. Законом передбачається обов'язкове укладення власником пам'ятки чи її частини охоронного договору з відповідним органом культурної спадщини вже після переходу права власності. Враховуючи вище викладене, охоронний договір, укладений на підставі ст. 23 Закону, є адміністративним [9].

Найчастіше у судовій практиці у спорах, пов’язаних із застосуванням місцевими органами публічної адміністрації охоронних договорів як договорів у сфері охорони культурної спадщини, вирішуються питання щодо невиконання місцевим органом публічної адміністрації умов охоронного договору, передусім щодо належного утримання пам'ятки культурної спадщини нездійснення щодо протиаварійних, консерваційних, реставраційних, ремонтних робіт щодо забезпечення захисту пам'ятки від

загрози знищення, руйнування або пошкодження [10] або щодо неукладення охоронного договору [11; 12].

Література:

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року (із наступними змінами та доповненнями). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text.

2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (із наступними змінами та доповненнями). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text.

3. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року (із наступними змінами та доповненнями). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text.

4. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року (із наступними змінами та доповненнями). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-п#top.

5. Менська О. А. Охоронний договір на пам'ятки культурної спадщини: особливості та подвійна природа. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

6. Панова С. І. До питання про правову природу охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 94-96.

7. Мазур Т. В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико-й теоретико-правове дослідження. Дис. … докт.юр.наук. Спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2021. 423 с.

8. Бобко У. П. Правова характеристика охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10 (28). С. 293-305.

9. Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2019 року у справі № 806/1536/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86552104.

10. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 19 жовтня 2021 року у справі № 520/14111/21. *Єдиний державний*

реєстр судових рішень. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/100467544.

11. Рішення Волинського окружного адміністративного суду від 22 серпня 2022 року у справі № 140/14556/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/113017363.

12. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 2 березня 2023 року у справі № 420/8789/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109305932.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-53

ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Платонов Ігор Миколайович
здобувач
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Вивчення змісту та сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах не можливо визначити як комплексне без встановлення особливостей його відображення в системі принципів права в цілому. Дослідження сутності принципу розумності вимагає пошуку відповідей на питання щодо розуміння його категоріального визначення, обґрунтування понятійного ряду шляхом висвітлення доктринальних та праксеологічних підходів, що має бути визначено як мета цього підрозділу.

Застосування принципу розумності є більш характерним для законодавства країн англосаксонської правової системи, де запроваджено розуміння людини як розумної біологічної істоти, що здатна (та повинна) володіти можливостями із здійснення раціональної оцінки власних дій чи проявів діяльності оточуючого її середовища.

Покладення в основу правового регулювання та правозастосовчої практики презумпції, що пересічна людина наділена розумом, здатна контролювати, керувати та оцінювати свої дії чи бездіяльність є тим необхідним соціальним орієнтиром, що створює умови для реалізації нормативних вимог.

Однак попри важливе теоретичне та практичне значення, яке має принцип розумності як регулятор суспільних правовідносин, залишається невизначеним нормативно його поняття, так само відсутнім є однозначне його сприйняття науковою елітою як в Україні, так і в європейських країнах та у США.

Отже, ефективність застосування принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин залежить від досягнення певного уніфікованого підходу до його сприйняття науковою спільнотою та практиками юриспруденції.

Уніфікація будь-якого суспільно-правового явища має відбуватися через обґрунтування визначення його сутності та формулювання його поняття.

Як було встановлено у попередніх підрозділах виникнення принципу розумності та його використання було започатковано за часів формування теорії реалізму у правозастосуванні [1, с. 38–39; 2].

В країнах англосаксонської системи права визначення принципу розумності перебуває у нерозривному зв'язку із принципом верховенства права (rule of reason), що визначається як здатність усвідомлення нормативних положень та наділення особи здатності із управління своїми діями визначати зміст вчинюваної діяльності. Розумність виявляється через використання категорії «здоровому глузду» [3, с. 88].

Розум визначається як через соціальне буття особи, так і через її фізичне існування. Категорія розумності також застосовуються через визначення будь-якого суддівського рішення, тобто суддівське рішення, ухвалене відповідно до встановленої процедури має розумітися як розумне.

Таким чином, власне здійснення процесу судового розгляду справи є тим, що має визначатися як розумний процес.

У країнах континентальної правової системи сформовано дещо інше уявлення про принцип розумності та його прояви у матеріальних та процесуальних правовідносинах.

Принцип розумності у країнах континентальної правової системи відображується через застосування до них певної системи оцінки співмірності дотримання нормативних вимог учасниками правовідносин, що виявляється у застосуванні таких категорій, як «правомірно» та «неправомірно», «обгрунтовано» чи «необгрунтовано», «доведено» чи «не доведено», «розсудливо» чи «нерозсудливом», «доцільно» чи «недоцільно», «передбачувано» чи «непередбачувано» [4, с.105; 5, с.116–117].

Сутність принципу розумності може розкриватися через визначення його функціонального змісту, що полягає у задоволенні

нормативноутворюючого напряму впливу на суспільні правовідносини, а також у запровадженні скасувальної функції, що реалізується через недоцільність реалізації нормативних положень, що є неприйнятними з точки зору їх розсудливого відображення [6, с.54–55].

Література:

1. Копоть В.О. Правовий реалізм : Монографія / За ред. С.В.Бобровник; НАН України, Київ. ун-т права. Київ : Вид. Нац. бібл. ім.В.М.Вернадського, 2010. 186 с.

2. Holmes O. Collected Legal Papers. New York : Harcourt, Brace & Howe, 1920. 316 p. URL : http://my-shop.ru/shop/books/977508.html.

3. Страшинський Б.Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 –Право). Київ, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2022.

4. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.

5. Колодій А.М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

6. Рабінович С.П. Нормативний зміст засади розумності: природно- та позитивно-правовий виміри. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 7. С.47–58.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-54

КОНФЕРЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ЩОДО РОЗЗБРОЄННЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ В СТАНОВЛЕННІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОБМЕЖЕННЯ ЗВИЧАЙНОЇ ЗБРОЇ

Плотніков Олексій Вікторович
кандидат юридичних наук,
старший юрист ГО «Десяте Квітня»
м. Одеса, Україна

Міжнародна конференція Червоного Хреста в листопаді 1973 року ухвалила резолюцію, в якій запросила МКЧХ скликати конференцію урядових експертів для дослідження питання звичайної зброї, що може вважатися такою, що завдає непотрібних страждань або має невибіркову дію [1, с. 84]. Нею стала Люцернська конференція, яка

розпочала свою роботу в жовтні 1974 року, та участь в якій взяли урядові експерти 49 держав. Прикметно, що Конференцію, та в цілому дослідження ООН та МКЧХ бойкотували США, однак вони прислали делегацію для участі в Люцернській конференції, що складалася з офіцерів, фахівця зі зброї, двох військових медиків та фахівця з міжнародних відносин. До роботи Конференції доєдналися СССР, Північний В'єтнам та ряд держав з числа руху неприєднання. Порядок денний був вибудований відповідно до основних класів озброєнь, як вони були описані в доповіді МКЧХ 1973 року [2].

Як згадує Е. Прокош, що був експертом під час Конференції, значною мірою вона виявилася присвяченій позиції США, які представили ряд аргументів на виправдання видів зброї, які були винесені на обговорення. Наприклад, вони посилалися на комп'ютерну симуляцію, відповідно до якої численні поранення, що спричиняють осколки сучасних касетних боєприпасів, є менш серйозними, ніж поранення, що спричиняють осколки старих снарядів. Також делегація США надала дослідження щодо ступеню шкоди здоров'ю американських військовослужбовців, що були поранені у В'єтнамі дружнім вогнем, з якого випливало, що дія напалму була перебільшеною. Багато учасників Конференції знаходили ці свідчення переконливими [3].

Створена в рамках Конференції робоча група розробила класифікацію запалювальних боєприпасів. Що стосується мін, були подані пропозиції щодо позначення мінних полів та положення про механізми самознищення. Відбулася дискусія відносно убойної сили малокаліберних боєприпасів та методів її оцінки. Експерти погодилися щодо необхідності подальших досліджень для того, аби дійти більш ясних висновків [4, para. 154]. Підбиваючи підсумок, представник МКЧХ зазначив, що «ця сесія зробила внесок в збільшення знань та розуміння предмета…Інша конференція урядових експертів могла б бути скликана під егідою МКЧХ…МКЧХ готовий скликати та організувати іншу конференцію урядових експертів на тих самих умовах, що й зустріч в Люцерні» [4, para 282].

Друга Конференція урядових експертів щодо конвенційної зброї відбулася в Лугано в січні 1976 року за участі представників 43 держав. На ній знову розглядалася пропозиція 7 держав, тепер підтримана 13 державами та видозмінена версія пропозиції щодо запалювальної зброї, яку підтримала 21 держава. Деякі держави виступили в підтримку пропозиції по заборону протипіхотних касетних боєприпасів, однак не змогли навести нових даних чи аргументів. Пропозиція про заборону флешет не отримала помітної підтримки. За

відсутності такої підтримки, ці дві пропозиції так і не стали предметом широкої дискусії [5, с. 120].

Так само як і в Люцерні, найбільший інтерес учасників викликали міни, малокаліберні боєприпаси, та запалювальна зброя. Що стосується мін, делегація Сполученого Королівства, підтримана делегаціями Франції та Нідерландів, представила пропозицію про реєстрацію мінних полів, використання дистанційного мінування та заборони віроломних та таких, що наносять особливо сильні поранення, мін-пасток [5, с. 124].

Робоча група, що була створена під час Конференції, висловила чимало ідей та пропозицій щодо покращення запропонованих формулювань. Напрацьовані пропозиції були ширшими ніж ті, що обговорювалися в пропозиції семи держав в 1974 році, та покривали всі типи мін (а не лише протипіхотні міни), в тому числі, засоби дистанційного мінування (а не лише такі, що встановлюються з літаків), але навіть держави, що підтримували початкові пропозиції, заперечували проти повної заборони доставки протипіхотних мін літаками, і з цього приводу так і не було досягнуто згоди [5, с. 149].

Що стосується малокаліберних боєприпасів, Швеція представила результати попереднього дослідження, що дозволило провести глибоку дискусію. Хоча консенсус так і не був досягнутий, учасники Конференції зробили заяву про існування «загальної згоди що існують загальні принципи проєктування, які створювали для виробників малокаліберних боєприпасів широкий вибір ступню серйозності ран, які імовірно можуть бути нанесені боєприпасом» [5, с. 119].

Мексика та Швейцарія внесли пропозицію про заборону «зброї, що створює осколки, які в людському тілі не можуть бути виявлені звичайними медичними методами». Ця пропозиція отримала широку підтримку та була включена в підсумкову стенограму Конференції. Пропозиції щодо заборони боєприпасів об'ємного вибуху, боєприпасів з затримкою вибуху та боєприпасів, що створюють осколки з зазубринами, навпаки не були прийняті [5, с. 123].

Що стосується запалювальної зброї, делегація США представила нове дослідження щодо ефективності напалму порівняно з фугасними боєприпасами для забезпечення повітряної підтримки, а Канада – дослідження щодо застосування напалму проти захищених та незахищених людей та тварин. Прикметним моментом стало представлення пропозиції Нідерландів щодо широкомасштабного використання запалювальної зброї та напалму, що було, як це не дивно, підтримане США. Зокрема, Нідерланди пропонували заборону повітряних нападів із застосуванням напалму чи інших запалювальних боєприпасів проти «будь-якої конкретної військової цілі», що розташована «в будь-якому місті, селі, чи іншому місці, що містить

скупчення цивільних осіб», «якщо тільки ця ціль не розташована в зоні, в якій відбувається бойове зіткнення між сухопутними силами, або таке зіткнення є неминучим» [5, с. 134]. Відповідно, більшість типів запалювальних боєприпасів залишалися б неохопленими забороною. Однак, їхнє значення полягало в тому, що США нарешті проявили готовність сприймати певні заборони.

Ще один важливий успіх Луганської конференції полягав в узгодженні форми, яку може прийняти заборона. Варто згадати, що ще в 1971 році Швеція, за підтримки інших держав представила пропозицію щодо норм у вигляді статей можливого міжнародного документу щодо захисту цивільних осіб в збройному конфлікті. Однак в Лугано були висловлені пропозиції щодо розробки окремих інструментів для кожного конкретного типу зброї, що могли бути згруповані в рамках «парасолькового» інструменту, створюючи документи, що були б незалежними від будь-якої іншої міжнародної угоди так, аби різні держави могли приєднатися до різних його компонентів [5, с. 141-142]. Тут проглядаються обриси майбутньої Конвенції про конкретні види звичайної зброї як міжнародного договору, що стане незалежним від Додаткових протоколів до Женевських конвенцій та полягатиме в створенні парасолькового документу з декількома додатковими протоколами щодо певних видів зброї.

Література:

1. Kalshoven F. The Conference of Government Experts on the Use of Certain conventional Weapons, Lucerne, 24 September-18 October 1974. *Netherlands Yearbook of International Law*. 1975. Vol. 6.

2. Conference of Government Experts on the Use of Certain Conventional Weapons (Lucerne, 24.09-18.10.1974) Report. Geneva, 1975. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/RC-conf-experts-1974/RC-conf-experts-1974.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

3. Prokosch E. The Development of the Convention on Conventional Weapons 1971-2003. 2021. URL: https://article36.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Development-of-the-CCW.pdf?mc_phishing_protection_id=28048-c7anv7f0s0v91iu3cerg (дата звернення: 02.11.2024).

4. Conference of Government Experts on the Use of Certain Conventional Weapons (Lucerne, 24.09-18.10.1974) Report. Geneva, 1975. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/RC-conf-experts-1974/RC-conf-experts-1974.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

5. Conference of Government Experts on the Use of Certain Conventional Weapons (Second Session – Lugano, 28.1 – 26.2.1976), Report, Geneva, ICRC, 1976. URL: https://www.loc.gov/item/2011525349 (дата звернення: 03.11.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-55

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Подлєгаєв Костянтин Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління безпеки, правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Київ, Україна

Одним із напрямків формування правової держави в Україні є забезпечення прав та свобод людини. І це недивно, оскільки у статті 3 Конституції України життя та здоров'я людини проголошені найвищою соціальною цінністю. Тому, коли особа, яка вчинила злочин, до неї, за рішенням суду застосовують покарання у виді примусу та певних правообмежень.

За даними наукової школи «Інтелект» засуджена особа, особливо коли вона попадає уперше в місця несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) має високий ступінь ризику залишитися без захисту. Це говорить про те, що стаття 10 Кримінально-виконачого кодексу України «Право засуджених на особисту безпеку»[1] не є дієвою, оскільки засуджені, права і свободи яких порушені як засудженими так і персоналом місць несвободи ДКВС України не завжди звертаються із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки.

І цьому є певне пояснення. З одного боку, якщо засуджений звертається із заявою до посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки, то така посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого. Але практика відбування засудженими покарння в місцях несвободи показує, що посадова особа не завжди діє в рамках закону, що викликає у засуджених не бажання звертатися з такою заявою. Водночас, відбувається також тиск засуджених кримінальної спрямованості.

Хоча забезпечення прав засуджених у місцях несвободи згідно з міжнародними стандартами поводження із засудженими, створює проблеми, які щорічно не вирішуються адміністрацією місць несвободи ДКВС України (це і побої засуджених, їх катування тощо). Гостро ця

проблема загострилась в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Серед проблем реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи України варто виділити потребу розроблення таких нормативів, які визначили б мінімальні обов'язкові, вимоги стосовно тримання, захисту і правового статусу засуджених. Цьому слугують «Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями» (Правила Мандели). Які були прийняті 30 серпня 1955 року у Женеві, на першому Конгресі ООН з профілактики злочинності і поводження з в'язнями, було одностайно затверджено нові правила.

До речі, Конгрес також рекомендував Економічній і Соціальній Раді схвалити їх. Після додаткового обговорення Рада схвалила Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (резолюція 663 CI (XXIV) від 31 липня 1957 року), затверджені першим Конгресом [2].

Варто зазначити, що в цих Правилах було сформульовано загальний принцип і основи практики поводження з в'язнями. Це – мінімальні умови, що розглядаються ООН як прийнятні і як такі, що покликані також забезпечувати захист в'язнів від поганого поводження, особливо в тому, що стосується підтримання дисципліни та застосування заходів щодо підтримання порядку в пенітенціарних установах.

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями закріплюють права засуджених, але є граничними нормами, що припустимі для в'язнів. Пункт 1 встановлює, що Правила не мають на меті детально описувати взірцеву систему пенітенціарних установ, а призначені лише задля того, щоб на основі загальновизнаних досягнень сучасної думки викласти те, що звичайно вважається правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поводження з в'язнями та в управлінні установами [2].

Варто наголосити, що стосовно мінімальних стандартів, закладених в документі, досить гостро висловився М. В. Романов, на думку якого саме «Мінімальні стандарти дозволяють залишитися живим, а не змінитися та попрацювати над собою» [3]. Свою думку він розвиває у праці «Криза каральної парадигми виконання покарань», де зазначає, що на сьогодні мінімальні стандарти вже не можуть бути дороговказом для кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

На сьогодні Європейський суд з прав людини, безперечно, є найавторитетнішим і найдієвішим регіональним органом, провідним завданням якого є захист прав людини. До речі, вітчизняний вчений О. В. Краснокутський вважає, що саме органи, які створені на підставі міжнародно-правового акта і, які являють собою спеціальний міжнародний орган, що має повноваження з приводу розгляду справ з питань захисту прав засудженої особи, в тому числі й на національному

рівні, може забезпечити реалізацію міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених в Україні [4, с. 254].

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text

2. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила. Міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

3. Романов М. В. Цілі покарання: від ідеологічних міфів до реальності. URL: http://khpg.org/index.php?id=1489060894.

9. Краснокутський О. В. Класифікація міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі. *Підприємство, господарство і право.* 2018. № 6. С. 251–255.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-56

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Потапов Ігор Федорович
здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Науковий керівник: **Вільгушинський Михайло Йосипович**
доктор юридичних наук, професор, перший проректор
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, згідно ст.3 Конституції України [1]. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (стаття 29 Конституції України) [1].

Відповідно до пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність [2] Винятками з цього права є шість типів обставин, які сформульовані в наступних 6 підпунктах пункту 1 статті

5 Конвенції, які є завершеним переліком виключень із загального правила [2]. У пункті 1 статті 5 Конвенції також наголошується, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім вказаних 6 випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Термін «закон», який використовується в Конвенції, не означає виключно внутрішні законодавчі та підзаконні акти, а має більш широкий та об'єктивний зміст. У випадку, коли держава позбавляє свободи фізичну особу на більший строк, аніж це передбачено внутрішнім законодавством, таке позбавлення свободи порушує конвенційне положення [2].

Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24.02.2023 [3]. Визначення поняття воєнний стан надано законодавцем в Законі України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [4].

У зв'язку з цим до чинного законодавства України було внесено низку суттєвих змін, які викликані реаліями воєнного стану, в якому перебуває наша країна вже понад 3 роки. Так, суттєві зміни було внесено Верховною Радою України 14.04.2022 року до Кримінального процесуального Кодексу України [5] Законом України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [6]. Ці зміни повинні були забезпечити ефективність розслідування кримінальних правопорушень під час дії в Україні воєнного стану.

Зрозумілим є те, що під час воєнного стану є певна специфіка при проведенні слідчих (розшукових) дій. Наразі, згідно п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [6].

При дослідженні обставин у межах досудового розслідування в умовах відсутності доступу до території, де були вчинені кримінальні правопорушення, особливого значення набувають показання. Показання потерпілих і свідків є джерелом фактичної інформації, що стосується вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до положень КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного ст. 615 цього Кодексу [7].

Разом з тим, необхідно зауважити, що законодавець, ураховуючи специфіку воєнного стану, запровадив виняток із загального правила й зазначив у ч. 11 ст. 615 КПК України, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [6].

При цьому показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [6]. У ряді рішень, прийнятих Європейським судом з прав людини було наголошено на цінності таких відеоматеріалів. При цьому при використанні відеозапису із показаннями свідка чи потерпілого ЄСПЛ звертає увагу на те, чи була можливість у підозрюваного або обвинуваченого ставити питання особі, що надає показання [8].

Водночас, у своїх рішеннях ЄСПЛ вказує на те, що звернення до цього заходу в кожному конкретному кримінальному провадженні має служити законній меті, а порядок надання показів повинен бути сумісний з вимогами щодо дотримання належної судової процедури, як це встановлено у ст. 6 Конвенції. На цьому, зокрема, наголосив ЄСПЛ у своєму рішенні від 13.06.2019 у справі «Marcello Viola v. Italy». Отже, якщо не було підстав для проведення відеоконференції, не було перешкод для того, щоб особа з'явилася у суді, то в такому випадку ЄСПЛ може вважати, що використання відеоконференції не відповідає ст. 6 Конвенції [9].

Як зазначила одна із судій Кримінального касаційного суду Верховного Суду, сьогодні обставини багатьох кримінальних правопорушень можуть бути доведені значною мірою також за допомогою електронних доказів, які є різновидом такого джерела доказів, як документи. В окремих випадках електронні докази можуть бути розцінені як речові докази. При цьому докази повинні відповідати

тим критеріям і властивостям, які передбачені законом, щоб не виникало питання про їх недопустимість і суд міг покласти їх в основу судового рішення [7]. Разом з тим, введення воєнного стану на всій території України та внесення змін, запровадження новел у КПК України щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в таких умовах не означає автоматичного застосування "особливих положень" на всій території України. Під час застосування цих положень мають бути дотримані вимоги, визначені законом. Зокрема, у протоколі слідчих дій має бути обов'язково зазначено обставини, у зв'язку з якими не були залучені поняті [7].

На нашу думку, з огляду на складність застосування на практиці норм ст. 615 КПК України, дуже важливою є правова визначеність у питанні щодо особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Відповідно до частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [10]. Тому, на нашу думку, є необхідність у вивченні практичними працівниками правоохоронних органів правових позицій Верховного Суду з питань застосування вищезазначених норм кримінального процесуального законодавства України. Оскільки чинне наразі кримінальне процесуальне законодавство потребує ефективного застосування на практиці, з дотриманням конституційних прав і свобод громадян.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http//zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top.

5. Кримінальний процесуальний Кодекс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ Text.

6.Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

7. Олександра Яновська. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1326181/.

8. Драган О.В. Особливості допиту осіб під час воєнного стану та процесуального керівництва прокурора. *Психологічна допомога в умовах воєнного стану»: матеріали Всеукраїнського круглого столу (Київ, 18 травня 2023 року) [Електронний ресурс]./ За наук.ред. В.В. Тильчика, Ю.Л. Вітомського, О.А. Назарова, С.Ю. Бондаренка, В.В. Волошиної та ін., Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».* Київ: Видавник Назаров О.А., 2023. С. 48-54. URL: https://cutt.ly/mwqF4TWV.

9. Рішення ЄСПЛ від 13.06.2019 у справі «Marcello Viola v. Italy» URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22languageisocode%22.

10. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року №2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45,ст.529.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-57

МОДЕЛЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сеник Тарас Богданович
доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Кожна країна закріпила нормативну модель судового розгляду у кримінальному провадженні, однак важливо відрізняти нормативну модель кримінального процесу від ідеальної моделі, інакше кажучи, теоретичної моделі судового розгляду у кримінальному провадженні.

У наукові літературі панує думка, що ідеальна модель судового розгляду використовується тільки для опису певної моделі, яка не існує в реальності та слугує прикладом певних правових явиш. Окрім того,

варто зазначити, що ідеальні моделі судового розгляду кримінального провадження застосовні і відображені у вивчені конкретних процесів і реально існуючих явищ, а теоретичні моделі відображаються в реальності – вони проявляються у формі нормативних моделей (у даному дослідженні – у формі моделей судового розгляду кримінального провадження у відповідних правових системах). Попре те, у німецькій доктрині кримінального процесу, науковець А. Езер припустив, що поняття «ідеальна модель судового розгляду кримінального провадження» служить для аналізу рішень, прийнятих у змагальному та інквізиційному процесі [1; с. 67].

Постає питання, яка модель судового розгляду у кримінальному провадженні існує?

Перш за все варто відмітити, що найбільше сумнівів може викликати спроба змоделювати мету кримінального процесу в тій чи іншій моделі судового розгляду.

В англосаксонській моделі метою судового розгляду є проведення кримінального провадження відповідно до формалізованих правил і принципів справедливого судового розгляду та процесуальної справедливості. Однак це завжди робиться з припущенням, що справедливе судове провадження призведе до встановлення прийнятного результату процесу з точки зору перебігу дослідження матеріалів кримінального провадження,

Зокрема, стверджується, що дана модель не завжди узгоджується з матеріальною істиною. Тож, для встановлення процесуальної справедливості та дослідження матеріальної істини виникає в той момент, коли сторони судового розгляду погоджуються, що матеріали кримінального провадження є правдивими, адже результат був досягнутий шляхом справедливого судового розгляду. Окрім того, в англосаксонській моделі судового розгляду, суддя не має ані зобов'язань, ані інструментів для встановлення матеріальної істини, оскільки дослідження доказів здійснює відповідний орган (так званий дослідник) суд присяжних (тільки перед судом корони та присяжними, але не під час судового розгляду в мировому суді та під час судового розгляду).

Друга модель судового розгляду є континентальна. Головною метою континентальної модель кримінального провадження є встановлення матеріальної істини. Досягнення процесуальної справедливості – теж мета, але другорядна.

Континентальна модель використовує кореспондентний підхід судового розгляду – судження відповідає матеріальній істинні, якщо воно відповідає дійсності, окрім того, судовий розгляд передбачає змагальний характер між сторонами кримінального провадження, а суд

виступає, яка неупереджений арбітр між сторонами. Тож, судовий розгляд приймає форму «раціональних дебатів», які очолює та модерує неупереджений орган [2].

На відміну від попередньої моделі, змішана модель судового розгляду із підвищеною змагальністю відрізняється від континентальної, тим що метою процесу також є встановлення матеріальної істини, однак тягар встановлення має лежати на сторонах кримінального провадження, а суд здійснює лише втручання у з'ясування та дослідження матеріалів кримінального провадження у виняткових випадках

Наприклад, змішана модель з підвищеною змагальністю передбачає, що сторони надають докази на підтримку своєї версії подій, а суд має доказову ініціативу лише у «виняткових випадках, виправданих особливими обставинами» [3]. З аналізу змішаної моделі з підвищеною змагальністю можна було зробити попередній висновок, що підхід до матеріальної істини в цій моделі вимагає припущення, що судове рішення ґрунтується на реальних подіях і, крім того, було винесено в результаті справедливого судочинства.

На основі вищенаведеного, ми бачимо, що існує багато компонентів, які

визначають, чи належить судовий розгляд певної країні до ідеальної континентальної моделі процесу, англосаксонської моделі чи змішаної моделі з підвищеною змагальністю. Для подальшого дослідження, необхідно визначити основні положення, які є ключовими для аналізу певної ідеальної моделі судового розгляду. Водночас слід підкреслити, що існує багато інших складових кримінального процесу і, зокрема, самого судового розгляду, які не визначають, чи належить дана модель судового процесу до однієї з ідеальних моделей.

Література:

1. A. Eser, Adversatorische und inquisitorische Verfahrensmodelle: Ein kritischer Vergleich mit Strukturalternativen [w:] Die strafprozessuale Hauptverhandlung zwischen inquisitorischem und adversatorischem Modell: eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel des deutschen und des zentralasiatischen Strafprozessrechts, Hrsg. F.Ch. Schroeder, M. Kudtratov, Frankfurt am Main 2014, s. 11–29; E. Billis, Die Rolle des Richters..., s. 67.

2. Codice di procedura penale. URL: https://www.brocardi.it/codice-di-procedurapenale/

3. Kodeks postępowania karnego. URL: https://isap.sejm.gov.pl/ isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-58

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Серебро Михайло Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Адміністративно-правове регулювання використання та розвитку інформаційних технологій здійснюється у відповідності до Конституції та законів України. Враховуючи специфіку процесів цифровізації та швидкий розвиток інформаційного суспільства на рівні законів неможливо врегулювати всі аспекти суспільних відносин у даній сфері правового регулювання. Більше того, часто зміни у даних суспільних відносинах потребують оперативного реагування, яке здійснюється за допомогою підзаконних (відомчих) нормативно-правових актів.

Так, правовою основою цифровізації в Україні та приведення національного законодавства у даній сфері суспільних відносин у відповідність до права Європейського Союзу є закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про обов'язковий примірник документів», «Про електронні документи та електронний документообіг» [1], «Про електронні комунікації» [2], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [3], «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [4], «Про Національну програму інформатизації» [5], «Про цифровий контент та цифрові послуги» [6], «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027)» [7].

Серед підзаконних нормативно-правових актів, якими врегульовано питання використання та розвитку інформаційних технологій в Україні, слід відзначити наступні: «Засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56 [8]; «Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. [9]; «Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р [10], «Концепція розвитку цифрових компетентностей», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р [11], «Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. [12] та інші.

Таким чином, на рівні підзаконних нормативно-правових актів суб'єктом нормотворчості у сфері використання та розвитку інформаційних технологій є Кабінет Міністрів України.

Особливої актуальності оперативна нормотворча діяльність Уряду України набуває в умовах воєнного стану. Як приклад – постанова Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2023 р. № 139 «Деякі питання підвищення рівня цифровізації сил безпеки та сил оборони України у період воєнного стану» [13], що стосується використання комплексу спеціалізованого програмного забезпечення «Інтеграційна платформа «Дельта» Збройних Сил України».

Деталізоване правове регулювання суспільних відносин у сфері використання та розвитку інформаційних технологій здійснює Міністерство цифрової трансформації України, Положення про яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 [14].

Так, у відповідності до вказаного Положення Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті; у сфері хмарних послуг [14].

У відповідності до п. 8 Положення про Міністерство цифрової трансформації України, Мінцифри в межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, постанов Верховної Ради України та актів Президента України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів

Кабінету Міністрів України видає накази, організовує та контролює їх виконання. Накази Мінцифри, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Нормативно-правові акти Мінцифри підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку. Накази Мінцифри, видані в межах повноважень, передбачених законом, є обов'язковими для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами [14].

Враховуючи те, що Мінцифри у процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також з підприємствами, установами та організаціями, особливе значення для ефективного адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій має також спільна нормотворча діяльність Мінцифри та інших органів публічної адміністрації.

Важливим етапом нормотворчості Мінцифри є проведення правової експертизи проектів наказів, які мають міжвідомчий характер або стосуються прав і свобод людини, включаючи експертизу на відповідність праву ЄС.

Підсумовуючи слід зазначити, що на даний час детального адміністративно-правового врегулювання потребує діяльність соціальних мереж та месенджерів, частина з яких має зашифровані канали передачі повідомлень та може використовуватися з протиправною метою, що в свою чергу становить небезпеку для прав і свобод громадян, а також національної безпеки України.

Необхідність вирішення проблемних питань адміністративно-правового врегулювання використання та розвитку інформаційних технологій в Україні обумовлює перспективність подальшого дослідження даної теми.

Література:

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 01.06.2024).

2. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text (дата звернення: 01.06.2024).

3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 01.06.2024).

4. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text (дата звернення: 01.06.2024).

5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX. Дата оновлення: 01.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191 (дата звернення: 01.06.2024).

6. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX. Дата оновлення: 02.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text (дата звернення: 01.06.2024).

7. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX. Дата оновлення: 01.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text (дата звернення: 01.06.2024).

8. Деякі питання цифрового розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56. Дата оновлення: 30.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 01.06.2024).

9. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. Дата оновлення: 11.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 01.06.2024).

10. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020

р. № 1353-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 01.06.2024).

11. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. Дата оновлення: 03.03.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 01.06.2024).

12. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 01.06.2024).

13. Деякі питання підвищення рівня цифровізації сил безпеки та сил оборони України у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2023 р. № 139. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-pidvyshchennia-rivnia-tsyfrovizatsii-s-a139 (дата звернення: 02.07.2024).

14. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. Дата оновлення: 01.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text (дата звернення: 05.06.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-59

РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ЯК ВИДУ ПРАВОВОГО АКТУ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сидоренко Ольга Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри теорії та історії права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Судовий прецедент є важливим елементом правової системи багатьох країн світу. В Україні роль судової практики є дискусійною через змішану правову систему, що поєднує елементи континентального і англосаксонського права. Європейська інтеграція України сприяє посиленню значення судових рішень, особливо рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, як зазначає з цього приводу М. Шумило, в умовах тектонічних змін правових систем світу загалом, конвергенції романо-германської та англо-саксонської

правових систем зокрема, актуалізується проблема визначення джерел права як основи правозастосування, а в українських умовах динамічного розвитку правової системи це питання стає надважливим для подальшого розвитку права; особливої актуальності джерела права набули сьогодні, коли, окрім практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та рішень Конституційного Суду України (КСУ), джерелами права стають правові позиції Верховного Суду України та правові висновки ВС [1, с. 47].

Судовий прецедент є одним із основних джерел права у правових системах, які ґрунтуються на принципах загального (англосаксонського) права. Прецедент (від лат. praecedens, praecedentis – той, що передує) – це принцип або правило, встановлене в попередній судовій справі, яке є обов'язковим або переконливим без звернення до суду чи іншого органу під час вирішення наступних справ із подібними питаннями чи фактами; принцип, за яким судді зобов'язані дотримуватися прецедентів, відомий як stare decisis [2]. Судовий прецедент як джерело права вперше з'явився саме в англійській правовій системі. Вирішальна роль прецеденту у створенні та функціонуванні права в Англії відрізняє систему загального права від романо-германської та інших правових систем. Історично склалося так, що у середньовічних Англії та Уельсі загальне (єдине) право було сформоване через діяльність судів [3, с. 151].

Доктрина прецеденту ґрунтується на принципі stare decisis («стояти на вирішеному»), який походить від латинської фрази «stare decisis et non quieta movere», що означає «триматися прецедентів і не порушувати вже установленого». Витоки цієї доктрини знаходяться в середньовічній історії англійського права: наприклад, ідеї stare decisis знайшла своє відображення в роботі Г. Брактона (приблизно 1250 р.). Згідно з цим принципом суди не можуть переглядати прецеденти за своїм розсудом. Принципу «стояти на вирішеному» необхідно дотримуватися навіть у тих випадках, коли існують достатньо переконливі аргументи, що за інших обставин дозволили б не робити цього (наприклад, той чи інший прецедент є несправедливим або помилковим). Судді дотримуються принципу stare decisis не стільки під загрозою санкцій (звільнення з посади), а для того, щоб судова практика досягла високого ступеня єдності. Це необхідно для того, щоб не порушувався принцип справедливості, який вимагає однакового ставлення до всіх людей в однакових ситуаціях. Слушною є думка, що тільки за наявності принципу stare decisis на основі судових рішень можна досягти тієї необхідної сталості та впевненості, які нерозривно пов'язані із самим поняттям права [3, с. 152].

Для правильного розуміння природи судового прецеденту важливо наголосити, що останній виник у системі загального права, як третій вид права, рівнозначний із статутним правом (тобто статутами та кодексами, прийнятими законодавчими органами) та підзаконними актами (тобто нормативними актами, оприлюдненими органами виконавчої влади у формі делегованого законодавства); прецедентне право в юрисдикціях загального права – це набір рішень судів або інших органів, які можна цитувати як прецедент [4].

В Україні судові прецеденти не є офіційним джерелом права, але рішення та висновки Верховного Суду (ст. 13 Закону України "Про судоустрій і статус суддів") [5] таі Конституційного Суду є обов'язковими до виконання (ст. 151-2 Конституції України) [6]. Конституційний Суд України не висловлює власну позицію щодо застосування певних положень законів у конкретній справі. Разом з тим, враховуючи загальнообов'язковий характер рішень суду конституційної юрисдикції, висловлені останнім правові позиції мають бути обов'язково враховані судами при здійсненні правозастосування. Рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні відповідно до ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [7].

У законодавстві України термін «судовий прецедент» відсутнє, однак, аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що поняття «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція» застосовуються як синонімічні. Деякі науковці наголошують на певній відмінності понять «судового прецеденту» і «судової практики», оскільки судовий прецедент є результатом вирішення конкретного спору, а судова практика – це сукупність судових рішень за певною категорією справ [8, с. 40]. В. Власенко з цього приводу зазначає, що судовий прецедент є різновидом положень права, що виникають у результаті судової практики, яка безпосередньо спрямована на подолання прогалин у законодавчому регулюванні [9, с. 30]. Судовий прецедент виступає обов'язковим джерелом права в англо-американській правовій сім'ї. У романо-германській правовій сім'ї дискусія стосовно загальнообов'язковості судових рішень розвивається на основі поняття усталеної судової практики [10, с. 124].

Судові прецеденти сприяють уніфікації судової практики, зменшуючи ризик протиріч у рішеннях судів.

Наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду № 1 від 01.03.2023 року щодо однакового застосування норм податкового права. Також судові прецеденти сприяють розвитку права у випадках, коли законодавство має прогалини, судові рішення заповнюють ці

прогалини, встановлюючи нові правила (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі "Загородній проти України", 2005).

В контексті європейської інтеграції України практика ЄСПЛ стала ключовим джерелом для розвитку правозастосування в Україні (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі "Скорик проти України", 2019), яке вплинуло на формування стандартів захисту прав людини. Вимога до судів враховувати міжнародні стандарти права є одним із напрямів адаптації української правової системи до європейської (Угода про асоціацію між Україною та ЄС).

Судові прецеденти в Україні відіграють дедалі важливішу роль у формуванні правової системи, хоча їхній статус як джерела права залишається обмеженим. Однак, як синонімічні до цієї категорії у законодавстві України застосовуються такі поняття, як «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція». Адаптація української правової системи до європейських стандартів сприяє зростанню ролі судових рішень у правозастосуванні. Подальший розвиток судової практики потребує вдосконалення законодавчого регулювання та технічної інфраструктури.

Література:

1. Шумило М. Правові висновки касаційного суду: inter praeteritum et futurum. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 47–54.

2. Black’s law dictionary: definitions of the terms and phrases of American and English jurisprudence, ancient and modern. 5th ed. West Pub, 1979. URL: https://openlibrary.org/books/OL4409220M/Black%27s_law_dictionary.

3. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук’янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.

4. Shaun D. The Human Rights Act and the doctrine of precedent. Legal studies. 2015. Vol. 35 (1). P. 142–164.

5. Закон від 07.07.2010 № 2453-VI. Про судоустрій і статус суддів. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Закон від 23.02.2006 № 3477-IV. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

8. Дашковська О.В. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 34–41.

9. Власенко В.В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. С. 27–32.

10. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-60

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА, ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ГОЛОВНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сидоркіна Раїса Дем'янівна
доцент кафедри права
Західнодонбаський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Павлоград, Україна

Соколов Сергій Андрійович
старший викладач кафедри права
Західнодонбаський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Дніпро, Україна

В Загальній декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році зазначається, що права людини мають бути захищені верховенством права, щоб людям не доводилося повставати проти тиранії та гноблення як останнього засобу [1].

Тож, забезпечення верховенства прав і свобод людини, яка в державі згідно ст. 3 Конституції України є найвищою соціальною цінністю має велике значення для держави та її розвитку. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність.Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Верховенство права, дотримання прав і свобод людини є головними цінностями, завдяки яким функціонує не тільки правова держава, але й правова система, зокрема. Тож, верховенство права – це механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту

людини від її свавільних дій, мета якої полягає в обмеженні влади держави над людиною, у забезпеченні від втручання держави та її органів у різні її сфери життєдіяльності. А тому, втілення вище зазначеного принципу повинно бути турботою усіх гілок влади [3].

Варто зазначити, дотримання вище вказаних умов, призводить до об'єднання та монолітності громадян, зниження напруги в соціальному житті, підвищення довіри населення до органів як державної так і місцевої влади, запобігання свавіллю та безкарності державної влади, зростання економічного розвитку, зниження рівня корупції.

Досить важливо, щоб держава дотримувалася норм і принципів Основного закону та приймала виважені та важливі нормативні акти для забезпечення реалізації прав і свобод кожної людини.

Наша правова система базується на джерелах права і є структурно впорядкованою системою взаємодії всіх суб'єктів вітчизняного права, яка передбачає забезпечення законності та правопорядку як необхідних чинників функціонування та розвитку українського суспільства.

Україна, яка прагне бути членом Європейського простору, повинна якісно проводити реформування у правовій сфері та вдосконалювати правове регулювання суспільних відносин, що виникають в умовах війни.

Багатостраждальна Україна зазнає трансформації, в якій правова система є головною рушійною силою. Тільки розвинута правова система допоможе утвердити верховенство права, дотримання прав і свобод людини та реалізувати державний суверенітет.

Нажаль, в умовах воєнного конфлікту правова система не була готова працювати, а тому державна влада приймала не популярні рішення, щоб адаптуватись до умов сучасності.

Активні бойові дії, мобілізація населення, велика кількість внутрішньо переміщених осіб, зубожіння населення, забруднення територій зумовили шукати шляхи по відновленню правопорядку. Нажаль, заходи термінового характеру не завжди відповідали нормам і принципам Конституції України.

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та набуття Україною статусу країни - кандидата на вступ в Європейський простір відбулося 23 червня 2022 року зобов'язує Україну гармонізувати українське законодавство з нормами права Європейського Союзу.

Досить важливо, щоб правова система в умовах воєнного стану була цілісною, гарантувала розвиток і соціалізацію особистості. Статус людини та її роль в державі безумовно залежать від обсягу прав і свобод, якими вона користується. Вони дають можливість людям

обирати свою поведінку, вільно діяти для задоволення матеріальних і духовних інтересів.

Воєнний стан відповідно до статті 64 Конституції України [2] та статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[4] передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та визначає строк дії цих обмежень. Однак, виникає необхідність вищого ступеню захисту, а саме: особливий режим захисту об'єктів критичної інфраструктури, запровадження комендантської години, спеціальне світломаскування. Однак держава, вимушено обмежуючи права людини, не сформувала головні критерії правозастосування норм, що часто призводить до суттєвих їх порушень.

Статистичні дані Міністерства юстиції щодо порушених прав людини вказують, з кожним роком кількість скарг до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) зростає. Громадяни, які не знаходять справедливості в Україні, вичерпавши національні механізми судового захисту, звертаються до Європейського суду з прав людини. Лише у 2023 році було зафіксовано 2531 звернення українців до Страсбургу. Усього там чекають на розгляд більше 9 тис. скарг з України, що вивело нашу країну в антирейтингу на третє місце після Туреччини та росії.

За даними Міністерства юстиції, в минулому році на розгляді в Європейському суді з прав людини перебувало більше 59 800 справ проти держав-сторін Конвенції, з них більше 8 850 справ – проти України, що складає 14,8 % від загальної кількості звернень. Перед цим кількість «українських» заяв складала 12,9%. Понад 5 000 звернень проти України стосуються порушення прав людини в Криму та на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей [3].

Зауважуємо, 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. По 109 справах суд виніс рішення по суті, в 66 з них Україну визнав винною у порушенні прав людини і зобов'язав виплатити заявникам майже 1,5 млн. євро компенсації. Зрозуміло, заходи повинні здійснюватись згідно встановлених процедур і тільки у межах вказаних законодавством. Це особливо важливо в умовах загроз з боку ворога для забезпечення дотримання принципу верховенства права та прав людини. Держава в особі правоохоронних органів за будь – яких обставин повинна забезпечувати та захищати права і свободи людини.

Таким чином, розвиток правової системи України в умовах воєнного стану сприяє її якісній розбудові відповідно до визнаних міжнародних норм і принципів. Тож, визнання пріоритету верховенства права та прав людини, в сучасних умовах є головними умовами подальшого розвитку правової системи в Україні.

Література:

1.Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015# Text(дата звернення:13.09.2023).

2.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.

3.Сидоркіна Р.Д. Проблеми забезпечення верховенства права в Україні як основоположного принципу побудови правової держави. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні:* матеріали міжнародної науково – практичної конференції (м. Одеса, 07 – 08 травня 2021 року). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 6-9.

4.Про правовий режим воєнного стану: Закон України. 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР*), 2015. № 28. ст. 250.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-61

ЗМІСТ ТА МЕХАНІЗМ ОТРИМАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Соцька Алла Миколаївна
доктор юридичних наук,
доцент кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
радник Голови Національної Асамблеї людей з інвалідністю України
м. Київ, Україна

Важливим напрямом державної політики є реабілітація.

У нашій державі увага до цієї сфери історично пов'язувалася з аспектом інвалідності. У зв'язку з цим ще в 2005 році було прийнято Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [3].

Водночас у 2009 році ратифіковано Конвенцію про права осіб з інвалідністю [5], яка містить окрему статтю про реабілітацію (стаття 26).

Із 2015 року розпочато роботу щодо запровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я.

У 2020 року прийнято Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [4], у зв'язку з чим уже більше трьох років в питаннях реабілітації головною є сфера охорони здоров'я.

Міністерство охорони здоров’я та Міністерство соціальної політики є двома міністерствами, які забезпечують основну частину нагляду та безпосередньо залучені до роботи, пов'язаної з реабілітацією. Зокрема МОЗ, окрім іншого, організовує та надає послуги з медичної реабілітації, здійснює стандартизацію медичних послуг, ліцензування та акредитацію закладів охорони здоров’я, які надають послуги медичної реабілітації, координування діяльності комунальних виконавчих органів, пов’язаної з реабілітацією, тощо. Роль Мінсоцполітики в сфері реабілітації включає, але не обмежується: допоміжні технології (закупівлі, виробництво, політики та забезпечення), центри з реабілітації осіб з інвалідністю (зокрема дітей); та раннє виявлення/раннє втручання для дітей, які потребують реабілітаційних або соціальних послуг. До сфери реабілітації дотичні також Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство інфраструктури, які надають послуги охорони здоров’я безпосередньо співробітникам цих відомств та їхнім сім’ям, а також Міністерство освіти і науки.

Загалом за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров’я реабілітація – це набір втручань, спрямованих на оптимізацію функціонування та зменшення обмежень життєдіяльності в осіб зі станами здоров’я у взаємодії з їхнім середовищем. Під обмеженнями функціонування йдеться про порушення мислення, зору, слуху, комунікації, руху, складнощі з підтриманням стосунків або утриманням на робочому місці.

Своєю чергою, реабілітаційні втручання – це дії, спрямовані на розвиток сили м’язів, покращення рівноваги, когнітивної функції та комунікативних навичок. Реабілітація також усуває або зменшує перешкоди в суспільстві шляхом модифікації середовищ удома, у школі або на роботі.

Водночас за Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я» реабілітація – це комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров’я або старіння у взаємодії з її середовищем [4].

Своєю чергою в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» реабілітацію осіб з інвалідністю визначено як систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також

забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами [3].

Правом на реабілітаційні послуги наділено такі категорії населення:

– осіб з обмеженнями повсякденного функціонування;

– осіб, у яких стан здоров'я може призвести до обмеження повсякденного функціонування або стійкого обмеження життєдіяльності;

– осіб з інвалідністю та діти з інвалідністю;

– визначені категорії військовослужбовців, осіб рядового та начальницького складу незалежно від встановлення їм інвалідності;

– осіб, які у період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях під час служби, трудової та іншої діяльності, проживання на відповідній території отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах проведення воєнних (бойових) дій та у період здійснення воєнних (бойових) дій або в районах, що піддавалися бомбардуванням, авіаударам та іншим збройним нападам, у частині забезпечення їх допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами, реабілітаційними послугами на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій закладів охорони здоров'я чи рішень військово-лікарських комісій незалежно від встановлення їм інвалідності, у тому числі за кордоном;

– жінок після мастектомії в частині забезпечення їх протезно-ортопедичними виробами.

Реабілітаційні заходи охоплюють собою реабілітаційні послуги, забезпечення медичними виробами та іншими засобами, забезпечення допоміжними засобами реабілітації.

Конкретними видами реабілітаційних заходів є такі: фізична та реабілітаційна медицина, фізична терапія, ерготерапія, терапія мови та мовлення, забезпечення допоміжними засобами реабілітації та медичними виробами, медична, психолого-педагогічна, професійна, трудова, фізкультурно-спортивна, фізична, соціальна, психологічна реабілітація.

Гарантований державою перелік реабілітаційних послуг визначений у Державному типовому плані реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування та Державній типовій програмі реабілітації [10] осіб з інвалідністю.

Повноваження щодо реалізації перелічених реабілітаційних заходів покладено на окремих фахівців з реабілітації, протезистів-ортезистів, реабілітаційні заклади сфери охорони здоров'я, реабілітаційні установи сфери соціального захисту, реабілітаційні заклади іншого

підпорядкування, приватні реабілітаційні заклади, підприємства, що здійснюють забезпечення допоміжними засобами реабілітації.

Насамкінець фінансове забезпечення надання реабілітаційних послуг зводиться до такого:

– у межах програми медичних гарантій держава гарантує повну оплату за рахунок коштів Державного бюджету України необхідних медичних послуг і лікарських засобів, пов'язаних з наданням, зокрема, реабілітації у сфері охорони здоров'я (реабілітаційна допомога дорослим і дітям у стаціонарних та амбулаторних умовах, медична реабілітація немовлят, які народились передчасно та/або хворими, протягом перших трьох років життя);

– функціонування (утримання) державних реабілітаційних закладів для осіб/дітей з інвалідністю, а також відшкодування вартості реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю реабілітаційним установам незалежно від форми власності та підпорядкування, забезпечення допоміжними засобами реабілітації, надання реабілітаційної допомоги фінансується Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю;

– функціонування (утримання) комунальних реабілітаційних закладів для осіб/дітей з інвалідністю, засновниками яких є місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, забезпечується шляхом відповідного фінансування такими владними органами.

Література:

1. Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю : наказ Міністерства соціальної політики України від 9 серп. 2016 р. № 855. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text

2. Деякі питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2022 р. № 1462. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1462-2022-%D0%BF#n13

3. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

4. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text

5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

6. Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 2021 р. № 1268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text

7. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення реабілітації дітей з інвалідністю

: постанова Кабінету Міністрів України від 27 берез. 2019 р. № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309-2019-%D0%BF#Text

8. Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2012 р. № 321. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#Text

9. Про затвердження Порядку функціонування кабінетів асистивних технологій : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21 лип. 2023 р. № 1338. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-23#Text

10. Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю : постанова Кабінету міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF#n11

11. Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2007-%D0%BF#Text

12. Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших окремих категорій населення медичними виробами та іншими засобами : постанова Кабінету Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1301. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1301-2009-%D0%BF#Text

13. Про затвердження Порядку здійснення реабілітаційних заходів : постанова Кабінету Міністрів України від 19 січ. 2022 р. № 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-2022-%D0%BF#Text

14. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/reintehratsiya-veteraniv-z-invalidnistyu

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-62

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ: КРОКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Тихонова Дар'я Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного, адміністративного, екологічного
та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава, Україна

У трансформаційних змінах, що відбуваються сьогодні в Україні, пріоритетна роль належить праву, функціонуючому у вигляді цілісної правової системи, яка відображає цілісний правовий світ, що має свою життєву організацію, джерела, архетипи, історію. Формування в Україні національної правової системи є проявом єдності суспільства, одним із важливих напрямів реалізації державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правового регулювання, формування засад правової державності, поваги до прав і свобод людини та громадянина [1].

На сьогодні, в умовах великих змін в суспільстві, важливим є реформа правової системи та її складова, а саме реформа адміністративного права, яка пов'язана в першу чергу з функціонуванням органів державної виконавчої влади. На розвиток правової системи адміністративного права України однозначно вплинуло історичне минуле.

Історія розвитку українського права починалась ще за часів Київської Русі, а сучасний правовий розвиток адміністративного права почало набирати популізаціїї з набуттям незалежності України у 1991 році. Одним із найважливіших кроків в адміністративно правовій системі стало прийняття Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року, де в першій статті цього Кодексу зазначено «Кодекс адміністративного судочинства України визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах» [2], чим забезпечує доступ громадян до правосуддя в адміністративних справах.

Важливим кроком в удосконаленні адміністративного процесу стала реформа адміністративних процедур, через впровадження електронного урядування та цифровізації адміністративних послуг (он-лайн платформи, застосунок ДіЯ), що дозволяє покращити доступність та прозорість в отриманні адміністративних послуг, оптимізація

адміністративних послуг для громадян. До наступних кроків, важливо віднести питання контролю, а саме державний контроль, прозорість та підзвітність державних органів, для боротьби із корупцією.

До перспективних кроків, для вдосконалення правової системи в адміністративному праві, можна віднести: розвиток інститутів адміністративного права; доопрацювання адміністративної відповідальності; удосконалення ефективності та справедливості адміністративного судочинства. Також, не забуваємо і про громадян, а саме за правовий захист прав та свобод людини та громадянина, адже ця норма зазначена в нашій Конституції Україні. Обов'язкове запозичення досвіду європейських країн та інтеграція міжнародних стандартів, особливо після ухваленого країнами-членами Європейського союзу рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Запровадження підготовки кадрів та постійного підвищення кваліфікації державних службовців, є важливою складовою розвитку адміністративного права, адже світ розвивається дуже швидко і треба бути обізнаними в новітніх правових тенденціях та технологіях в галузі адміністративного права. Ці перелічені кроки розвитку адміністративного права, забезпечать державі чимало основних ідей розвитку правової системи в цілому.

Отже, можна зробити висновок, що для вдосконалення запропонованих кроків в адміністративному праві, полягає в активному реформуванні, що є важливим на сьогодні. Розвиток правової системи дозволить створити в державі ефективну та прозору адміністративну систему, сприятиме якісному її вдосконаленню, впровадження євроінтеграційних тенденцій, що відповідає вимогам сучасного суспільства.

Література:

1. Хаустова М.Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні: Монографія. Харків: Право. 2008. 160с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/ Mono_Haustova_2008.pdf (дата звернення: 19.01.2025);

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 19.01.2025)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-63

РІВЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СИСТЕМИ

Ткаченко Олександр Григорович
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування
та розвитку професійної компетентності
персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України,
Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна

Разумейко Наталія Сергіївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарна академія України
м. Чернігів, Україна

Олефір Людмила Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
формування та розвитку професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна

Професійна підготовка персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі − ДКВС) України є ключовим чинником забезпечення ефективності роботи системи. Сучасний етап розвитку української державності, суттєві суспільні трансформації й перетворення в країні свідчать про те , що поряд з формуванням нових громадянських і державних інститутів в Україні здійснюється правова реформа, невід'ємним елементом якої є реформування пенітенціарної системи. Вона повинна відповідати сучасним міжнародним стандартам, забезпечувати дотримання прав людини та створювати безпечні умови як для персоналу, так і для ув'язнених. Постійні зміни у законодавстві, соціальні виклики та впровадження новітніх технологій вимагають від персоналу високого рівня професійної підготовки.

У сучасних умовах реформування кримінально-виконавчої системи професійна підготовка стає не лише ключовим чинником ефективності, але й основою забезпечення гуманності, безпеки та дотримання прав людини в установах виконання покарань.

Нині існуюча система професійної підготовки фахівців для ДКВС України, виявилась неспроможною повністю задовольнити сучасні запити суспільства, зростаючі потреби людей, а також євроінтеграційні процеси в Україні. Це все обумовило необхідність у корегуванні змісту професійної компетентності персоналу ДКВС України, перегляду підходів до організації їхньої підготовки і створення нової моделі професійної освіти на принципах компетентнісного підходу та забезпечення доступності й безперервності освіти впродовж життя, доведення її до рівня європейської та світової якості.

Діяльність персоналу ДКВС України є важливою складовою забезпечення законності, правопорядку та ефективного функціонування пенітенціарної системи. Успішне виконання службових обов'язків неможливе без належного рівня професійної підготовки, яка відповідає сучасним викликам і вимогам. Питання підготовки кадрів у цій сфері охоплює первинну професійну підготовку, підвищення кваліфікації та службову підготовку.

Саме тому, для підвищення ефективності діяльності ДКВС України слід приділяти належну увагу розвитку кадрової політики, яка обумовлена специфікою проходження служби, а саме виконанням службових завдань [1 с. 189].

Проблема забезпечення органів та установ ДКВС України висококваліфікованими кадрами дедалі загострюється. Ми вважаємо, що професійна компетентність персоналу ДКВС України має в собі такі складові елементи, як – добір та підготовка, якість яких прямо пропорційна якості професійної компетентності персоналу ДКВС України [2 с. 66-67].

Рівень професійної компетентності персоналу ДКВС України є предметом уваги науковців та представників державної влади під час визначення подальших напрямів реформування пенітенціарної системи України, оскільки якість підготовленості персоналу безпосередньо впливає на авторитет нашої держави перед українським та світовим суспільством. Професійна компетентність розглядається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, цінностей та інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно здійснювати професійну діяльність.

Варто нагадати, що чинним законодавством України, що регулює порядок і умови проходження державної служби особливого характеру в ДКВС України, встановлено низку вимог до кандидатів на службу, які спрямовані на забезпечення якісного добору персоналу пенітенціарної системи України. Окрім добору якість підготовленості

пенітенціарного персоналу в Україні до виконання ним свої завдань досягається шляхом безперервного підвищення професійного рівня та професійної компетентності персоналом ДКВС України [3 с. 415].

Первинна професійна підготовка новопризначених працівників ДКВС України спрямована на формування базових знань та навичок, необхідних для виконання службових обов'язків. Вона спрямована на формування високого рівня професійної компетентності, забезпечення ефективного виконання службових завдань та мінімізацію ризиків і конфліктів під час роботи з особами, які утримуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Важливим питанням останніх років стало необхідність дотримання міжнародних стандартів у сфері поводження з ув'язненими.

Підвищення кваліфікації є видом професійного навчання, що полягає у підтримці та підвищенні рівня професійних компетентностей осіб рядового і начальницького складу.

Для підготовки фахівців ДКВС України створено заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, які забезпечують: первинну професійну підготовку осіб рядового і начальницького складу; реалізацію програм підвищення кваліфікації персоналу; проведення наукових досліджень у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Основна увага приділяється дисциплінам, які сприяють розвитку практичних навичок, критичного мислення, знань у галузі права, психології та управління.

Висновки. Професійна підготовка персоналу пенітенціарної системи України є важливим елементом забезпечення ефективності її функціонування. Підготовка персоналу пенітенціарної системи України повинна ґрунтуватися на комплексному підході, який враховує як сучасні виклики, так і перспективи розвитку системи. Заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, чітко визначений порядок проходження служби, а також програми первинної підготовки та підвищення кваліфікації сприяють формуванню високопрофесійного персоналу. Це, у свою чергу, є запорукою дотримання прав людини та виконання основних завдань кримінально-виконавчої служби.

Тільки через забезпечення високих стандартів професійної підготовки можна створити систему, яка відповідатиме як внутрішнім потребам держави, так і міжнародним вимогам у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Література:

1. Мицька О.І. Акмеологічна компетентність персоналу ДКВС України як запорука його безпечної діяльності *Науковий вісник Сіверщини. Серія Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2024. № 1.

2. Ткаченко О., Залуговська Г. Добір та підготовка як складові професійної компетентності персоналу Державної кримінально-

виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія : Право*. 2019. № 1 (6). С. 58-69.

3. Ткаченко О. Г., Залуговська Г. П. Вплив службової підготовки на компетентність персоналу установ виконання покарань державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 10, 2022 С. 415-418.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-64

МІСЦЕ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В САНКЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Федрак Анастасія Миколаївна
студентка юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Вищий антикорупційний суд України створено для забезпечення неупередженого розгляду корупційних справ, ухвалення справедливих рішень у разі доведення вини та призначення відповідного покарання шляхом застосування санкцій. Санкції, зокрема стягнення активів, є важливим засобом боротьби з корупцією, особливо у період воєнного стану, коли необхідно швидко реагувати на загрози національній безпеці. ВАКС розглядає справи щодо конфіскації активів осіб, які причетні до збройної агресії проти України, що підкреслює його ключову роль у сучасних умовах.

Вищий антикорупційний суд відповідно до статті 1 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» є постійним діючим вищим спеціалізованим судом та покликаний забезпечити притягнення до відповідальності осіб, які раніше могли уникати правосуддя завдяки своїм політичним або економічним зв'язкам. Організаційно, ВАКС складається з першої інстанції та апеляційної палати, до його складу входять 38 суддів. Перша інстанція представлена: 27 суддів, 9 колегій, 9 слідчих органів, з яких 12 суддів одночасно здійснюють функції слідчих судів. Апеляційна палата включає: 11 суддів та 4 колегії [1]. Згідно вимог статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2].

Юрисдикція Вищого антикорупційного суду є доволі специфічною, адже вона охоплює лише окрему категорію справ, пов'язаних із корупційними злочинами, визначеними в Кримінальному кодексі України, за умови що суб'єктом правопорушення є топ-посадовець, а предметом кримінального правопорушення є завдана шкода державному чи комунальному підприємству у розмірі двох тисяч і більше від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Окрім того, до компетенції ВАКС входять справи, пов'язані з необґрунтованими активами, тобто активами, джерела походження яких не можуть бути підтверджені законними засобами [3].

До юрисдикційних повноважень ВАКС входить контроль за дотриманням прав і свобод учасників кримінального процесу під час розслідування корупційних злочинів. Це охоплює розгляд клопотань щодо застосування запобіжних заходів, проведення обшуків, арешту майна та інших процесуальних дій, що потребують судового дозволу. Слідчі судді ВАКС виконують важливу функцію в забезпеченні законності та справедливості на етапі досудового розслідування.

Реалізація санкцій починається з виявлення та ідентифікації активів осіб, які становлять значну загрозу безпеці або суверенітету України. Цей процес координується Міністерством юстиції України за участю правоохоронних органів, таких як Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро та Бюро економічної безпеки. Важливу роль у цьому відіграє співпраця з Агентством з розшуку та менеджменту активів, яке займається пошуком і управлінням активів до їх передачі у дохід держави.

Судове провадження у Вищому антикорупційному суді – виступає наступним етапом в реалізації санкційного механізму. ВАКС розглядає позови щодо стягнення активів за спрощеною процедурою адміністративного судочинства. Справи такого типу мають особливий характер, оскільки передбачають застосування санкцій без обвинувального вироку, що відповідає міжнародній практиці non-conviction based forfeiture [4, с. 148]. У процесі суд перевіряє законність накладення санкцій, встановлює зв'язок активів із підсанкційними особами та наявність законних підстав для конфіскації.

Надалі, в роботу такого «санкційного механізму» включається Фонд державного майна України. Саме після ухвалення рішення ВАКС його виконання забезпечує Фонд державного майна України. Стягнуті активи передаються до ФДМУ, який здійснює їх державну реєстрацію, управління або реалізацію. Водночас цей етап супроводжується труднощами через бюрократичні процедури та недостатню інституційну спроможність ФДМУ, що уповільнює процес [4, с. 150]. Фінансові ресурси від реалізації активів спрямовуються до Державного бюджету України, а саме – до фонду ліквідації наслідків збройної агресії.

Основною метою створення і діяльності ВАКС є забезпечення незалежного, справедливого та ефективного судового розгляду справ, пов'язаних із корупційними злочинами, особливо тими, що вчиняються високопосадовцями. І саме в цьому ракурсі неабиякого значення займає принцип невідворотності відповідальності. Він є фундаментальною засадою правосуддя, яка передбачає, що кожна особа, яка вчинила правопорушення, повинна бути притягнута до відповідальності та зазнати справедливого покарання [5, с. 24].

Отож, можемо виділити наступні моменти, що характеризують місце Вищого антикорупційного суду в санкційному механізмі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави: відіграє ключову роль у санкційному механізмі, забезпечуючи судовий розгляд справ, пов'язаних із застосуванням санкцій до осіб, причетних до корупції чи загроз національній безпеці; основною функцією ВАКС у цьому процесі є об'єктивний і незалежний аналіз доказів, поданих компетентними органами, для винесення справедливих рішень щодо санкцій; має повноваження розглядати справи, пов'язані зі стягненням активів, отриманих незаконним шляхом або тих, що належать особам, причетним до збройної агресії проти України; завдяки спеціалізації суду в антикорупційній сфері, ВАКС забезпечує ефективний і прозорий механізм застосування санкцій; одним із важливих аспектів діяльності ВАКС є сприяння реалізації політики санкцій як інструменту боротьби з корупцією та відновлення справедливості; судова практика ВАКС є важливим джерелом правового прецеденту, який впливає на подальший розвиток санкційного законодавства; ВАКС співпрацює з іншими державними інституціями, такими як Міністерство юстиції, Служба безпеки України та Національне антикорупційне бюро, для забезпечення комплексного підходу до реалізації санкцій; в умовах воєнного стану роль ВАКС у санкційному механізмі набуває особливого значення, адже суд сприяє швидкому реагуванню на загрози суверенітету та безпеці держави; діяльність ВАКС у межах санкційного механізму спрямована на посилення відповідальності осіб, які сприяють корупційним або агресивним діям проти України; ефективна робота ВАКС у застосуванні санкцій є вагомим фактором у зміцненні верховенства права та відновленні довіри суспільства до судової системи.

Література:

1. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text.

2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 7 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Климосюк А. Механізм реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. Т. 2, № 30. С. 145-154. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-145-154

5. Малетов Д.В. Принцип невідворотності покарання в аспекті функціонування Вищого антикорупційного суду України. *Правові горизонти*. 2021. Т. 14, № 2. С. 23-30 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/85344/1/Maletov_The_Principle.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-65

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Харитонов Євген Олегович
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, зав. кафедрою цивільного права Національний університет «Одеська юридична академія» м. Одеса, Україна
https://orcid.org/0000-0001-5521-0839

Харитонова Олена Іванівна
докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент Національної академії правових наук України зав. кафедрою інтелектуальної власності та патентної юстиції Національний університет «Одеська юридична академія» м. Одеса, Україна
https://orcid.org/0000-0002-9681-9605

Оцінюючи перспективи розвитку правової системи України, на наш погляд, передусім, маємо враховувати два головних Виклики, що наразі постали перед нашою державою: 1) вистояти і перемогти у протистоянні російській агресії; 2) скористатися вікном можливостей для підтвердження і реалізації європейського вибору українського суспільства.

Власне, від вирішення цих двох завдань залежить не лише успішний розвиток правової системи, але й буття України. При цьому досягнення бажаного оптимального результату ускладнюється рівнобіжністю векторів завдань, які необхідно вирішувати: протистояння агресії потребує максимальну цільову мобілізацію ресурсів і зусиль суспільства, тоді як адаптація до європейського концепту права зумовлює необхідність максимального забезпечення прав і свобод людини, приватних інтересів тощо.

Водночас зауважимо, що правова система не лише містить у собі основні конструктивні елементи правового регулювання, але також є частиною соціальної системи, яка взаємодіє з економічною, політичною, моральною та іншими складовими останньої. Суть цієї взаємодії полягає в тому, що, з одного боку, суспільні відносини в сферах політики, економіки, науки, культури, освіти тощо, є об'єктом регулювання і охорони правової системи. Але, з іншого, – й сама правова система формується, розвивається і функціонує під впливом цих відносин [1, с. 14]. На такому тлі відбувається зіткнення та взаємодія приватних та публічних інтересів.

Враховуючи зазначене, розглянемо далі перспективи розвитку правової системи України через призму дихотомії «приватне право – публічне право». При цьому зауважимо, що «приватне право» і «публічне право» розглядаються нами тут не як галузі права, а як методологічні феномени, котрі, власне, мав на увазі і Ульпіан, коли писав, що вивчення права поділяється на право публічне і право приватне» (D.1.1.1.1).

Розділення права на публічне і приватне є результатом врахування існування якісно різних типів правового регулювання. Від початку розвитку цивілізації, коли право виникає як концепт, воно може розглядатися, з погляду теорії, як система, що складається з двох відносно самостійних видозмін – публічного права і приватного права. При цьому якість права у цілому визначається ступенем розвитку кожної з них.

Відтак постає питання про роль держави в процесах впорядкування суспільних відносин та реалізації й захисту при цьому прав приватних осіб.

Поняття «впорядкування» тісно пов’язане зі спорідненими категоріями: такими як регулювання, керування, врядування, управління тощо. З розуміння поняття «регулювання», як процесу, що забезпечує функціонування соціальних систем, тобто, впорядкування відносин між окремими особистостями та їхніми об’єднаннями, випливає той висновок, що впорядкування (регулювання) системи може здійснюватися двома шляхами: 1) публічним, коли управління

(регулювання) здійснюється спеціальним суб'єктом; 2) приватним, коли фактично має місце саморегулювання.

Якщо у першому випадку регулювання здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктом, що має можливість владного впливу на поведінку інших осіб (держава, органи місцевого самоврядування тощо), то у другому – регулювання відносин здійснюється учасниками цих відносин на основі домовленості (договору) між ними.

Розглядаючи цю проблему через призму дихотомії «приватне право – публічне право», зауважимо, що концепт «приватне право» ґрунтується на природно-правовому розуміння сутності права і може бути охарактеризоване як результат «приватно-правого способу мислення)». Таке праворозуміння є ознакою відкритого, демократичного суспільства. Однак його вадою, суттєво важливою в умовах війни є недостатня ефективність, можливість розбіжності у поглядах, неврахування суспільних потреб.

Недоліки «природно-правого» підходу можуть бути усунені за допомогою публічно-правових заходів, вибір яких потребує політологічного підходу, зумовленого тим, шо війна є продовженням політики за допомогою насильства, а відтак будь-які концепти, пов'язані з феноменом війни, мають розглядатися із врахуванням «політологічного забарвлення». У контексті гібридної війни, яка характеризується відсутністю чіткого розмежування між військовими діями, політичним впливом та іншими формами агресії, використання політологічного підходу дає можливість синкретичного підходу до вирішення проблем, що виникають внаслідок гібридних загроз.

Природно-правове та політологічне розуміння права, аби не перетворитися на сукупність теоретичних побудов, має бути доповнене соціологічним баченням, як доповнення до політологічного, зокрема, з метою оцінки значення обов'язку приватної особи у екстремальних ситуаціях.

При вивченні значення права в умовах гібридної війни слід враховувати значення не лише дихотомії «приватне право – публічне право», але й дихотомії «приватне об'єктивне право – приватні суб'єктивні права». Останні належать до базових цінностей демократичного суспільства, а в умовах гібридної війни найчастіше стають об'єктами ураження, через що потребують захисту не стільки засобами приватного права, як заходами права публічного. Врахування цих обставин дає можливість більш ефективно реагувати на гібридні загрози та їхні наслідки.

Якщо застосовувані державою і суспільством методи захисту від гібридної агресії входять у конфронтацію з базовими цінностями суспільства, виникає ризик втратити зазначені цінності в «компромісі».

Тому, як зазначав В. Горбулін, кожне демократичне суспільство має постійно ставити собі питання: наскільки далеко можна дозволити собі зайти в захисті демократичних цінностей (зокрема – у виборі методів захисту) і при цьому не втратити їх у процесі. Вирішення цього питання можливе лише на основі комунікації між державою і суспільством: змушена кидати в бій усі наявні можливості для захисту країни, держава має чітко пояснювати суспільству, чому це робиться і як це приведе до перемоги у гібридній війні [2].

Тим більше держава має бути готова до комунікації з суспільством з питань застосування «гібридних засобів», без застосування яких відповісти на гібридну агресію й захистити свої цінності неможливо. (На жаль, часто ті методи, які має застосовувати держава для захисту цінностей суспільства, суперечать уявленням про «правильну державну систему», правильну реальність та їхній взаємозв'язок з цінностями цього суспільства).

Аналіз можливостей застосування у гібридній війні ефективних правових заходів у відповідь на гібридні загрози агресора свідчить, що відповіді також мають бути «гібридними»

При цьому, як на нашу думку, тут має йтися про «гібридність» у двох значеннях. По-перше, це «гібридність» відповідей нападнику, яка означає, що заходи у відповідь мають бути адекватними загрозам, створеним ворогом (включаючи, водночас, всю палітру можливостей: на вогонь – відповідати вогнем + пропагандою + кібератаками; на пропаганду – пропагандою + правові заходи +кібератаки + створення симулякрів тощо). По-друге, це «гібридність» засобів, що застосовуються усередині держави. Зокрема, що стосується правових заходів, то вони мають обиратися і використовуватися на підґрунті, передусім, політологічно-соціологічного розуміння права і, зберігаючи основну мету – захист прав людини (приватних осіб), допускати також збільшення частки публічно-правових елементів у регулюванні відносин не тільки публічних, але й приватних.

З теоретичного погляду, це означає створення концепції розвитку правової системи, яка б ґрунтувалася на загальному баченні завдань держави і суспільства у гібридній війні (перемога), деокупації та відбудови, а також юридичного забезпечення дій України у гібридній війні з росією, котра, як припускають, триватиме з півстоліття після припинення «гарячої фази» поточної війни.

З практичного погляду, оптимальним тут є поєднання заходів заохочення та примусу, із супроводом їх відповідними комунікаціями між владою, державними інституціями та громадянським суспільством [3, с. 346-348].

Література:

1. Оніщенко Н.М. Правові системи: проблеми теорії: Монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

2. Володимир Горбулін. «Цінності суспільства» і «гібридний мир»: криза моделі захисту. 25 червня, 2017, *Дзеркало тижня*, Випуск № 24, 24 червня-30 червня URL: https://dt.ua/internal/cinnosti-suspilstva-i-gibridniy-mir-kriza-modeli-zahistu-246525_.html

3. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Приватне право як концепт. Том VI: Приватні права в умовах гібридної війни монографія / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2024. 408 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-66

ВПЛИВ РЕЛІГІЙ НА ПРАВА ЛЮДИНИ

Царенко Ольга Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
м. Хмельницький, Україна

Савчук Андрій Олегович
здобувач вищої освіти факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
м. Хмельницький, Україна

Права людини – це сукупність принципів або норм, що визначають міру людської поведінки. На формування прав людини впливає багато факторів, наприклад релігія. Релігія відіграє ключову роль у формуванні цінностей і прав у суспільному і політичному житті. Але вплив релігії на права людини складно оцінити, також складно визначити який він, – позитивний чи негативний?

У деяких випадках релігія підтримує рівність, гідність і справедливість, але іноді обмежує права людини. У західній цивілізації церква відігравала важливу роль у формуванні моральних норм у суспільстві та праві. Незважаючи на суперечливість релігії, юдейсько-християнська традиція заклала цінності, що стали основою сучасних прав людини. Релігійний досвід сприяв формуванню внутрішньої свободи – основи культури.

Права людини та їхні захисні інституції є результатом тривалого розвитку, в якому релігія відіграла важливу роль. Сьогодні церква відкидає «позитивну свободу», надаючи перевагу «стриманій свободі». Комітет Національної конференції єпископів Америки у «Декларації прав людини» [1] акцентує увагу на обов'язках перед Творцем, людиною та суспільством.

Також церква активно критикує етичний релятивізм: сексуальна вседозволеність, різні форми гедонізму, «практичний матеріалізм», споживацтво, конформізм. Проте, до прикладу, гедонізм не порушує прав та свобод інших. Іоанн Павло II називав це «культурою смерті» [2], тому можна трактувати це як порушення гідності людини.

До «культури смерті» відносять аборти та евтаназію. Священні тексти часто підкреслюють гідність і цінність кожної людини, не суперечачи правам людини Проте питання гендерних ролей та прав жінок залишаються гострими для католицької віри. У 2008 році Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію [3], яка проголосила необмежений доступ до абортів безумовним правом людини. Попри це, під впливом церкви Польща прийняла закон про повну заборону абортів, що суперечить її міжнародним зобов'язанням [4]. В цьому питанні релігія вплинула негативно, підштовхнула до порушення прав людини, точніше до порушення права жінки.

У католицьких храмах зустрічаються таблички із забороненими символами, що свідчить про упереджене ставлення до інших культур та релігій, сприяючи формуванню упередження, зневаженню людської гідності та дискримінації за релігійними ознаками.

Загальна декларація прав людини [5] критикувалася мусульманськими країнами за неврахування культурних особливостей. У відповідь було створено **Каїрську декларацію** [6], засновану на Сунні та Корані [7]. В ісламській традиції права людини є частиною віри, що підкреслює зв'язок між релігією та правами.

У західній версії прав людини християнська ідея є основою, тоді як у мусульманській релігія має значний вплив. Ісламські держави застосовують шаріат, що викликає суперечки щодо прав людини, зокрема прав жінок. Тлумачення ісламських принципів варіюється залежно від місцевих традицій.

У **Каїрській декларації** [6] проголошено право на свободу віросповідання, але з умовою відповідності принципам ісламу, що обмежує універсальність цього права. Це суперечить **Загальній декларації прав людини** [5], яка гарантує свободу вибору. Також у статті 2 передбачено смертну кару, що порушує право на життя та заборону жорстокого поводження. Стаття 8 **Каїрської декларації** [6] проголошує рівність, але в деяких мусульманських країнах

немусульман судять за іншими правилами, що порушує право на справедливий суд.

У **Саудівській Аравії** віровідступництво карається смертю, що обмежує свободу релігії та порушує природні права людини. У 2016 році **Раіф Бадаві** був засуджений до 10 років ув'язнення та 1000 ударів батогом за «наклеп на іслам» [8], що є порушенням права на гідне поводження та заборону жорстокого або нелюдського поводження.

Розуміння прав жінок у мусульманських країнах ґрунтується на уривках Корану, що підкреслюють гендерну ієрархію. У Сурі Ан-Ніса (4:34) зазначено, що чоловіки є опікунами жінок [7]. Це положення використовується для визначення ролей у шлюбі, проте його тлумачення залежить від контексту.

Історія **Максі Аміні** в Ірані [9] стала прикладом порушення прав людини через релігійні традиції. 22-річну курдку затримали за неправильне носіння хіджабу, і після жорстоких допитів вона померла від отриманих травм. Її дії не були небезпечними, але суперечили місцевим звичаям.

Неможливо оминути тему жіночого обрізання, яке є частиною традиції в деяких країнах мусульманського та християнського світу. Ця процедура не пов'язана з впливом якоїсь релігії, але яка є яскравим прикладом того, що інституції, які займаються захистом прав людини, включно з країнами, які мають такий обов'язок, не досягли ефективного вирішення цієї проблеми. У 2018 році півмільйона жінок у ЄС та 200 мільйонів у всьому світі зробили обрізання [10]. Жіноче обрізання є одним із найжорстокіших порушень прав жінок. Воно передбачає часткове або повне видалення зовнішніх жіночих статевих органів і найчастіше виконується дівчаткам у віці від 5 до 8 років, як правило, без гігієни. Обрізання не має медичного обґрунтування – воно може викликати серйозні фізичні та психічні наслідки на все життя. Культура, звичаї, релігія, традиції чи так звана честь не можуть виправдовувати акти насилля.

Підводячи підсумок міркувань, варто зазначити, що всі наведені аргументи вказують на конкретні порушення положень Загальної декларації прав людини, не можна погоджуватись з виправдуванням актів насильства, смертями, релігією, традиціями або звичаями. Всі люди рівні і заслуговують гідного ставлення, не зважаючи на релігійні переконання, як і на стать, расову приналежність та ін. Проблема в тому, що немає дієвого механізму реагування на такі правопорушення з боку міжнародних інституцій, а навіть якщо б був, то міжнародні установи втратили свій авторитет.

Література:

1. *Statement of Solidarity by the United States Catholic Conference Division of Justice and Peace July 26, 1973.* URL:https://www.usccb.org/resources/statement-human-rights-july-26-1973 (дата звернення: 05.01.2025).

2. Енцикліка Evangelium Vitae Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканість людського життя. URL: https://www.rodyna.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/evangelium_vitae.pdf (дата звернення: 05.01.2025).

3. Резолюція 1607 (2008) – Доступ до безпечного і легального проведення аборту в Європі. *Верховна рада України. Офіційний веб-портал.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/organizations.mpo_info?o_id=64 (дата звернення: 05.01.2025).

4. Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży. Trybunał Konstytucyjny. Wyrok w imieniu rzeczypospolitej polskiej. Warszawa, dnia 22 października 2020 r. URL: https://web.archive.org/web/20210210225303/https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11300-planowanie-rodziny-ochrona-plodu-ludzkiego-i-warunki-dopuszczalnosci-przerywania-ciazy (дата звернення: 05.01.2025).

5. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://www.un.org/uk/documents/udhr (дата звернення: 05.01.2025).

6. Каїрська декларація прав людини в ісламі. Міжнародний документ від 05.08.1990 р. *Організація ісламського співробітництва*. URL: https://www.oic-oci.org (дата звернення: 05.01.2025).

7. Коран. URL: http://surl.li/kjwvvv (дата звернення: 05.01.2025).

8. Сидорук А. Дружина Раїфа Бадаві вірить, що її чоловіка вдасться врятувати від публічного катування й в'язниці. *«Детектор медіа»*. 1 Лютого 2015 року. URL:https://detector.media/community/article/103186/2015-02-01-druzhyna-raifa-badavi-viryt-shcho-ii-cholovika-vdastsya-vryatuvaty-vid-publichnogo-katuvannya-y-vyaznytsi/(дата звернення: 05.01.2025).

9. Шилова А. Норми потроху руйнуються, але відбувається "тихий терор": рік після протестів "Жінка, життя, свобода" в Ірані. *Суспільне. Культура.* 14 вересня 2023 року. URL: https://suspilne.media/culture/571611-normi-potrohu-rujnuutsa-ale-vidbuvaetsa-tihij-teror-rik-pisla-protestiv-zinka-zitta-svoboda-v-irani/(дата звернення: 05.01.2025).

10. Female genital mutilation: the scourge affecting half a million women in the EU. *Topics. European Parliament.* Published: 25-01-2018. (дата звернення: 05.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-67

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ВНАСЛІДОК ПРОВОКАЦІЇ: ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТОРОНИ ЗАХИСТУ

Цьома Єлизавета Володимирівна
прокурор-стажист на посаді прокурора
Щастинська окружна прокуратура Луганської області
м. Кропивницький, Україна

Суворе дотримання принципів презумпції невинуватості та невідворотності кримінальної відповідальності тільки за винне вчинене суспільно небезпечне діяння є фундаментальними в сучасному суспільстві.

Для законодавчого визначення терміну вини необхідно звернутися до Кримінального кодексу України, який визначає вину, як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1].

Вина особи – це одна з обов'язкових ознак будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність такої виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину.

Врешті вина є негативним станом і засуджується правом, держава в особі уповноважених органів докоряє суб'єкту за його винну поведінку.

Переходячи до розгляду зазначеної в темі дослідження проблематики, слід зазначити, що з моменту заперечення обвинуваченим в суді вини у вчиненні інкримінованого йому злочину та одночасне висунення ним скарги про провокацію зі сторони правоохоронних органів у сторони обвинувачення та захисту, виникають відповідні обов'язки.

Щодо сторони обвинувачення, беззаперечно, тягар доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення покладається на прокурора, який підтримує публічне обвинувачення в суді.

Однак звільнення сторони захисту від обов'язку доводити провокацію не узгоджується з принципом змагальності сторін у кримінальному провадженні, адже прокурор фактично позбавлений можливості здійснення спростування ознак провокації, які наявні на думку сторони захисту у діях уповноважених органів чи залучених осіб. Крім того, за таких умов суд позбавлений можливості дослідити доводи обох сторін про одну й ту ж саму подію і надати їм належну оцінку.

Все ж саме сторона захисту повинна доводити наявність провокації, вказувати на конкретні події та обставини, що підтверджують провокацію, для забезпечення можливості стороні обвинувачення спростувати такі факти та розуміння проти чого потрібно заперечувати.

Проаналізувавши судові рішення розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень можна зробити висновок, що питання провокації злочину найчастіше виникає у кримінальних справах щодо отримання неправомірної вигоди або збуту наркотичних засобів.

Провокація відбувається з боку поліції в тих випадках, коли співробітники правоохоронних органів або особи, що діють за їх дорученням, не обмежуються розслідуванням злочинної діяльності переважно пасивно, а впливають, підбурюють до вчинення злочину, який інакше не було б скоєно, щоб можна було встановити факт злочину, тобто отримати докази його здійснення і почати кримінальне переслідування, про що зазначається Європейським судом з прав людини у багатьох його рішеннях при визначені терміну провокації (§. 55 CASE OF RAMANAUSKAS v. LITHUANIA) [2].

Водночас, на думку Березнер В.В. провокація будь-якого злочину є навмисною, однобічною діяльністю винного, що спрямована на моделювання такої поведінки іншої особи, яка б мала усі зовнішні ознаки злочину, з метою дискредитації, шантажу або створення штучних доказів обвинувачення, якщо при цьому діяння спровокованої особи фактично не має ознак винуватості [3].

Разом з цим, усталена судова практика національних судів, яка узгоджується з висновками Європейського суду з прав людини вказує на безкомпромісне визнання вини обвинуваченим, у разі ствердження ним, що він став жертвою провокації зі сторони правоохоронних органів та докази у справі були сфальсифіковані правоохоронцями.

Так, у рішенні CASE OF BERLIZEV v. UKRAINE відхиляючи скаргу заявника як явно необґрунтовану Європейський суд з прав людини зазначив, що вважає непослідовними посилання заявника, який заперечував про вчинення ним злочину і одночасно скаржився на те, що він був втягнутий у цей злочин. Захист проти провокації обов'язково передбачає, що обвинувачений визнає, що діяння, у вчиненні якого його звинувачують, було вчинено, але стверджує, що це відбулось внаслідок незаконного підбурювання зі сторони поліції. Однак, як вбачається з пояснень заявника, він повністю заперечував свою причетність до злочинної діяльності, що на думку суду, позбавляло його можливості висувати доводи щодо агента – провокатора [4].

Про відповідну позицію Європейського суду з прав людини нагадав у своїй постанові від 28 березня 2024 року Касаційний кримінальний

суд по справі №397/430/20, вказавши на непослідовність заперечення особою вчинення злочину та одночасне висунення скарги на те, що її спровокували вчинити цей злочин [5].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що у тому разі, коли аргументом сторони захисту, під час судового розгляду кримінального провадження, є наявність провокації зі сторони правоохоронців обов'язковим є одночасне визнання вини у інкримінованому особі кримінальному правопорушенні, адже ці елементи є взаємопов'язаними та водночас включають наведення належної доказової бази для забезпечення рівності учасників процесу перед судом та законом.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 17.01.2025)

2. Рішення ЄСПЛ по справі «Раманаускас проти Литви» (CASE OF RAMANAUSKAS v. LITHUANIA) від (Application no. 74420/01) від 26.09.2006 URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22 tabview%22:[%22document%22],%22 itemid%22:[%22001-84935%22]} (дата звернення: 17.01.2025)

3. Березнер В. В. Провокація підкупу у світлі практики Європейського суду з прав людини / В. В. Березнер // Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: матер. міжнар.наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.) / Одеса, 2016. – С. 178-183.

4. Рішення ЄСПЛ по справі «Берлізев проти України» (CASE OF BERLIZEV v. UKRAINE) (Заява No 43571/12) від 08.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g82#Text (дата звернення: 17.01.2025)

5. Постанова Верховного Суду від 28.03.2024 (справа №397/430/20, провадження 51-2289км22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118109202 (дата звернення: 17.01.2025)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-68

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Чукаєва Вероніка Олександрівна
кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровський національній університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Правова система України є важливим елементом забезпечення державного суверенітету та національної ідентичності суспільства. На сучасному етапі у контексті глобальних викликів, таких як демократичні перетворення, інтеграція до Євросоюзу, а також проведення глибокої конституційної реформи, формування правової системи набуває стратегічного значення. Сучасна конституційна реформа, що розпочалася в Україні після 2014 року, має на меті зміцнення демократичних інститутів, забезпечення верховенства права та адаптацію національного законодавства до європейських стандартів. Саме Конституція є основою формування національного законодавства яке в основі формує особливість правової системи будь-якої країни [1].

Сучасний етап розвитку правових систем світу характеризується тим, що відбувається інтернаціоналізація права. Саме зростаюча інтеграція України в європейський і світовий правовий простір вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами. Це, зокрема, стосується стандартів Європейського Союзу та Європейської конвенції з прав людини. Також потрібно зазначити, що відбувається цифровізація правових процесів. Це пояснюється тим, що використання сучасних технологій, таких як електронне судочинство та електронний уряд, дозволяє підвищити прозорість і ефективність роботи державних інституцій, а це необхідно для створення дії демократичних форм управління і процесів у системі публічної влади та у суспільстві.

Основна сьогодні правова та політична доктрина публічної влади – це посилення ролі прав людини. Зараз реформування системи права України намагається активно адаптувати сучасні стандарти захисту прав людини у своє національне законодавство, зокрема забезпечення гендерної рівності, форм прямої демократії, гарантій забезпечення суб’єкту конституційних правовідносин – «народ України» реалізовувати принцип, що єдиним джерелом державної влади є саме він.

Треба зазначити, що процес конституційної реформи в Україні супроводжується низкою проблем і викликів, серед яких є політична нестабільність, часті зміни урядів і законодавчих ініціатив, існування різних форм корупції, що впливає на уповільнювання процесу реалізації реформ у системі публічної влади. Так, наприклад, реформа судової системи на сьогодні є половинчастою і не дуже вдалою [2]. Незважаючи на прогрес у впровадженні нових механізмів судового контролю та незалежності суддів, довіра до судової системи залишається низькою серед населення. Досі ще до кінця не розроблена система боротьби з корупцією в країні, особливо у системі судового процесу, де залишається політичний вплив на діяльність судів. Ефективна боротьба з корупцією є ключовою умовою для успішного розвитку правової системи України на сучасному етапі, де судова незалежна гілка влади є фундаментом проведення антикорупційних реформ.

Удосконалення правової системи України в рамках демократичних стандартів принципів та змісту ускладнюється з наявністю конфлікту на сході країни, що утворюють правові та адміністративні труднощі для повноцінного функціонування правової системи та проведення конституційної реформи.

При цьому, незважаючи на внутрішні та зовнішні негативні виклики, в Україні досягнуто значних успіхів у реформуванні правової системи:

1) створення нової системи децентралізації публічної влади, що сприяє посиленню місцевого самоврядування та розвитку регіонів;

2) для боротьби з корупцією були створені такі інституції, як НАБУ та НАЗК;

3) відбувається активна імплементація європейського права у національне законодавство України з приводу удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян відповідно до європейських стандартів;

4) Україна поступово інтегрує норми європейського права до національного законодавства у сферах організації роботи виконавчої, законодавчої та судової влади для забезпечення реальної дії механізму системи «стримування та противаг», що є одним з основних принципів функціонування публічної влади [3].

На сьогодні успіх правової системи України залежить від таких факторів як впровадження європейських стандартів у національне законодавство. Це є закономірним, тому що Україна повинна продовжувати адаптувати своє законодавство до вимог ЄС у рамках Угоди про асоціацію. Також посилення правозастосовної практики є важливим м забезпечення ефективного виконання законів і судових рішень.

Без формування громадянського суспільства в Україні не можливо побудувати механізм демократичності публічної влади, тому залучення громадськості та його активна участь у правотворчому процесі є основою тих гарантій які підвищують довіру до державних інституцій та реалізації прав і свобод людини і громадянина [4]. Основою існування такого суспільства, на нашу думку є наявність правової свідомості та правової культури. Для цього на сучасному етапі в Україні проводиться активна освітня реформа. Саме розвиток правової освіти дозволить формувати нове покоління громадян України, які у розвитку державності працюватимуть за стандартами верховенства права.

Таким чином, формування правової системи України в умовах глобальної конституційної реформи є складним, але необхідним процесом, який включає вироблення нової системи публічної влади, підвищення конституційної суб'єктності народу України, імплементації європейських стандартів демократії. Здійснення реформ спрямоване саме на досягнення балансу між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, що дозволить Україні стати сильною правовою державою з розвиненими демократичними інститутами.

Література:

1. Чукаєва В.О. Конституційна реформа та рівень нормативно-правового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпро, 2024. № 1. С. 48-53.

2. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 2 червня 2016. №1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення 15.01.2025)

3. Возняковська К.А. Імплементація законодавства ЄС у національне законодавство України в сфері регулювання державної підтримки малого та середнього бізнесу. Аналітичне порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 194-197.

4. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення 14.01.2025.)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-69

СУБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ ТА МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ

Шамсутдінов Олександр Володимирович,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник,
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна

Проблематика забезпечення біологічної безпеки держави, зокрема й кримінально-правовими засобами, останнім часом набула неабиякої актуальності: пандемія COVID-19 та військова агресія проти України не залишили сумнівів у науковців і практиків у тому, що відвернення та нейтралізація біологічних загроз є важливою складовою забезпечення громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення. Однак до сьогодні належної уваги біологічній безпеці як окремому об'єкту кримінально-правової охорони вітчизняною доктриною не приділялося.

Криміналізація посягань на біологічну безпеку України обумовлена підвищеними загрозами, які вони несуть. Йдеться про реальну можливість виникнення та поширення епідемій, епізоотій, епіфітотій, обумовлені ними втрати у демографічній, виробничій, агропромисловій, продовольчій та інших сферах. Реалізовані біологічні загрози, врешті-решт, можуть критично позначитися і на обороноспроможності нашої держави.

Кримінально-правовою нормою, яка покликана охороняти біологічну безпеку України та широко застосовувалась під час пандемії COVID-19, є така, що передбачена ст. 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням» КК України. Зокрема, впродовж 2020-2023 років за цією статтею було обліковано 235 кримінальних правопорушень, однак до суду з обвинувальним актом направлено всього 35 кримінальних проваджень за цією кваліфікацією, а судами ухвалено 12 обвинувальних вироків [1]. На думку автора, до причин такої низької ефективності зазначеної кримінально-правової норми слід віднести не тільки помилки правозастосувачів при кваліфікації порушення санітарних правил і норм та перевищення строків давності притягнення

до кримінальної відповідальності з подальшим закриттям відповідних кримінальних проваджень, але й особливості формулювання законодавцем диспозиції цієї кримінально-правової норми, недостатня наукова розробленість цього питання кримінально-правовою доктриною. Тож дослідження змісту елементів та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, та розв'язання проблемних питань кваліфікації цього злочину є актуальним і відповідає потребам сучасної правозастосовної практики.

Важливим елементом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 325 КК України, є суб'єкт цього злочину. Водночас доктриною не вироблено єдиної позиції щодо його тлумачення. Одні науковці (М. І. Хавронюк, О. О. Дудоров, В. І. Борисов, Ю. О. Данілевська, Д. В. Каменський, Г. В. Чеботарьова та ін.) стверджують, що суб'єкт порушення санітарних правил і норм є спеціальним, інші (М. О. Акімов, Ю. В. Баулін, А. О. Байда, І. А. Вартилецька, А. А. Вознюк, В. О. Гацелюк, С. О. Мазепа, І. О. Харь, С. С. Чернявський та ін.) аргументують, що в ст. 325 КК України йдеться про загального суб'єкта кримінального правопорушення.

Зокрема, прибічники першої позиції вважають, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 325 КК України, є лише особи, до службових, професійних та іншого роду обов'язків яких входить дотримання правил і норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам та масовим отруєнням і боротьби з ними. Це можуть бути працівники органів санітарно-епідемічного нагляду, інших органів державної влади, місцевого самоврядування, службові особи підприємств, установ і організацій, громадяни-підприємці тощо [2, с. 1011]. Наприклад, Є. В. Фесенко, аргументуючи такі висновки, зазначає, що відповідальними за порушення правил, які встановлюються і функціонують у сфері охорони здоров'я, можуть бути не будь-які особи, а лише ті, на яких покладено обов'язок дотримуватися цих правил [3, с. 203].

Не погоджуючись з такою позицією, А. А. Вознюк і С. С. Чернявський вважають, що окремі санітарні правила й норми щодо запобігання інфекційним хворобам і масовим отруєнням стосуються загальних суб'єктів, зокрема диспозиція ст. 325 КК України не містить жодних вказівок на спеціального суб'єкта, а санкція не передбачає покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [4, с. 13].

Своєю чергою Ю. Ю. Забуга і Т. О. Михайліченко здійснили аналіз 25 обвинувальних вироків, ухвалених упродовж 2010-2023 рр. за ст. 325 КК України, та зробили висновок, що судова практика визнає

суб'єктом злочину, передбаченого ст. 325 КК України, виключно спеціального суб'єкта, яким є особа, зобов'язана дотримуватись вимог санітарного законодавства, враховуючи зміст її службових, професійних або інших обов'язків. Однак дослідниці такий підхід суддів вважають помилковим [5, с. 139]. Свою точку зору вони аргументують положеннями Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якими на *осіб, що хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями*, покладено обов'язки вживати рекомендованих медичними працівниками заходів для запобігання поширенню інфекційних хвороб, виконувати вимоги та рекомендації медичних працівників щодо порядку та умов лікування тощо (ст. 20), а *особи, які підпадають під критерії, визначені в рішенні про встановлення карантину*, підлягають обсервації та самоізоляції (ст. 31). Водночас більш ніж очевидним є той факт, що в зазначених положеннях закону йдеться не про будь-яких фізичних осіб, а виключно про певні їх категорії: хворих, носіїв збудників хвороб, контактних та інших осіб, стосовно яких існує обґрунтований ризик інфікування або поширення ними хвороби.

Натомість Закон України «Про систему громадського здоров'я» встановлює для *всіх фізичних осіб* обов'язки виконувати *розпорядження та вказівки посадових осіб* органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час здійснення ними медико-санітарних заходів, а також виконувати інші обов'язки, передбачені санітарним законодавством (ст. 15). Однак чи можна віднести розпорядження та вказівки посадовців до встановлених санітарних правил і норм? Видається, що ні.

Водночас цим законом чітко визначено обов'язок *суб'єктів господарювання у сфері громадського здоров'я* виконувати вимоги санітарного законодавства. Крім того, вказується, що «обов'язки суб'єктів господарювання у сфері захисту населення від інфекційних хвороб та інших ризиків для здоров'я щодо забезпечення населення доброякісними, безпечними для здоров'я харчовими продуктами та питною водою, запобігання забрудненню збудниками інфекційних хвороб відкритих водойм і ґрунту, утримання в належному санітарному стані територій населених пунктів, місць масового відпочинку населення, рекреаційних зон тощо визначаються *державними медико-санітарними правилами* та іншими нормативно-правовими актами» (ст. 14) [6].

Під державними медико-санітарними правилами цей законодавчий акт розуміє обов'язкові для виконання заходи та вимоги, необхідні для забезпечення державних медико-санітарних нормативів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини та майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення і поширення інфекційних та масових неінфекційних хвороб (отруєнь) серед населення. Ці правила (які

включають державні санітарні, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні, санітарно-епідеміологічні правила і норми, державні санітарні регламенти тощо) затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, яким наразі є Міністерство охорони здоров'я України.

Зазначені норми підтверджують обґрунтованість судових рішень щодо притягнення до відповідальності за ст. 325 КК України лише посадовців, чиї службові чи професійні обов'язки передбачали дотримання санітарних правил і норм.

Отже, можна зробити висновок, що коло суб'єктів цього кримінального правопорушення є обмеженим, тож відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України такі суб'єкти є *спеціальними*. Тому автор підтримує висновки першої групи вчених, зокрема які вважають, що *суб'єктом порушення санітарних правил та норм може бути лише особа, яка зобов'язана їх дотримувати*.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo go-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 17.01.2025).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров, К. П. Задоя, М. І. Мельник та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

3. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: дис. … доктора юрид. наук: 12.00.08. Київ: Академія адвокатури України, 2004. 426 с.

4. Вознюк А. А., Чернявський С. С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 8-19. DOI: https://doi.org/10.33270/04201901.8.

5. Правове забезпечення протидії біозагрозам в умовах протиепідемічних заходів як складова національної безпеки : монографія / Н. О. Гуторова, В. М. Пашков, А. О. Гаркуша, Т. О. Михайліченко, А. С. Сидоренко та ін.; за заг. ред. Н. О. Гуторової; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. 270 с.

6. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20 (дата звернення: 17.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-70

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПРАВЛІННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Шаповалова Катерина Іванівна
аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ,
заступник начальника відділу зв'язків з громадськістю
управління патрульної поліції у Львівській області
Департаменту патрульної поліції
капітан поліції
м. Львів, Україна

Війна стала складним випробуванням для нашої країни, вона змусила нас боротися за нашу незалежність і захищати найцінніше – права кожної людини. У сучасних умовах, коли Україна щодня стикається з проявами воєнної агресії, питання дотримання прав людини є фундаментальним. Права людини – це більше ніж юридичний термін. Це – нерв нашої цивілізації, жива тканина, яка тримає суспільство разом. І коли ця тканина рветься, оголюється істина: війна – це завжди випробування людяності. Це момент, коли слова «права людини» перестають бути просто рядками в конституції і договорах, а стають викликом до совісті кожного з нас. Україна тримає удар не тільки на полі бою, але й у внутрішній боротьбі за збереження свого обличчя – демократичного, гуманного, справедливого. І тут починається найболючіше: як залишатися країною, яка не просто виживає, а доводить, що може вижити гідно. Але хіба не це нас відрізняє від ворога? Хіба не за це ми боремося? Бо свобода, яка купується ціною людської гідності, стає лише іншою формою рабства.

Робота поліцейських в умовах війни стає ще складнішою, ще суперечливішою. Коли людина стикається з порушенням своїх прав, саме поліцейський стає першим, хто має відновити справедливість. Органи Національної поліції України (далі – НПУ) є одними з ключових суб’єктів, які впливають на рівень дотримання прав людини в Україні. НПУ здійснює функції забезпечення правопорядку, охорони громадського порядку, запобігання та розкриття злочинів, захисту прав і свобод людини та громадянина, надання адміністративних та інших послуг громадянам [1].

Під час виконання поліцейських повноважень виникають питання законності і дотримання прав людини, а також питання захисту прав самих працівників поліції. Саме тому, в структурі апарату НПУ є підрозділ, на який покладено повноваження щодо забезпечення прав людини в поліції, – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України (ДГІДПЛ), зокрема, його структурний підрозділ – управління дотримання прав людини (УДПЛ або управління). Це управління виконує важливі функції – моніторингу, виявлення та реагування на порушення прав людини, які можуть виникнути під час правоохоронної діяльності. Разом із тим, на підрозділ покладено завдання із забезпечення гендерної рівності, зокрема, рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущення та усунення проявів дискримінації в діяльності органів (підрозділів) поліції, створення безбар'єрного простору. Значення діяльності УДПЛ НПУ в умовах воєнного стану набуває особливої важливості, оскільки забезпечення прав людини на кожному етапі виконання службових обов'язків поліцейськими є одним з ключових аспектів стабільності та правового порядку в державі.

Метою дослідження є аналіз перспектив розвитку адміністративно-правового статусу УДПЛ НПУ в умовах воєнного стану, зокрема, аналіз пріоритетних напрямків діяльності управління, які потребують подальшого розвитку в сучасних умовах, а також удосконалення їх парового забезпечення.

Війна висунула нові вимоги до роботи поліції: захист жінок і дітей від насильства, гарантування рівного доступу до правосуддя для вразливих категорій, документування воєнних злочинів, підтримка психічного здоров'я поліцейських та забезпечення прозорості через впровадження Custody Records. Кожен із цих напрямків вимагає не лише практичної реалізації, але й глибоких змін у нормативно-правовій базі, яка повинна враховувати як національні реалії, так і міжнародні стандарти.

Наразі в Україні активно триває процес імплементації європейського законодавства, що є важливим етапом на шляху до інтеграції в Європейський Союз. Це стосується, зокрема, адаптації нормативно-правової бази до стандартів ЄС у сфері прав людини, правоохоронної діяльності та забезпечення верховенства права. Важливими аспектами цього процесу є гармонізація українського законодавства з Римським статутом, Стамбульською конвенцією та іншими ключовими міжнародними документами, які гарантують дотримання прав і свобод кожної людини. Ці зміни спрямовані на посилення інституційної спроможності державних органів, включаючи

Національну поліцію, для ефективного реагування на сучасні виклики, зокрема в умовах війни.

На нашу думку, пріоритетними напрямки діяльності УДПЛ НПУ, які потребують подальшого розвитку та належного нормативного забезпечення в сучасних умовах у Україні є такі: 1) гендерна рівність і недискримінація;
2) безбар'єрність та інклюзивність; 3) психологічне забезпечення; 4) протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству; 5) впровадження системи Custody Records. Розглянемо їх більш детально.

1. Гендерна рівність і недискримінація. УДПЛ є уповноваженим підрозділом з питань дотримання гендерної рівності в Національній поліції. Сьогодні питання гендерної рівності та недискримінації є важливою складовою державної політики. Важливим кроком для вдосконалення законодавства країни стало прийняття Закону № 3733-IX [2], який уводить адміністративну відповідальність за сексуальні домагання – Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 173-7, а насильство за ознакою статі виокремлено у нову самостійну норму (ст. 173-6 КУпАП) [3]. На рівні Міністерства внутрішніх справ України розроблено Методику запобігання та протидії дискримінації та сексуальних домагань на робочому місці, яка передбачає механізм реагування на такі випадки і яка, безперечно, є важливим кроком на шляху до визнання і подолання різних форм насильства в системі МВС України загалом і в Національній поліції, зокрема [4]. Водночас, механізм захисту постраждалої особи, який передбачає вказана методика, має формальний характер. Це пов'язано із тим, зокрема, що питання захисту постраждалої від дискримінації/насильства особи, покладено на безпосереднє і пряме керівництво підрозділу де працює/проходить службу така особа, та передбачається в порядку дисциплінарного провадження. Керівник підрозділу очолює дисциплінарну комісію і від його рішення залежать результати службового розслідування, яке проводиться за фактами таких порушень. У зв'язку із тим, що такий керівник сам може бути суб'єктом, який вчиняє правопорушення, виникає закономірне питання щодо законності, об'єктивності та справедливості такого розслідування. На наш погляд, таке розслідування має проводитись на рівні НПУ, У кожному підрозділі структури НПУ має працювати незалежна уповноважена особа, відповідальна за прийняття скарги постраждалої особи і збір матеріалів розслідування. Постраждалій особі має бути надано сприяння у переведенні до іншого місця роботи/служби на час розслідування.

2. Безбар'єрність та інклюзивність. Безбар'єрність у правоохоронній діяльності є одним із ключових аспектів забезпечення прав людини. Конфліктна ситуація створила нові виклики для доступу до послуг Національної поліції для людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших вразливих груп населення. Забезпечення безбар'єрності в роботі правоохоронців – це не лише про фізичний доступ, а й про рівні можливості отримати правову допомогу, доступ до правосуддя та соціальних послуг.

3. Психологічне забезпечення поліцейських. Робота в умовах війни значно впливає на психічне здоров'я працівників поліції. Частина поліцейських бере участь у бойових діях, інші – безпосередньо стикаються з наслідками війни під час виконання службових обов'язків. Зростає рівень домашнього насильства, суїцидів та правопорушень, які вчиняються внаслідок набутих психологічних розладів. Важливо створити систему психологічної підтримки, яка включатиме реабілітаційні програми, тренінги зі стресостійкості та регулярний моніторинг психологічного стану працівників. Законодавство має гарантувати доступ до кваліфікованої психологічної допомоги, а також навчання поліцейських надавати першу психологічну допомогу .

4. Протидія домашньому та гендерно обумовленому насильству. Домашнє та гендерно обумовлене насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, яка в умовах війни набуває ще більшої актуальності. Необхідно розширити програми підтримки постраждалих, вдосконалити механізми реагування поліції та підвищити обізнаність населення про доступні форми допомоги.

5. Custody Records – це сучасна система обліку затриманих осіб, яка забезпечує прозорість, контроль і захист їхніх прав під час перебування у відділах поліції. Ця система є важливим інструментом у запобіганні порушенням прав людини, оскільки дозволяє документувати всі дії, пов'язані із затриманням, триманням і поводженням із затриманими особами. В умовах війни, коли кількість затриманих значно зростає через воєнні злочини, незаконний обіг зброї та інші злочини, система Custody Records стає ще більш актуальною. Її впровадження допомагає запобігати зловживанням, покращувати моніторинг дотримання прав людини та підвищувати довіру до правоохоронних органів. Кожен із цих напрямків потребує реформування правового регулювання, враховуючи сучасні виклики та європейські стандарти, щоб забезпечити ефективну роботу поліції й захист прав людини.

Література:

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 15.01.2025).
2. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 3733-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2024, № 31, ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text (дата звернення: 15.01.2025).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 15.01.2025).
4. Методика запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням на робочому місці в органах системи Міністерства внутрішніх справ України. URL: ttps://mvs.gov.ua/upload/1/5/8/0/3/9/metodika.pdf (дата звернення: 15.01.2025).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-71

ВПЛИВ COP НА ФОРМУВАННЯ КЛІМАТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Шарапова Валерія Віталіївна
аспірантка кафедри екологічного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

На сьогоднішній день щорічна міжнародна кліматична Конференція ООН зі зміни клімату (далі – COP) є платформою для оцінки та вдосконалення кліматичної політики України як країни, яка бере участь у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC). Роль України на COP стала більш активною і спрямованою на побудову власної кліматичної політики особливо починаючи з 2022 року, повномасштабного вторгнення, адже збройна агресія РФ проти України

спровокувала посилення кліматичної кризи. Станом на травень 2024 року викиди парникових газів, спричинених бойовими діями становлять 180 мільйонів тонн CO2 [1]. Вплив останніх трьох конференцій простежується як на формування кліматичної політики, так і на систематизацію кліматичного законодавства. Процес формування законодавства у сфері охорони клімату зумовлений тим, що Україна має виконувати міжнародні зобов'язання у сфері зміни клімату тому що вона взяла їх на себе ратифікацією міжнародних документів, які надали правовій адаптації до зміни клімату статус предмету міжнародного співробітництва.

Представники Харківської наукової школи екологічного права наголошують на відсутності комплексної нормативно-правової бази з питань зміни клімату в Україні, яка б визначала правові та організаційні засади запобігання зміні клімату та адаптації до її наслідків. Вони стверджують, що правове регулювання в цій сфері є фрагментарним та здійснюється переважно в контексті міжнародних зобов'язань України [2, с. 878]. Станом на сьогодні розроблення заходів щодо правової охорони клімату є необхідністю, на якій наполягає національна правова доктрина України. При цьому доцільність такого розроблення в рамках нової галузі політики та права є об'єктом наукових дискусій. На цьогорічній конференції COP-29, на відміну від минулих двох років, Україна брала участь вже з ухваленим в цьому році Законом України «Про основні засади державної кліматичної політики». Останній визначається законодавцем як рамковий кліматичний закон, що визначає за мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, що співпадає із строком, який зазначається в базових документах ЄС з кліматичної політики. Так, безпосередньо в тексті Закону зазначається, що він спрямований на імплементацію acquis communautaire Європейського Союзу у сфері зміни клімату, що визначає основу для досягнення кліматичної нейтральності та Європейського законодавства про клімат [3]. Це означає, що прийняття цього закону може бути розцінене як важливий крок до формування кліматичного законодавства у відповідності до європейських стандартів. Але, варто вказати, найменування нормативно-правового акту, яке надало йому Міндовкілля – рамковий, є доволі дискусійним, адже із його оригінальної назви – Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» – випливає, що в ньому закріплюються «основні засади», які є тотожні поняттю «принципи права» в теорії права. Водночас, у нормах цього закону відсутня спеціальна юридична дефініція або визнання клімату як окремого об'єкта правової охорони. І це є суттєвим законодавчим недоліком, на якому робили акцент представники Харківської наукової школи

екологічного права та який, на жаль, не було усунено прийняттям резонансного кліматичного закону.

Щодо впливу на формування законодавства міжнародної кліматичної конференції COP27 в Шарм-ель-Шейху у 2022 році, першої після початку повномасштабного вторгнення на територію України. В рамках тієї конференції було представлено нагальність та необхідність визначення кліматичної шкоди, спричиненої воєнними діями, щоб, в кінцевому підсумку, притягнути агресора до відповідальності. Було представлено ініціативу створення Глобальної платформи для оцінки збитків клімату та навколишньому природному середовищу від воєнних дій Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України [4].

На наступній кліматичній конференції ООН COP-28 в ОАЕ (Абу-Дабі) наприкінці листопада 2023 Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (Міндовкілля) презентувало ініціативи Формули миру президента Володимира Зеленського, спрямовані на запобігання екоциду та відшкодування завданих агресором збитків довкіллю. Особливу увагу було приділено наслідкам підриву Каховської ГЕС, які ускладнюють кліматичну стабільність регіону. Згодом Кабінет Міністрів України прийняв дві постанови («Про запобігання нецільовому використанню земель, які займало Каховське водосховище» 12.03.2024 № 286 та «Про схвалення Концепції Державної цільової програми комплексного водозабезпечення територій, які зазнали впливу воєнних дій, на період до 2030 року» від 30.07.2024 № 905), які визначають заходи, що допоможуть створити стійкі до кліматичних змін природні об’єкти із високими захисними властивостями та подолати негативні наслідки підриву Каховської ГЕС.

На останній цьогорічній міжнародній кліматичній конференції COP-29 у Баку Україна втретє представила національний павільйон. Метою української делегації було привернення уваги до екологічних наслідків російської агресії та отримання доступу до нових фінансових механізмів. Наразі необхідно сприяти впровадженню механізмів зеленого фінансування в Україні для реалізації Європейського зеленого курсу (The EuropeanGreen Deal), який є важливою складовою відновлення та євроінтеграції нашої держави. Що стосується глобального кліматичного фінансування, то Україна підтримує встановлення Нової колективної кількісної цілі та прагне до повної реалізації статті 6 Паризької угоди, що регулює міжнародні вуглецеві ринки. Отримання нашою державою доступу до джерел кліматичного фінансування, зокрема до Зеленого кліматичного фонду, який є фондом ООН для підтримки країн, що розвиваються у боротьбі зі зміною клімату, є вкрай необхідним [5] . На даний момент Україна працює над залученням підтримки Зеленого

кліматичного фонду для проєктів у межах "зеленої" відбудови, спрямованої на подолання екологічних наслідків війни. Після прийняття історичного рішення на конференції (збільшення до $300 млрд на рік суми, яку виділяють на боротьбу з кліматичними змінами) Україна розраховує на подальше уможливлення реалізації національних стратегій адаптації до зміни клімату.

Також зазначимо, що держава на COP-29 продемонструвала, що активно займається реалізацією восьмого пункту Формули миру разом із міжнародними партнерами, щоб якомога швидше розв'язати проблему впливу бойових дій на довкілля. Делегацією було представлено заходи для оновленої довгострокової Стратегії низьковуглецевого розвитку України на період до 2050 р. Одним із позитивних здобутків також стало те, що Верховна Рада ухвалила законопроєкт №12131, який відновлює обов'язкову систему моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів в Україні [6].

Узагальнюючи, зазначимо, що Україною COP сприймається не тільки як платформа для оцінки та вдосконалення кліматичної політики, а й як платформа, що відкриває перспективи для формування в подальшому кліматичного законодавства. Прийняття цьогоріч так званого рамкового кліматичного Закону України демонструє унікальний досвід впровадження екологічних рішень в умовах війни у відповідності до основної цілі кліматичної політики, проголошеної ЄС – досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. На останніх трьох міжнародних кліматичних конференціях COP, наша делегація представила Україну як країну, яка прагне зеленого розвитку, недивлячись на збройну агресію з боку рф. Безсумнівно остання має негативний вплив на реалізацію кліматичних цілей України, тому механізми, що зроблять агресію та екологічну шкоду неприйнятними та суворо караними є необхідними, і співпраця з міжнародними партнерами є вкрай важливою.

Література:

1. Стрілець Р. Викиди внаслідок бойових дій на території України вже становлять 180 млн тонн CO2. *https://mepr.gov.ua/*. URL: https://mepr.gov.ua/vykydy-vnaslidok-bojovyh-dij-na-terytoriyi-ukrayiny-vzhe-stanovlyat-180-mln-tonn-co2/ (дата звернення: 12.12.2024).

2. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Харків : Право, 2023. – 912 с.

3. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

laws/show/3991-20?find=1&text=2050#w1_2 (дата звернення: 13.12.2024).

4. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. (Листопад 2022). Шкода навколишньому середовищу та клімату, спричинена збройним конфліктом. Доповідь на COP27, Шарм-аль шейх. URL: https:// drive.google.com/file/d/1NFVaSs5xHvW McsKBBrV8IYAFurFdGkuo/view (датазвернення: 13.12.2024).

5. COP29 у Баку: головна кліматична конференція світу. Чому вона дуже важлива та з чим туди їде Україна. URL: https://www.liga.net/ua/world/articles/cop29-u-baku-holovna-klimatychna-konferentsiia-svitu-chomu-vona-duzhe-vazhlyva-ta-z-chym-tudy-ide-ukraina?utm_source=fb&utm_medium=fb_click_17154&utm_campaign=fb_promo&fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMQABHVUQy8Djih1uQ4rysnL_Ojk0SurCEJ0J2Xa2WZYoPTbfcX0QveBcq6-5zA_aem_snYMkxxPgUOSA9HHl_DJ4g(дата звернення: 13.12.2024).

6. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Постанова Верхов. Ради України від 21.11.2024 № 4086-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4086-20#Text (дата звернення: 13.12.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-72

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОСУ І УСНОГО МОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ МОВОЗНАВЧИМИ МЕТОДАМИ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ

Шелепкова Світлана Миколаївна
головний судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Харків, Україна

На сьогодні у структурі Експертної служби МВС України судова експертиза відео-, звукозапису мовознавчими методами виконується експертами, які мають кваліфікацію судового експерта з правом проведення судової експертизи відео-, звукозапису за такою

експертною спеціальність, як «Дослідження голосу і усного мовлення мовознавчими методами».

Голос і мовлення людини, що зафіксовані на матеріальному носієві, є об'єктом дослідження судової експертизи відео-, звукозапису. При цьому в її межах вирішується комплекс найрізноманітніших завдань, пов'язаний із дослідженням зафіксованих на (відео)фонограмі голосу та мовлення людини, у тому числі із застосуванням широкого спектру мовознавчих методів, а саме: ідентифікація та діагностика голосу і мовлення людини.

Мовознавчі методи у судовій експертизі відео-, звукозапису застосовуються з метою встановлення людини за ознаками голосу та мовлення, що записані на (відео)фонограмі; виявлення ознак монтажу та інших змін, які внесені у фонограму в процесі чи після запису; визначення регіону проживання людини, а також інших фактів, що мають значення у кримінальному провадженні.

Експертиза, об'єктами якої є дослідження голосу і усного мовлення мовознавчими методами, є одним із найсучасніших напрямів судової експертизи відео-, звукозапису. Її розвиток як будь-якої науково-практичної діяльності визначається потребами судово-слідчої та експертної практики.

У витоку та становленні наукових досліджень у галузі ідентифікаційних і діагностичних досліджень судової експертизи відео-, звукозапису в Україні стояли Сергій Лєвий, Юрій Агаліді, Віталій Магера, Ольга Юрчук, Сергій Бобрицький, Вадим Журавель, Олег Рибальський, Анаїт Ованнісян, Євген Тимко та інші науковці та судові експерти [1, с. 218–229].

Сутність судової експертизи відео-, звукозапису полягає у тому, щоб за допомогою комплексу спеціальних знань дослідити сліди звуку, механізм і способи його відображення та фіксації на матеріальному носії, властивості та джерела звукової інформації, що відобразились у звуковому сигналі. Нерідко зазначена судова експертиза призначається при розслідуванні вбивств, зґвалтувань, хабарництва, розбійних нападів, захоплення заручників, торгівлі людьми, вимаганні.

На думку деяких дослідників [2, с. 151–154; 3, с. 217–220], судова експертиза відео-, звукозапису проводиться з метою ідентифікації голосу та мовлення людини, а також ототожнення засобів звукозапису (відеозвукозапису), що найбільш повно відповідає сутності судової експертизи відео-, звукозапису в літературі та відображає фундаментальну закономірність щодо отримання нового знання, яке матиме значення судового доказу.

Під час провадження судової експертизи відео-, звукозапису для досягнення найбільшої об'єктивності необхідне застосування методів

мовознавчого аналізу голосу і мовлення людини, що зафіксовані на матеріальному носієві. Крім того, через чинне протиріччя, яке виникає з приводу високих вимог до якості записів (відсутність сторонніх звуків, різноманітних перешкод) та наявної якості, що не відповідає цим вимогам, на перший план висуваються власне мовознавчі методи дослідження голосу і мовлення людини, що зафіксовані на матеріальному носієві.

Методи аналізу голосу і мовлення людини, що зафіксовані на матеріальному носієві, можуть варіюватися при проведенні кожної конкретної експертизи. Це пояснюється типом експертного завдання, неповторністю конкретної мовленнєвої особистості, а також характером, обсягом та якістю запису, який надається на дослідження.

У криміналістичних дослідженнях голосу і мовлення людини, що зафіксовані на матеріальному носієві, використовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи аналізу.

Що ж стосується спеціальних методів дослідження голосу та мовлення людини, то тут традиційно виділяють два варіанти аналізу мовлення на слух:

– перцепційний (аудитивний) – здатність судового експерта сприймати звукову інформацію, що зафіксована на носії;

– мовознавчий – аналіз, що потребує спеціальних знань та здатності сприймати загальні та окремі якості голосу та мовлення.

На сьогодні під час провадження судової експертизи відео-, звукозапису на основі методів мовознавчого аналізу судовий експерт визначає кількість тих, хто говорить; здійснює їх ідентифікацію за представленими порівняльними зразками голосу і мовлення; вирішує не тільки проблеми ідентифікації людини із ознаками інтерференції національної мови, а також і питання щодо ознак монтажу на предмет цілісності, зв'язності, безперервності та природності звучання поряд з візуальним аналізом та інструментальним вивченням (відео)фонограми.

Загальною мовознавчою ознакою можна вважати норму, яка зафіксована у відповідних словниках. Отже, мовна норма – уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації [4, с. 19].

Саме літературна норма (її дотримання чи недотримання) є основою для мовознавчого аналізу мовлення під час експертизи. Кожна досліджувана мовна реалізації співставляється експертом з такими нормами, як:

– просодійні норми – дотримання правил мелодики інтонаційних конструкцій, темпо-ритмічної сегментації звукової хвилі, паузації;

– фонетичні норми – дотримання нормативних процесів акомодації, асиміляції тощо;

– акцентологічні норми – дотримання правил розстановки наголосу;

– лексичні норми – дотримання правил слововживання;

– морфологічні норми – дотримання правил словозміни;

– синтаксичні норми – дотримання правил побудови словосполучення, речення, мікротекста;

– стилістичні норми – дотримання стилістичної однорідності відповідно до комунікативної ситуації.

Чим яскравіше виражене в ознаці відхилення від літературних норм, тим більше значення надається такій ознаці. При оцінці результатів, як показує експертна практика, потрібно мати на увазі, що деякими людьми інколи застосовується *маскування мовознавчих ознак* мовлення:

– *імітація голосу та мовлення* (застосовується нечасто у зв'язку з тим, що імітатору потрібно змінити не тільки ознаки, але і відтворити особливості мовлення іншої людини);

– *зниження грамотності мовлення* (проявляється у вимові слів так, як це роблять люди із слаборозвиненими граматичними навиками);

– *синтаксичні спотворення* (зустрічаються так само часто, як і спеціальні помилки вимови, і виражаються в порушенні порядку слів у реченні);

– *навмисне спрощення стилю* (полягає у використанні засобів більш простого, розмовного і побутового стилів);

– *відмова від складних та використання найпростіших мовних засобів* (зменшується середня довжина речень, у висловлювання додаються приказки та прислів'я, які мають надати мовленню просторічного забарвлення);

– *зміна звичної архітектоніки викладення* (полягає у відсутності логічної побудови);

– *лексичні спотворення* (досягаються змішування лексики різних мов, вживання діалектних слів, жаргонних слів тощо).

Отримана у результаті слідчих дій звукова інформація про індивідуальну особливість вимови підозрюваної людини, її тембральна характеристика голосу, регіон формування мовленнєвих навичок, використання засобів інтерференції може стати у нагоді для установлення підозрюваної особи.

Незважаючи на складний процес утворення запису мовлення, який характеризується великим різновидом чинників, що заважають та спотворюють нормальне мовлення, судовий експерт із досвідом роботи досить добре розпізнає голос і мовлення людини зі значним шумом, так і індивідуальні особливості голосу та мовлення людини *(тип голосу за висотою; тембральну характеристику; наявність акценту та діалектних особливостей; регіон формування мовленнєвих навичок;*

специфіку інтонації; способи інтонування; темп мовлення, а також фонетичні, морфологічні, стилістичні та синтаксичні характеристики).

Усе це свідчить про те, що на сьогодні у результаті провадження судової експертизи відео-, звукозапису мовознавчими методами можна отримати цікаву для криміналістики інформацію, що свідчить про індивідуальні риси того, хто говорить, а також створити мовленнєвий портрет підозрюваного.

Література:

1. Ованнісян А.Л., Тимко Є.В. Перспективи розвитку лінгвістичних підходів судової експертизи. *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. Київ, 2018. Вип. 63, ч. 1. С. 218–229.

2. Попов Ю. П. Експертиза матеріалів та засобів відео звукозапису. *Експертизи у судовій практиці* / за заг. ред. В. Г. Гончаренко. Київ, 2005. С. 151–154.

3. Д'яченко О. Ф. Комплексний характер судової експертизи відео звукозапису. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Вип. 7. Харків, 2007. С. 217–220.

4. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2011. 694 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-73

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Шира Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Академії адміністративно-правових наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Дослідження оптимальних шляхів та способів удосконалення адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні потребує аналізу відповідного історичного досвіду, адже становлення

підприємництва в Україні пройшло декілька складних етапів та відбувалось на фоні фактично повної відсутності культури підприємницької діяльності та фінансової грамотності у громадян України. Молода українська держава отримала у спадок неринкове радянське законодавство та адміністративно-командну систему управління економікою.

Становлення адміністративно-правових засад підприємництва відбувалось фактично з нуля, що обумовило ряд прорахунків в процесі правотворчої діяльності. Проте національне законодавство поступово набувало рис цивілізованого, адміністративна та податкова реформи, реформа митного законодавства ті інші позитивні процеси призвели врешті решт до створення сучасного адміністративно-правового механізму регулювання підприємницької діяльності. Проте і на даний час останній потребує реформування, з урахуванням історичного досвіду, нових глобалізаційних викликів та перспектив євроінтеграції. Вищезазначене обумовлює актуальність дослідження історії становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні, а також його теоретичну та практичну значимість.

Отже, дослідження підприємницької діяльності як об'єкту адміністративно-правового регулювання, зокрема в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, потребує змістовного дослідження історії становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання підприємництва в історії сучасної України.

Слід підкреслити, що для отримання актуальних результатів дослідження доцільно проаналізувати історію саме адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, а не історію виникнення та розвитку підприємництва на українських землях взагалі. Остання є предметом досліджень у сфері економіки, соціології, загальної історії тощо.

Для виокремлення позитивного досвіду правового регулювання окремих аспектів підприємницької діяльності слід зосередити увагу на етапі новітньої історії суверенної України, її становлення як соціальної правової держави із ринковою економікою. В цьому аспекті недоцільним вбачається дослідження, наприклад, радянського періоду української історії, коли економічні процеси були майже повністю монополізовані державою або знаходились під тотальним контролем командно-адміністративної системи під керівництвом комуністичної партії з тоталітарним репресивним режимом.

Отже, історія виникнення адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні фактично починається з моменту 30 ухвалення Акту проголошення незалежності України в 1991 році та

виходу з СРСР. Слід констатувати, що на розвиток правового регулювання підприємницької діяльності в Україні вплинули процеси так званої «перебудови», коли партійне керівництво зрозуміло безперспективність існування командно-адміністративної системи управління економікою та фактично відкрило дорогу для розвитку бізнесу. Нові економічні відносини потребували відповідного правового врегулювання, тому ще до проголошення незалежності Верховною Радою Української РСР було прийнято Закон УРСР «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року, яким було визначено загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території Української РСР, встановлено гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

У вказаному законі у ст. 1 було визначено, що підприємництво – це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку [1]. Статтею 4 Закону УРСР «Про підприємництво» було встановлено обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Так, без спеціального дозволу (ліцензії), що видається Радою Міністрів Української РСР або уповноваженим нею органом, не могли здійснюватись: пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин; ремонт спортивної, мисливської або іншої зброї; виготовлення і реалізація медикаментів і хімічних речовин; виготовлення пива і вина; виготовлення горілчаних, лікерних та коньячних виробів; виготовлення тютюнових виробів; медична практика; ветеринарна практика; юридична практика; створення та утримання гральних закладів, організація азартних ігор; торгівля алкогольними напоями. Дозвіл (ліцензія) на здійснення підприємницької діяльності видавався Радою Міністрів Української РСР або уповноваженим нею органом у строк 31 не більш як за 30 днів з дня одержання заяви. Відмова у видачі дозволу (ліцензії) видавалася в той же строк і була актом письмової форми. Спори про відмову видати дозвіл (ліцензії) розглядав суд або арбітраж [1].

Не менш важливим для становлення адміністративно-правових засад регулювання підприємницької діяльності в Україні було прийняття у 1991 році Закону України «Про підприємства в Українській РСР», який визначав види і організаційні форми підприємств, правила їх створення, реєстрації, реорганізації і ліквідації, організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки [2].

Пізніше вказаний закон був перейменований в Закон України «Про підприємства в Україні». Закон України «Про підприємства в

Українській РСР» в ст. 2 визначав види підприємств. Зокрема, було визначено, що відповідно до форм власності, встановлених Законом Української РСР «Про власність», можуть діяти підприємства таких видів: – індивідуальне підприємство, засноване на особистій власності фізичної особи та виключно її праці; – сімейне підприємство, засноване на власності та праці громадян Української РСР – членів однієї сім'ї, які проживають разом; – приватне підприємство, засноване на власності окремого громадянина Української РСР, з правом найняття робочої сили; – колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської та релігійної організації; – державне комунальне підприємство, засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць; – державне підприємство, засноване на загальнодержавній (республіканській) власності; – спільне підприємство, засноване на базі об'єднання майна різних власників (змішана форма власності). У числі засновників спільного 32 підприємства відповідно до законодавства Української РСР могли бути юридичні особи та громадяни Української РСР, союзних республік, інших держав; – підприємство, засноване на власності юридичних осіб і громадян союзних республік та інших держав. Створення таких підприємств регулювалось окремим законодавством Української РСР [2].

Таким чином, перед бажаючими почати підприємницьку діяльність в молодій українській державі відкривався широкий спектр можливостей щодо вибору організаційно-правової форми власного підприємства. Слід зазначити, що закони України «Про підприємництво» та «Про підприємства в Україні» втратили чинність із набранням чинності Господарським кодексом України 1 січня 2004 року.

Література:

1. Про підприємництво : Закон УРСР від 07 лют. 1991 р. № 698-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed19910207#Text (дата звернення: 10.12.2023).

2. Про підприємства в Українській РСР : Закон УРСР від 27 берез. 1991 р. № 887-XII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12/ed19910327#Text (дата звернення: 10.12.2023)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-74

ОНТОЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ «ПРАВОВА СИСТЕМА»

Ющенко Світлана Сергіївна
науковий співробітник
Український мовно-інформаційний фонд
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Ключове поняття юридичної науки «правова система» є концептом – абстрактною сутністю, що через свою безпосередню неспостережуваність осягається лише шляхом наукового осмислення. На сьогодні кількість наукових доробків у галузі дослідження правових систем, у тому числі, вітчизняної, утворює репрезентативний масив знань. Будучи, насамперед, об'єктом юридичного пізнання, цей масив водночас є об'єктом дослідження інших наук, зокрема, інформаційної сфери, відповідно до сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства. Однією з таких тенденцій є інтелектуальна обробка програмними засобами природномовних текстів. Зазначимо, що згаданий процес забезпечується виключно моделюванням предметної області – частини реального світу, що перебуває в фокусі дослідницької уваги. У запропонованому матеріалі розглядається підхід до онтологічного моделювання концепту «правова система» як комплексу юридичних смислів і змістів.

Наведемо декілька відомих (*перших* у видачі *Google*) визначень правової системи, сформульованих українськими вченими:

(1) «Правова система – це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання» (Скакун О. Ф., 2001);

(2) «*Правова система – система всіх юридичних явищ, які в ній існують, і вона є результатом її історичного розвитку, специфічних умов її існування та викликів, з якими вона стикається*» (Оніщенко Н. М., 2002);

(3) «*Правова (юридична) система – це система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі чи в групі держав. До складу такої системи входять, як правило, наступні правові елементи: 1) різні правові акти (юридичні норми з їх зовнішніми джерелами, об'єктивовані акти тлумачення та акти застосування цих норм), а також діяльність відповідних суб'єктів по створенню, зміні чи*

припиненню таких актів; 2) різні види правосвідомості та форми (засоби) її виявлення; 3) стан законності (соціальний режим відповідності фізичної діяльності суб'єктів приписам законів)». (Рабінович П. М., 2005);

(4) *«Правова система – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у сталих зв'язках між собою та іншими соціальними явищами, що забезпечує її цілісність, розвиток та правонаступність*» (Петришин О. В., 2020);

(5) *«Правова система – цілісна структурно впорядкована за допомогою норм права та інших правових засобів стійка взаємодія суб'єктів права, що забезпечує досягнення правопорядку як необхідної умови функціонування соціальної системи, єдиними елементами якої є суб'єкти права»* (Луць Л. А., 2005).

Очевидно, що кожне з наведених визначень є результатом творчої наукової праці висококваліфікованого юриста з безсумнівним науковим авторитетом. Але також очевидною є неможливість об'єднати всі визначення в єдине, оскільки їхні гіперсеми (родові, узагальнюючі поняття) є принципово різними.

Так, у прикладі (1) гіперсема конструюється через поняття «комплекс», (2), (3) – «система»; (4) – «сукупність»; (5) – «взаємодія», функційними одиницями яких є (1) – «юридичні засоби»; (2), (3) – «юридичні явища»; (4) – «правові явища»; (6) – «суб'єкти права». При цьому в юридичній науці залишається дискусійним питання щодо співвідношення понять «правова система» і «система права», а також щодо «широкого» та «вузького» розуміння правової системи як такої.

З огляду на викладене, для інтеграції, структуризації та систематизації суб'єктивних знань про правову систему, як було зазначено, обрано саме онтологічне моделювання – форму наукового пізнання, поширену в інформаційних науках, представником яких є автор.

Онтологічна (інша назва – понятійна) модель концепту «правова система», так само, як онтологічна модель будь-якої предметної області, формально задається трійкою кінцевих множин[1]: $O = < C, R, F >$, де C – множина понять, пов'язаних із предметною областю; R – множина відношень між цими поняттями, F – множина функцій інтерпретації, заданих на C та/або R. На нашу думку, істотною перевагою цієї моделі є можливість візуалізації предметної області у вигляді орієнтованого поміченого графа (т.зв. онтографа з заданим напрямком дуг та позначками-мітками на дугах і вершинах).

[1] Деякі автори називають C, R, F підмножинами.

Вершинами онтографа є елементи множини C, а дугами, що їх поєднують, відображаючи в такий спосіб зв'язок між поняттями – елементи множини R. *F* – множина функцій інтерпретації, що належить до процедурної частини онтологічної моделі; для скорочення викладу її не розглядаємо.

Випишемо з наведених прикладів (1) – (5) базові поняття, що фігурують у кожному з визначень, є юридично і семантично значущими для аналізованої предметної області та пов'язаними з концептом «правова система» й між собою відношеннями різного типу («частина – ціле», «рід – вид», «причина – наслідок», «об'єкт – суб'єкт», «об'єкт – атрибут/властивість», «об'єкт – процес», а також асоціативними зв'язками):

ПРАВОВА СИСТЕМА (синонім: ЮРИДИЧНА СИСТЕМА)
юридичні засоби (синонім: правові засоби)
юридичні явища (синонім: правові явища)
соціальні явища (синонім: суспільні явища)
суспільні відносини
регулювання суспільних відносин
держава
правові акти
акти застосування юридичних норм
об'єктивовані акти тлумачення
юридичні норми
зовнішні джерела юридичних норм
суспільство
розвиток суспільства
правосвідомість
законність
правонаступність
закон
приписи закону
право
норми права
суб'єкти права

Подальші дії передбачають уточнення і впорядкування отриманого набору понять відповідно до теоретичних положень юридичної науки й побудову онтографа (рис. 1).

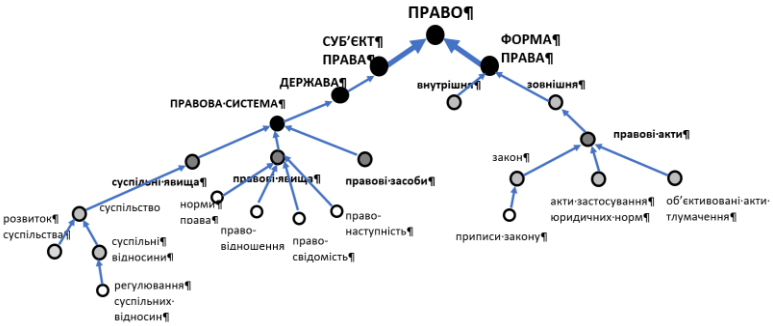

Рис. 1. Онтограф онтології концепту «правова система», побудований на текстах п'яти обраних випадковим чином тлумачень

Неважко переконатися в представленості в онтографі на рис. 1 всіх попередньо виписаних понять, пов'язаних із концептом «правова система». Отриманий онтограф розбудовується в описаний вище спосіб по мірі опрацювання емпіричного масиву, тобто, посередництвом моделювання кожного поняття з числа його вершин засобами онтології.

Онтологічна модель дозволяє впорядкувати знання про об'єкт, що моделюється, оцінити їхню повноту та несуперечливість, уніфікувати запис юридичних понять (наприклад, паралельно вживаються *правонаступність* і *правонаступництво*, *солідарний обов'язок* і *солідарне зобов'язання*, *засоби забезпечення зобов'язання* і *способи забезпечення виконання зобов'язання* та ін.), причому результати моделювання представляються у формі, придатній для застосування в комп'ютерних технологіях.

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

4 лютого 2025 року

Підписано до друку 03.02.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,58. Тираж 100. Замовлення № 0125-012.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.